

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMİ VE FİNANS ANABİLİM DALI
2019-YL-238

**DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM TEŞVİKLERİ: TÜRKİYE -
KAZAKİSTAN KARŞILAŞTIRMASI**

HAZIRLAYAN

Hülya TOĞAÇ

TEZ DANIMANI

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz ERDEM

AYDIN-2019

T.C.

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

01 / 11 / 2019

ÖZET

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM TEŞVİKLERİ: TÜRKİYE - KAZAKİSTAN KARŞILAŞTIRMASI

Hülya TOĞAÇ

Yüksek Lisans Tezi, Ekonomi ve Finans Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz ERDEM

2019, 95 sayfa

Yatırımlar ülkelerin ekonomilerinde özellikle ekonomik büyüme ve kalkınma açısından önemli biri paya sahiptir. 1980 sonrasında Dünya’da finansal serbestleşmenin de başlaması ile birlikte kalkınma ve büyüme gayretinde olan gelişmekte olan ülkeler ekonomilerini uluslar arası konuma açtılar. Yabancı yatırım, kişi ve kuruluşların yatırım kaynaklarını (makina teçhizat, bina, teknik bilgi, teknoloji vb.) başka bir ülkeye taşınmak koşuluyla yapmış oldukları yatırım olarak tanımlanabilir. Yatırımların doğrudan yapılması dışında yatırımcılar yatırımlarını portföy yatırımları, yalnız veya yerel yatırımcılarla ortaklaşa yatırımlar şeklinde de gerçekleştirebilmektedir. Ancak kalkınmanın sağlanabilmesi ve kalıcı hâle gelebilmesi için yatırımların ülkeye direk yapılması önemlidir. Böylelikle gelişmekte olan ülkeler ekonomik düzeylerini daha iyi duruma getirmektedir. Yapılan yatırımların sonucunda her zaman olumlu etki söz konusu olmamaktadır. Ancak ülkeler doğrudan yatırımların getirmiş oldukları istihdam, teknoloji ve bilgi transferi gibi olumlu ve avantajlı sonuçları daha fazla önemsemektedirler. Ülkeler bu avantajlardan yararlanmak için doğrudan yabancı yatırımları istisnalar, vergi muafiyetleri, piyasa öncelikleri, altyapı hizmetleri ve hatta tekel hakları vererek yabancı şirketleri kalıcı yatırım için çekmeye çalışmaktadırlar. Bu kapsamda Türkiye ve Kazakistan’ın doğrudan yabancı yatırımlar için yapmış oldukları teşvikler incelenerek, iki ülke karşılaştırması yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırım, GSYİH, DYY Teşvikleri, Kazakistan, Türkiye, Özel Ekonomik Bölge

ABSTRACT

FOREIGN DIRECT INVESTMENT INCENTIVES: TURKEY - COMPARISON OF KAZAKHSTAN

Hülya TOĞAÇ

Master's thesis, Department of Economics and Finance

Thesis Advisor: Dr.Yılmaz ERDEM

2019, 95 pages

Investments have an important share in the economies of the countries, especially in terms of economic growth and development. With the start of financial liberalization in the world after 1980, developing countries, which are trying to develop and grow, opened their economies to an international position. Foreign investment can be defined as the investment made by individuals and organizations provided that their investment resources (machinery, equipment, buildings, technical information, technology, etc.) are moved to another country. In addition to direct investments, investors can also invest in portfolio investments, solely or jointly with local investors. However, it is important to make investments directly to the country in order to ensure development and to make it permanent. Thus, developing countries improve their economic level. As a result of the investments made, there is not always a positive effect. However, countries attach more importance to the positive and advantageous results of direct investments such as employment, technology and knowledge transfer. In order to take advantage of these advantages, countries are trying to attract foreign companies for permanent investment by giving foreign direct investments exceptions, tax exemptions, market priorities, infrastructure services and even monopoly rights. In this context, Turkey and examining incentives for foreign direct investment they have made in Kazakhstan, the two countries will be made comparison.

Key Words: Foreign Direct Investment, GDP, FDI Incentives, Kazakhstan, Turkey, Special Economic Zone

ÖNSÖZ

Doğrudan Yabancı Yatırım Teşvikleri; Türkiye–Kazakistan Karşılaştırması başlıklı tez çalışmamda bana öncülük eden, yardımlarıyla katkı sağlayan saygıdeğer Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz ERDEM başta olmak üzere, bilgi ve deneyimlerinden yararlandığım sayın hocam Prof. Dr. Mustafa Ali SARILI'ya, çalışma konumun belirlenmesinde yardımlarını esirgemeyen sayın Doç. Dr. Hamza KAHRİMAN, Dr. Öğr. Üyesi Şaban ERTEKİN ve Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KUTBAY'a, her adımında destekleriyle arkamda olan eşim Hüseyin TOĞAÇ ve ailesine, beni zor zamanlardan geçerek büyüten ve bugün bu konumda olmamı sağlayan annem Gülsen ÜNAL'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Hülya TOĞAÇ

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	x
TABLolar DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1
I.BÖLÜM.....	4
1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	4
1.1. Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı (DYY).....	4
1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Önemi.....	5
1.3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Etkileri.....	7
1.3.1. Doğrudan Yabancı Yatırımın Olumlu Etkileri	7
1.3.2. Doğrudan Yabancı Yatırımın Olumsuz Etkileri	8
1.4. Doğrudan Yabancı Yatırım Teorileri.....	9
1.4.1 Tam Rekabet Varsayımı Altında Yer Alan DYY Teorileri	10
1.4.2. Eksik Rekabet Varsayımı Altında Yer Alan DYY Teorileri.....	11
1.4.2.1. İçselleştirme teorisi	11
1.4.2.2. Ürün yaşam döngüsü teorisi	12
1.4.2.3. Eklekrik Paradigma (OLI Paradigması) teorisi	14
1.5. Doğrudan Yabancı Yatırımın Belirleyicileri.....	17
1.5.1. Siyasi Belirleyiciler	19
1.5.2. Ekonomik Belirleyiciler.....	20
1.5.3. Yatırım Ortamına Dair Belirleyiciler.....	22
1.6. Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri.....	23
1.6.1. Yatay Doğrudan Yabancı Yatırım	23
1.6.2. Dikey DYY	24
1.6.3. İhracat Platformu	25

1.7.	Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülkeye Giriş Şekilleri	26
1.7.1.	Ortak Girişim	26
1.7.2.	Özelleştirme	27
1.7.3.	Birleşme ve Satın Almalar	28
1.7.4.	Sıfırdan Yapılan Yatırımlar (Greenfield)	29
1.8.	Dünya’ da Doğrudan Yabancı Yatırım	29
II.	BÖLÜM	33
2.	TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM TEŞVİKLERİ	33
2.1.	Teşvik Kavramı ve Kapsamı	33
2.2.	Teşviklerin Sınıflandırılması	35
2.2.1.	Klasik Teşvikler	36
2.2.1.1.	Vergisel teşvikler	36
2.2.1.2.	Doğrudan finansal teşvikler	38
2.2.1.3.	Dolaylı Finansal Teşvikler	38
2.2.2.	Modern Teşvikler	38
2.3.	Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımın Gelişimi	39
2.4.	Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Teşvikleri	49
2.4.1.	Ticari Kısıtlamaların Ortadan Kalkması	50
2.4.2.	6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu	54
2.4.3.	4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu	55
2.4.4.	Mali Teşvikler	58
2.4.4.1.	Genel yatırım teşvik uygulamaları	59
2.4.4.1.1.	KDV muafiyeti	60
2.4.4.1.2.	Gümrük vergisi muafiyeti	61
2.4.4.1.3.	Vergi indirimi	62
2.4.4.1.4.	Sosyal güvenlik prim desteği (işveren payı)	63
2.4.4.1.5.	Gelir vergisi stopajı ödeneği	64
2.4.4.1.6.	Sosyal güvenlik prim desteği (çalışan payı)	64
2.4.4.1.7.	Faiz oranı desteği	64
2.4.4.1.8.	Arazi tahsisi	65
2.4.4.1.9.	KDV iadesi	65

III.BÖLÜM.....	66
3. KAZAKİSTAN’ DA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM TEŞVİKLERİ.....	66
3.1. Kazakistan Cumhuriyeti Hakkında Genel Bilgiler	66
3.2. Kazakistan’da Doğrudan Yabancı Yatırımın Gelişimi	68
3.3. Kazakistan’da Doğrudan Yabancı Yatırım Teşvikleri.....	72
3.3.1. Vergisel Ayrıcalıklar	73
3.3.2. Ekonomik Açıdan Serbest Bölgeler.....	75
3.3.2.1. Ontustık Serbest Bölgesi	75
3.3.2.2. Astana – Jana Kala Serbest Bölgesi	76
3.3.2.3. Morport Aktau Serbest Bölgesi	77
3.3.2.4. Yenilikçi Teknolojiler Parkı (PIT) Özel Ekonomik Bölgesi.....	78
3.4. Türkiye – Kazakistan Doğrudan Yabancı Yatırım Teşvik Karşılaştırması	79
3.5. Değerlendirme ve Sonuç	84
4. KAYNAKÇA.....	86
5. ÖZGEÇMİŞ	95

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Üretim Döngüsü.....	13
Şekil 2.1. Toplam Yabancı Kontrollü Üretimde İlk 5 Ülkenin Kontrol Oranı (Yüzde, 2012)..	46
Şekil 3.2. Kazakistan Ülkesinin Serbest Özel Bölgelerinin Tanıtımı.....	75
Şekil 3.2. Türkiye ile Kazakistan Vergi Karşılaştırması.....	83

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1. Firmaların Üretim Kararı Açısından Firma, Bölge ve İçselleştirme Avantajları.....	16
Tablo 1.2. DYY Belirleyicileri.....	18
Tablo 1.3. Dünya’da Bölgesel Doğrudan Yabancı Yatırım Değişimi 2017-2018 (Milyar Dolar).....	30
Tablo 1.4. Dünya’da En Büyük Doğrudan Yabancı Yatırım Alan 20 Ev Sahibi Ülke 2017-2018 (Milyar Dolar).....	32
Tablo 2.1. Teşviklerin Sınıflandırılması.....	35
Tablo 2.2 Osmanlı’da Yabancı Sermaye Yatırımları.....	39
Tablo 2.3. Türkiye’de 1995-2005 Arası DYY Girişleri (Milyon \$).....	41
Tablo 2.4. Dünyadaki DYY Payları (milyar \$).....	44
Tablo 2.5. Doğrudan Yabancı Yatırım Stokları (Milyar \$).....	30
Tablo 2.6. Sektörlere Göre DYY Şirket Sayısı Dağılımları.....	45
Tablo 2.7. Ülkelere Göre Doğrudan Yabancı Para Dağılımı (Milyon \$).....	47
Tablo 2.8. Yatırım Teşvik Rejimleri.....	59
Tablo 2.9. Yatırım Teşvik Uygulamalarında Bölgeler ve Bölgeler Kapsamındaki İller.....	61
Tablo 2.10. Vergi İndirimi Oranları.....	62
Tablo 2.11. Gelir Vergisi Oranları (Yüzde).....	63
Tablo 3.1. Kazakistan’ın Başlıca Ekonomik Göstergeleri.....	68
Tablo 2.2. Yatırımcıların Korunmasında Ülke Karşılaştırmaları.....	71
Tablo 3.3. Özel Ekonomik Bölgeler İçin Vergi Tercihleri.....	74

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1.1. Küresel Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin Dağılımı.....	31
Grafik 2.1. Türkiye'ye DYY Girişleri (Milyon Dolar).....	42
Grafik 2.2. Türkiye'nin DYY'deki Payı (%).....	44
Grafik 3.1. Kazakistan'ın DYY Akışı (milyar dolar).....	69

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
Ar-Ge	Araştırma Geliştirme
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirketler
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
EURASEC	Euroision Economic Community (Avrasya Ekonomi Topluluğu)
FDI	Foreign Direct Investment (Doğrudan Yabancı Yatırım)
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IBRD	Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (International Bank for Reconstruction and Development)
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Money Fone)
KDV	Katma Değer Vergisi
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
PIT	Yenilik ve Teknoloji Parkı (Innovation and Technology Park)
SCO	Shanghai Cooperation Organization (Şangay İşbirliği Örgütü)
SEB	Serbest Ekonomik Bölge

SEZ	Special Economic Zone (Özel Ekonomik Bölge)
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
UNCTAD	United Nations Conference On Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
YTB	Yatırım Teşvik Belgesi
WIR	World Investment Report (Dünya Yatırım Raporu)

GİRİŞ

Dünya genelinde iktisadi, sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda öne çıkan değişimler hızlı bir şekilde yayılma göstermiştir ve değişim ile birlikte yeni bir düzen kurulmuştur. Özellikle teknoloji alanında gerçekleşen ilerleme ile birlikte ülkeler daha fazla kâr elde etme çabası içerisine girmiştir. Bunun sonucunda ülke ekonomileri arasında bir bağ kurulmuş olup küreselleşme olgusu ortaya çıkmıştır. 1990'lı yıllar küreselleşmenin artış gösterdiği dönem olarak bilinmekle birlikte gerçek artış 2000'li yıllarda meydana gelmiştir. Küreselleşme ile birlikte meydana gelen ülkeler arası sermaye hareketliliği günümüzde de etkisini ve önemini hâlâ yitirmemiştir. Küreselleşen dünya da gerek sanayileşme açısından ileri seviyede ve gelişimini tamamlamış ülkeler, gerekse gelişmekte olan ülkeler daha çok yabancı sermaye olarak ifade edilen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkelerine çekebilmek için büyük çaba sarf etmektedirler. Bunun nedenlerinden bazıları; yabancı sermayenin bu ülkelerin ekonomilerine sağlamış olduğu sermaye (dış kaynak), yeni teknoloji, modern know-how(firma ya da ürün ile ilgili gizli bilgi aktarımı), yönetim becerisi (management), pazarlama katkısı, ihracat imkânı ve rekabet ortamı oluşturması gibidir. Bu nedenler doğrudan yabancı sermaye yatırımı konusunu ilgi odağı haline getirmekte ve üretilen çalışmaların önemini artırmaktadır.

Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY), bir şahsın veya bir işletmenin bir yabancı şirketin yüzde 10'u veya daha fazla hissesine sahip olması olarak tanımlanabilmektedir. Eğer bir yatırımcı yüzde 10'dan az hisseye sahipse, Uluslararası Para Fonu bunu hisse senedi portföyünün bir parçası olarak tanımlamaktadır. DYY, gelişmekte olan ülkeler için çok önemlidir. Gelişmekte olan ülkelerin şirketleri, uluslararası satışlarını genişletmek için çok uluslu şirketlerin finansmanına ve uzmanlığına ihtiyaç duymaktadırlar. Bunun nedeni, ülkelerin işleri ve ücretleri artırmak için altyapıya, enerji ve su gibi gereksinimleri karşılamak için özel yatırıma ihtiyaçları olması olduğu düşünülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler genellikle ekonomik darboğazları olan ülkeler olarak bilinir. Bu ülkelerin kalkınma ve büyüme hedeflerinin istenilen düzeye getirilmesi için yatırımların artırılması, ülkeler arası rekabet edilebilirliğin artırılması, istihdam seviyesinin yükseltilmesi, teknolojik gelişmelerin sıkı takip edilmesi gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin bunları yerine getirebilmesi ülkelerine yatırım çekmek ile mümkün olmaktadır.

DYY, uluslararası ekonominin canlanması ve sürdürülebilirliğini sağlamakla birlikte aynı zamanda yatırımcı ve alıcılara da fayda sağlamaktadır. Sermaye, dünyanın herhangi bir yerinde, en iyi büyüme potansiyeli olan işletmelerde mevcuttur. Yatırımcılar en az riskle en iyi getiriye aramaktadırlar. Bu bakımdan sermaye sahipleri yatırım yapacakları ülkelerin kendilerine en fazla getiriye sağlayacak olanı tercih etmektedirler.

Ülkelerin DYY'lerin faydalarını fark etmeleri ile birlikte yabancı yatırımları ülkelerine çekmek için rekabet içerisinde girmişlerdir. Rekabeti kazanmak isteyen ülkeler yabancı yatırım yapacak firmalara çeşitli teşvikler uygulamaktadır. Bu teşvikler doğrudan ya da dolaylı bir şekilde gerçekleşmektedir. Ülkeler uygulayacakları teşvikleri o zamanki ekonomik durumları, hükümetin uygulamış olduğu politikalar ve dünyadaki genel duruma bakarak belirlemektedirler. Uygulanan teşvik politikaları çoğunlukla mali alanda gerçekleşmekte, firmalara özellikle vergisel ayrıcalıklar verilmektedir. Bunun yanında sosyal güvenlik primlerinde indirim, faizsiz krediler, bedelsiz yatırım arazileri, özel bölgeler olarak da teşvikler verilmektedir.

Tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye ve Kazakistan'da ülkelere DYY'yi çekmek için teşvik politikaları uygulamaktadır. Ülkeler özellikleri açısından çok fazla benzerlik göstermese de iki ülke de teşvik politikaları açısından benzerlik göstermektedir.

İlk bölümde DYY'nin kavramsal olarak ele alacağım. DYY'nin önemi, etkileri, teorileri, belirleyicileri ve türlerine değinilecek olup dünyada DYY'den bahsedilecektir. 2. Bölümde de Türkiye'de DYY Teşvikleri ayrıntılı bir şekilde anlatılacak, teşvik kavramı ve kapsamı ele alınacaktır. 3. Bölümde Kazakistan DYY Teşviklerinden bahsedilip, Türkiye ile Kazakistan teşvikler bakımından karşılaştırılacaktır.

Bu çalışmanın amacı Türkiye ve Kazakistan'ın doğrudan yabancı yatırımlarının gelişmelerini, DYY hakkında çıkarılan kanunlar ve bu yolda kullanılan yöntem ve teşviklerin incelenerek iki ülke karşılaştırması yapılmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler son zamanlarda doğrudan yabancı yatırımları çekmek konusunda çok fazla engel oluşturmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkeler için durum bundan biraz farklıdır, gelişmekte olan ülkelere yurtdışındaki doğrudan yabancı sermaye yatırımının aktarılması önemlidir. Çünkü ülkedeki ekonomik büyümenin ana unsurlarından birisi DYY'lerdir. Doğrudan yabancı yatırım, ülkedeki

yatırım tabanını genişletmenin yanı sıra, işsizlik sorununu yeni iş olanakları yaratma ve ileri teknoloji aktarımı, devlet tanıtımı ve modern yönetim hakkında bilgi edinme yoluyla işsizlik sorunu gibi birçok etmene katkıda bulunmaktadır. DYY alan ülkelerde ulusal istihdama katkı sağlayan yönetim, iletişim ve pazarlama yöntemleri daha etkili hale gelmektedir.

I.BÖLÜM

1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Doğrudan yabancı yatırımlar bütün dünyada ekonomik büyüme ve ülke gelişimi için büyük önem taşımaktadır. Ülkelerin sahip oldukları mevcut kaynaklar yetersiz duruma geldiğinde gerekli olan ek kaynakları başka ülkelere sağlamaktadırlar. Küreselleşen dünya da bu olguyu ciddi anlamda benzemiştir. Bu bölümde DYY kavramsal olarak ele alınarak dünyada ki durumu incelenecektir.

1.1. Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı (DYY)

Yabancı yatırım, “bir işletmenin kazancına doğrudan veya dolaylı katılımın karşılığında bir ülkeden (sermaye ihraç eden ülke olarak adlandırılır) başka bir ülkeye (ev sahibi ülke olarak adlandırılır) fon veya malzeme transferi” olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası sermaye hareketliliği, genellikle uzun vadeli sermaye hareketliliğine ve kısa vadeli sermaye hareketliliğine bölünmüştür. Uzun vadeli sermaye hareketliliği, doğrudan yabancı yatırım ve yabancı portföy yatırımı olarak ikiye ayrılabilir(Wu, 2014: 27). Doğrudan yabancı yatırım, yeni bir üretim tesisi kurarak veya hâlihazırda var olan bir şirketin asgari payını alarak yurtdışında yapılan bir yatırımdır(Ethier, 1995: 303-304; Lawler ve Seddighi, 2001: 353). Yabancı banka kredisi ve yabancı portföy yatırımından farklı olarak DYY, doğrudan yatırımcı ile işletme arasında uzun vadeli bir ilişkinin olması ve doğrudan yatırımcının doğrudan yatırımın yönetimi üzerinde önemli bir etkisi olması ile karakterize edilmektedir. Bir ana şirketten öz kaynaklar altında elde edilen kazanç ve kredileri ifade etmektedir.

Doğrudan yabancı yatırım, kendi ülkeleri dışında başka bir ülkede sermayesini, girişimini, bilgi ve tecrübesini, teknik bilgisini getirmesi, ilgili ülkede tesis kurması, ortaklık oluşturması veya mevcut bir tesisi satın alarak üretim yapmak amacıyla yapılan yatırım olarak tanımlanmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar olağan dış borçlardan farklı olarak yapılan bir borçlanma çeşidi olarak tanımlanmaktadır. Nedeni şu ki, doğrudan yapılan sermaye yatırımlarının karşılığı kâr ve rant şeklindeyken, dış borçların ödemeleri ana para ve faiz olarak yapılmaktadır(Ergül, 2004:6).

Devlet Planlama Teşkilatı'nın doğrudan yabancı yatırım kavramı; yabancı yatırım, yatırımcıların bir başka ülkeye yatırılabilir kaynakların taşınmasıdır. Portföy yatırımı anlamına gelen ülke borsasında işlem gören şirketlerin hisse senetlerinin başka bir ülke veya ülkelere ait kuruluşlarca satın alınmasını ifade etmekte olup bunun dışında kalan ve uluslararası yatırımcıların tamamını satın alarak veya ülke içinde bulunan yerli firmalar ile ortak bir girişim halinde gerçekleştirilen yatırımlar şeklinde tanımlanmıştır(DPT, 2000:1).

Çengeller(2014)'e göre doğrudan yabancı yatırım, yurt dışından yabancı yatırım şirketlerinden getirilen; T.C. Merkez Bankası tarafından alım ve satım işlemleri gerçekleştirilen çevrilme hızı yüksek para şeklinde nakit sermaye, şirket menkul kıymetleri (devlet tahvilleri hariç), makine ve teçhizat yanında sınaî ve fikrî mülkiyet hakları; yurt içinden sağlanacak, yeni yatırımlar için kullanılan kâr, gelir ve mali değeri olan yatırımla alakalı diğer haklar gibi ekonomik değerler ile; yeni bir şirket kurmak veya kendi ülkesinde ki şirket için şube açmak ya da ev sahibi ülkede bulunan şirketlerden hisse alımı veya borsalardan en az %10 hisse payı ya da aynı hakkı sağlayan farklı kazanma yöntemiyle hali hazırda bulunan bir şirkete ortaklık girişimidir.

1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Önemi

Doğrudan yabancı yatırımlar(DYY) birçok ülkede sermaye girişinin ve ekonomik büyümenin temel faktörlerinden biri olarak görülmektedir. DYY, ticareti geliştirmekte, istihdam fırsatları yaratmakta, ev sahibi ülkelerde teknoloji ve bilgi transferine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler ve geçiş halindeki ülkeler, doğrudan yabancı yatırımları modernleşme ve ekonomik kalkınmanın kilit bir faktörü olarak görmeye başlamıştır(Sattarov, 2012: 5).

Doğrudan yabancı yatırım, ticari borçlanmanın aksine, sermaye transferinin verimliliğini artıracak bir teknoloji ve yönetim paketinin bir parçasını içerdiği için benzersiz bir sermaye girişi şekli olarak ifade edilmektedir. Doğrudan yatırım, finanse edilen proje ile ilgili hem riskleri hem de ödülleri paylaşmaktadır. Teknoloji, yönetim ve sermaye faktörleri gelişmekte olan ülkelerde finansman için DYY'yi teşvik etmektedir. DYY girişi, ödemeler dengesi finansal hesabına kredi girişi olarak kabul edilmektedir ve böylece ödemeler dengesi üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Bununla birlikte, doğrudan yabancı yatırım hacminin artması, ithalatın

büyükliğini ve kâr geri dönüşünü artırmaktadır. DYY'nin ülke ekonomisine geçişi, teknoloji transferi, istihdam yaratma, büyüme artışı ve vergi tahsilatı gibi olumlu etkilerini gösteren çok sayıda deneysel çalışma literatürde mevcuttur(Nguku, 2013: 4).

Doğrudan yatırımcı bir birey, bir firma, çok uluslu şirket (ÇUŞ), bir finans kurumu veya bir hükümet olabilir. Bunlar içinde ÇUŞ'lar, ana yabancı yatırım kaynağı olarak görülmektedir. Dünyadaki uluslararası yatırım akışının yaklaşık %95'ini ÇUŞ'lar oluşturmaktadır(Accolley, 2003:5). ÇUŞ'lar genellikle küreselleşme sürecinin birincil etkileyicileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sermaye ve teknolojiyi transfer ederek üretim süreçlerini ulusal sınırların ötesine taşımaktadır. ÇUŞ'lar faaliyetlerini birim maliyetlerin düşmesi sonucu maliyet avantajından yararlanma veya rakiplerinin benzer faaliyetlerde bulunmaları gibi nedenlerle çeşitli yabancı ekonomilere taşımaktadırlar. Öte yandan ÇUŞ'lar, farklı ekonomiler, kurum vergileri, işgücü piyasası koşulları, sübvansiyonlar, tarife sınırları ve özelleştirme politikaları gibi ana ekonomik politikalarını değiştirerek yabancı yatırım çekmenin sonucunda ekonomik koşullarını iyileştirmek için politika rekabeti içine girmektedir. Bununla birlikte, doğrudan yabancı yatırımları çekmek ve teşvik etmek karmaşık bir süreçtir. Genel olarak, dünyadaki gelişmekte olan ülkelerin çoğu benzer DYY türleri için rekabet etmektedir. Bu ülkelerin bazıları, çoğunlukla ekonomilerinin büyüklüğü nedeniyle, gelişmekte olan ülkelere göre daha fazla doğal avantaja sahiptir(Sattarov, 2012:1).

Yurt dışında üretme fikri uzun zamandır iş piyasasında bulunan bir düşüncedir. Nitekim bugünün DYY'sine benzer çeşitli faaliyetler önceki çağlarda da var olmuştur. Mezopotamya'nın güneyindeki (şu anki Irak) kurulan Sümerli tüccarlar, mallarını almak ve satmak için yurtdışında temsilcilerin bulunmasının gerekliliğini fark etmiştir(Lipse, 2001:17). 14. yüzyılda, Alman şehirlerinin tüccarlarından oluşan Hansa Birliği, Bergen'de (Norveç), Bruges'de (Belçika), Londra'da (İngiltere) ve Novogorod'da (Rusya) ticaret ilanlarını duyurmuşlardır. Aynı dönemde çok uluslu operasyonlara katılan yaklaşık 100 İtalyan bankası bulunmaktadır. 17. ve 18. yüzyıllarda, Hollanda ve İngiliz sermayeli Doğu Hindistan Şirketleri, Muscovy Şirketi, Kraliyet Afrika Şirketi, Hudsons Körfezi Şirketi ve Virginia Şirketi gibi sömürge şirketleri ortaya çıkmıştır (Hirst ve Thompson, 2000:20). Virginia Şirketi, 1606 yılında Jamestown'da (mevcut ABD'deki Virginia Eyaleti) ilk kalıcı İngiliz yerleşimini kurmak için toprak kiralamıştır(Lipse, 2001:17).

1.3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Etkileri

Ülkeler küreselleşme ile beraber küreselleşmenin giderek artan etkisine kayıtsız kalmayarak, sömürgecilik girişimleri ile büyük bir sermayeye sahip olan gelişmiş ülkeler bile biriktirmiş oldukları sermayeyi kaybetmemek için yabancı yatırımı desteklemişlerdir(Karluk, 2001:97). Yabancı sermaye girişini önemsemeyen gelişmiş ülkeler bile küreselleşme eğiliminin artması ile liberalleşen ekonomik politikalar, serbest sermaye dolaşımı, serbest ticaret politikası ve tüketici portföyünün birbirine benzer alışkanlıklar göstermesi yatırımın önemini artırmıştır(Bayraktar, 2003:16). Desteklenen bu yabancı yatırımların ülkelere girişi elbette ki bir etkisi olacaktır. Etkileşime giren ülkelerin ülkelere almış oldukları yabancı sermayelerin ekonomilerine olumlu etkileri olduğu gibi olumsuz etkileri de olmuştur.

1.3.1. Doğrudan Yabancı Yatırımın Olumlu Etkileri

Ev sahibi ülkenin DYY'den beklentisi ilk olarak ihracatı teşvik etmesidir. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkeler DYY sayesinde küresel, bölgesel ve yerel ülke pazarlarına erişmek için ihracatı teşvik etmektedir. Bir ülke daha yüksek ekonomik büyüme seviyelerine ulaştığında, daha fazla iş imkânı oluşmakta ve yoksulluk azalmaktadır. İhracatın olumlu bir ticaret dengesine yol açtığı düşünülmektedir, bu nedenle ithalatın teşvik edilmemesi gerektiği savunulmaktadır. Doğrudan yabancı yatırım yoluyla hükümetler, ithal edilecek ürünlerin yerine yerel olarak üretilen ürünlerle karşılanabileceğini düşünmektedir. Bu politika bir ülkenin ekonomik olarak iyileştirmesini sağlayabilir ve ödemeler dengesi sorununun aşılmasını sağlayabilir. Bu yolla gelişmekte olan ülkeler, ithal edilen ürünlere olan bağımlılığın yerel olarak bu tür ürünleri üreten endüstriler kurarak azaltılabileceğini varsaymaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, bazı endüstrilerde karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olsalar bile, ticaret engelleri ve gelişmiş ülkelerdeki yüksek endüstriyel gelişme nedeniyle gelişmiş ülkelerle rekabet edemeyeceklerini görmekteirler(Wakyereza, 2017: 131).

DYY girişlerinin en belirgin etkisi, neoklasik teorinin standart önermelerine göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) büyümesidir. Doğrudan yabancı yatırımın doğrudan veya dolaylı olarak ekonomik büyümeye çeşitli yollardan katkıda bulunduğu düşünülmektedir. DYY'nin aşağıdaki sonuçları sağlayacağı belirtilmektedir:

- Vergilendirme gelirleri, yabancı işletmelerden kazançlar ve tarifeler devletin gelirini artırmaktadır.
- Doğrudan yabancı yatırım sermaye oluşumunu artırmaktadır ve sermaye birikiminin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.
- Yeni girdiler ve fikirler üretim fonksiyonunun verimlilik parametresini artırdığı için ev sahibi ülkenin toplam faktör verimliliğini artırmaktadır.
- Yabancı yatırımlar, ileri teknolojilerin benimsenmesi ve batılı yatırımcıların üretimin nasıl yapıldığını bilmesi nedeniyle yerel işletmeler için birçok yayılma yaratmaktadır. Yayılmaya gelince, ileri teknolojinin transferi, gelişmekte olan ülkelerin endüstriyel gelişmiş ülkelere doğrudan yabancı yatırımları tercih etmelerinin ana nedenlerinden birisini temsil etmektedir.
- Ek olarak, DYY girişleri yerel işçiler için çeşitli iş fırsatları ve becerileri oluşturmaktadır(Zilibotti, 2009:19-20).

Doğrudan yabancı yatırımın istihdam seviyesine etkisi ülkelere gelen yatırımın geliş şekli, yatırım yapılacak sektör, kullanılacak teknolojinin emek ya da sermaye mi ağırlıklı bir yatırım olup olmayacağı gibi faktörlere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Yapılan yatırım endüstri ağırlıklı ise istihdam seviyesine olumlu etki sağlarken, yapılan yatırım eğer halihazırda bulunan yatırım ile birleşme ya da bu yatırımı satın alma şeklinde olur ise ülkenin sanayide kullandıkları teknolojiye ve beşeri sermayesinin durumuna göre etkinin seviyesi düşük kalacaktır. Bu seviyenin etkisi gelişmekte olan ülkelere gelen yatırımların üretim tekniği kendi ülkelerinden üst düzeyde olduğu takdirde artırılabilir(Ercan, 2018:77).

1.3.2. Doğrudan Yabancı Yatırımın Olumsuz Etkileri

DYY, ev sahibi ülkelerde kültürel, çevresel, politik ve sosyal düzen sorunlarına neden olmaktadır. Bu sorunlar, söz konusu endüstrilere, yabancı firmaların pazar gücüne ve alıcı ülkelerin özelliklerine bağlıdır. Kitle iletişim araçlarındaki DYY, yani, Batı şirketlerinden gelen gazete, radyo ve televizyon, gelişmekte olan ülkelerin kültürel haklarına zarar vermektedir. Ulusal kültürel değerleri zenginleştirmemeler birlikte Amerikalı ve Avrupalı ülkelerin kültürlerini empoze ederek gençlerin yabancılaşmasına sebep olmaktadır. Gelişmekte olan

ülkelerde imalat ve madencilik sektörlerinde DYY, hava ve nehirlerin kirlenmesi gibi yerel çevreyi etkileyen negatif dışsallıkların kaynağı olabilir. Bazı dev şirketlerin çıkarları, az gelişmiş ülkelerdeki siyasi rejimlerin istikrarının bozulmasına sebep olmaktadır. Bazı ÇUŞ'ların gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen çatışmaların sebebi olduğu belirtilmektedir(Accolley, 2003:22).

Doğrudan yabancı yatırım sahiplerinin işletme yönetimi üzerinde doğrudan bir denetim mevcut olmamasına rağmen kabul edilen yatırımların belirli bir plan yapılmadan kabul görmesi sektördeki ana noktaları ele geçirerek ekonomiyi denetim altına alabilirler. Bu da ev sahibi ülkenin ekonomik ve siyasal açıdan bağımsızlığını tehlikeli bir duruma sokmaktadır. Ülke içindeki yatırımlarda yabancı yatırım oranı dengesiz bir periyotta sürekli olarak artarsa, ülkenin dış ticaret, maliye ve para politikası gibi önemli ekonomik düzenlemeleri uygulamak serbest olmaktan çıkar ve izlenen sanayi politikası bağımsızlığını kaybeder(Ercan, 2018: 77).

Genel olarak olumsuz etkiler;

- Düzen sorunu
- Negatif dışsallık
- Siyasi istikrarda bozulmalar şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

1.4. Doğrudan Yabancı Yatırım Teorileri

II. Dünya Savaşından sonra DYY'lerde meydana gelen artışla birlikte sayısı artan ÇUŞ'ların da faaliyet gösterdikleri alanlar gelişmeye başlamıştır. Bunun sonucunda uluslararası ticaret ile doğrudan yabancı yatırımların nedenlerinin araştırılması ve bu yönde çalışmalar yapılmasının gerekli olduğu ortaya çıkmıştır. Bilim insanları konuyla ilgili birçok teori geliştirmiştir. Çalışmalar sonucunda DYY'lerle ilgili bulunan teorilerin genelde aynı noktalardan bir araya gelmiştir(Bayar, 2013:24). Ancak söz konusu teorilerde uygulanabilirlik veya geçerlilik ilkeleri DYY'nin hangi türde gerçekleştiğine göre değişim göstermekle birlikte, teorilerin birleştiği ortak nokta coğrafi konumun getirmiş olduğu avantajlar, sektörlerle avantajlar ya da küreleşmeye uyum sağlayan piyasalar firmaların yatırım yapmasında etkili olmaktadır(Kara; 2019:11).

Doğrudan yabancı yatırımı açıklayan literatürde birçok teori bulunmaktadır. Teorileri açıklamak için iki farklı yaklaşım üzerinde durulacaktır. Bu yaklaşımlar tam rekabet yaklaşımı ve eksik rekabet yaklaşımıdır. Eksik rekabet yaklaşımını da içselleştirme teorisi, ürün yaşam döngüsü teorisi ve eklektik paradigma teorisi (OLI) olarak açıklanacaktır.

1.4.1 Tam Rekabet Varsayımı Altında Yer Alan DYY Teorileri

Tam rekabet piyasası, alıcı ve satıcıların, belli koşullar altında, hiçbir engel olmadan değişim yaptıkları bir ortam olarak ifade edilmektedir. Bu piyasanın var olabilmesi için dört koşulun (atomisite, homojenlik, mobilite ve açıklık) bir arada olması gereklidir. Tam rekabet piyasasında, alıcı ve satıcılar piyasa fiyatına etki edemeyecek kadar çok sayıdadır (atomisite koşulu), alışverişe konu olan mal ve hizmetler birbirinin aynıdır (homojenlik koşulu), alıcı ve satıcının her bilgiye rahat ulaşabildiği (açıklık koşulu) ve alıcı ve satıcılarının hareketlerini engelleyecek hiçbir kısıtlamanın olmamasıdır (mobilite koşulu)(Dinler, 2014:255).

1960'lı yıllarda oluşturulan teorileri kapsayan tam rekabetçi yaklaşımı ilk açıklayan çalışma MacDougall (1958) tarafından yapılmış olup, yaklaşımı genişleterek devam ettiren ise Kemp (1964) olmuştur. Teori iki ülke modeli dikkate alınarak oluşturulmuş ve tam rekabet piyasası koşullarından biri olan sermaye hareketliliğinin serbestliğinin gerçekleşmesi ile ülkelerin sermayelerinin marjinal verimliliği eşitlenene kadar sermaye hareketliliği devamlı olacaktır(Kara; 2019:10). DYY, gelişmiş ve sermaye getirisi fazla olan ülkelere gelişmekte olan, sermaye getirisi yetersiz ülkelere doğru yatırım yapılmasıdır. Tam rekabetçi yaklaşım genel olarak Hecksher-Ohlin modeli ile açıklanmaya çalışılmıştır. Teoriye göre ülkeler farklı faktör donanımına sahip, iki ürün, iki faktör varsayımına dayanarak geliştirilmiş ve iki ülkede bulunan farklı faktör fiyatları birbirine eşitlenmektedir. Ülkeler maliyetlerini düşük tutmak için faktör fiyatlarının ucuz olduğu ülkeye yatırımlarını gerçekleştirmektedirler(Kahveci, 2016:21).

DYY'leri sermaye hareketliliği olarak ele alan tam rekabet yaklaşımı kapsamında geliştirilen teoriler çoğunlukla yatırım yapmaya karar verirken ülkelerin faktör donanımlarının farklılığını göz ardı etmektedirler. DYY'ler günümüzde birden fazla belirleyiciye sahip ve sermaye hareketliliği olgusundan daha kapsamlı ve geniş bir yapıdadır. 1960'dan günümüze gelişen ve küreselleşen ekonomiler neticesinde bu teori DYY'leri açıklamakta yetersiz kalmıştır(Kahveci, 2016:21).

1.4.2. Eksik Rekabet Varsayımı Altında Yer Alan DYY Teorileri

Eksik rekabet piyasaları; tam rekabetten söz edilmesi için mutlaka gerçekleşmesinin gerektiği öne sürülen dört koşuldandır birinin, birkaçının ya da tümünün aksaması sonucu oluşan piyasaya denilmektedir(Dinler, 2014:343). Eksik rekabet teorisi ise, DYY'yi sermaye hareketliliği olarak açıklamaktan ziyade daha kapsamlı bir şekilde incelemiştir. DYY'leri eksik rekabet koşulları kapsamında ve çoğunlukla firmaların eksik rekabet nedeniyle üstünlüklerini sürdürmek için yatırımlarını başka ülkelerde yapmalarını ileri süren teorilerdir(Kara, 2019:11).

1.4.2.1. İçselleştirme teorisi

1976 yılında Buckley, Casson ve Cason tarafından ortaya atılmış teori temelde firmaların ekonomik faaliyetlerini kendi bünyelerinde organize edildiğinde DYY'nin ortaya çıkacağını savunmaktadır. Teoriye göre yabancı firmaların ülkelere direkt yatırım yapmış oldukları yatırımdan sağladıkları kazanç, firmaların dış ticaret yapmaları sonucunda ki kazançtan fazla ise, DYY gerçekleşir(Yapraklı, 2006:27). Buckley ve Casson bu teori hakkında üç temel varsayımda bulunmuştur(Kara, 2019:14);

- Firmalar eksik rekabet piyasasında da kârlarını maksimize ederler.
- Firmalar girdi mallarının bulunduğu piyasalarda eksik rekabet oluştuğunda, firmalar eksik rekabetin etkisini azaltmak için içsel piyasa oluşturmaktadır.
- Çok uluslu firmaların ortaya çıkması, dünya çapında piyasaların içselleştirilmesi ile oluşur.

Firmaların ulaştırma, vergi giderleri gibi maliyetleri azaltabilmesi için firmanın yeniden yapılandırılması ile mümkündür. Firmalar, mal ve hizmet aşamalarındaki Ar-Ge, yönetim ve organizasyon, pazarlama ve finansman gibi önemli fonksiyonları içselleştirerek yani kendi bünyesinde oluşturarak piyasadaki dalgalanmalardan korunmuş olurlar. Böylelikle maliyetlerini düşürerek rekabet edilebilirliklerini artırabilirler. Firmalar eksik rekabet ortamında kârlarını maksimize ederler ve bu aşamada(Kanlı, 2015:15);

- Ulaştırma maliyetlerinin yüksek olması ve ticarete konulan engellerin olması,

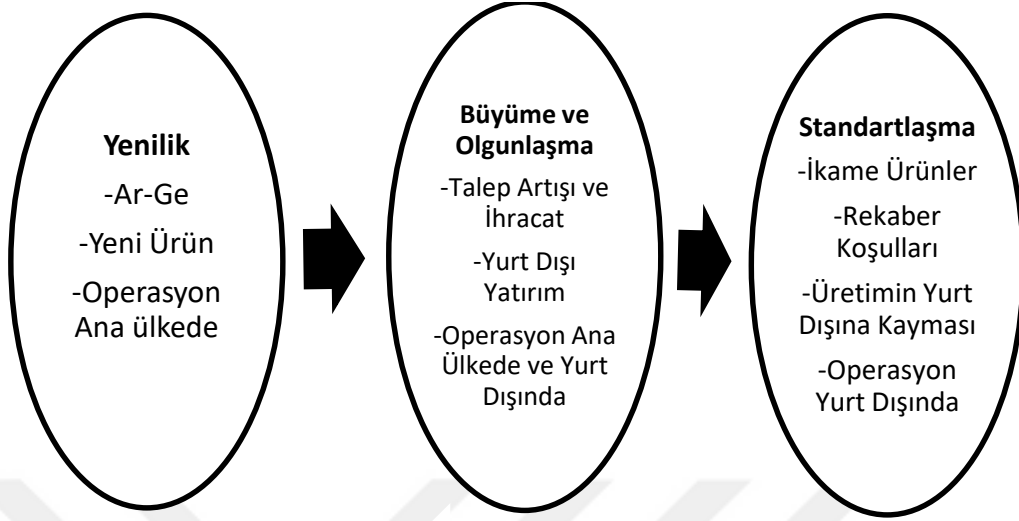
- Ülke dışında ki piyasalar hakkında bilgi edinmesi mümkün değilse,
- Alıcı ve satıcı arasında bilgi eksikliği varsa,
- İşlem maliyetleri piyasa genelinde yüksek ise

firmalar içselleşme durumuna geçerek DYY yapar.

Williamson (1981: 548-550), firmaya bir yönetim yapısı olarak davranarak ve karşılaştırmalı kurumsal değerlendirmede çok önemli bir rol oynayan belirli işlem özelliklerini tanımlayarak Coase'in fikirlerini genişletmiştir. Williamson, piyasayı kullanmanın maliyetinin bulunduğunu, dolayısıyla bu maliyetlerden kaçınmak için işlemlerin firma içinde yapılabileceğini savunmaktadır. Ancak, daha sonra iç organizasyon maliyetleri ortaya çıkmaktadır. Piyasa kanalı ve iç organizasyon ile ilgili her bir işlem maliyetini en aza indirmek için hangi işlem maliyetinin kullanılacağını belirlemektedir. Diğerlerinden daha ucuz olduğunda belirli bir işlem türü için bir kanal seçilmektedir. İç organizasyon daha az maliyetli ve dolayısıyla tercih edildiğinde, piyasayı geçersiz kılmaktadır ve ekonomik faaliyetleri ve kaynak tahsisini yönlendirmektedir. İşlem maliyeti yaklaşımı ÇUŞ'ların işleyişini açıklamak için kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. DYY, bu yaklaşımda, uluslararası pazarları atlamak ve firma içindeki işlemleri içselleştirmek için ekonomik bir araç olarak kabul edilmektedir.

1.4.2.2. Ürün yaşam döngüsü teorisi

Vernon (1966:190-195), ardışık bir geliştirme sürecinin farklı aşamaları olarak ticareti ve DYY'yi tanıtmak için ürün yaşam döngüsü modelini geliştirmiştir. Vernon, yatırım kararının, ihracattan doğrudan yabancı yatırımlara geçmenin maliyete dayalı bir nedenini oluşturan ürünler ile ilgilidir demektedir. Bu ürünlerin bir yaşam döngüsü içinde ilerledikçe ihracat ve yatırım arasındaki karara etki ettiğini savunmaktadır. Şekilde görüldüğü gibi üretim döngüsü üç aşamadan oluşmaktadır(Kanlı, 2015:13).

Şekil 1.1 Üretim Döngüsü

Ürün yaşam döngüsündeki ilk aşama, Ar-Ge çalışmaları ile geliştirilen yeni bir ürünün vasıflı işgücü tarafından nispeten yüksek maliyetle üretim aşamasıdır. Bu yeni ürün aynı zamanda sınırlı miktarlarda üretilmektedir, çünkü nihai pazar potansiyeli ve en uygun üretim tekniği hala bilinmemektedir(Ardiyanto, 2007:20). Ar-Ge çalışmaları ile geliştirilen ürün öncelikle ana ülkede üretilerek ihracat yoluyla talebin karşılanması sağlanır. Örneğin, Avrupa'da ikinci dünya savaşının ardından imalat sanayinde kullanılan ürünlerine taleplerini, uluslararası rekabette teknoloji üstünlüğünü elinde bulunduran Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nden ihraç ederek karşılamışlardır(Kanlı, 2015:14).

Ürün yaşam döngüsünün ikinci aşaması, belirli bir standardizasyon seviyesinin elde edildiği olgun bir üründür, ürüne olan talep artmakta ve üretim bilgisi daha yaygın olmaktadır. Bazı ürün standartlarına bağlılık, seri üretim yoluyla ölçek ekonomisi elde etmek için teknik olanaklar sunmakta ve bazı süreçlere ve bazı sabit tesislere uzun vadeli bağlılığı teşvik etmektedir. Dış pazarın genişlemesi, aynı zamanda, ülkeden ihracat yapmak yerine orada üretim tesisleri kurma çekiciliğini de arttırmaktadır(Vernon, 1966:198-200).

Ürün yaşam döngüsünün son aşaması, bir ürünün oldukça standart hale geldiği, üretim sürecinin yaygınlaştığı ve fiyatın rekabetçi sonucu belirleyen ana faktör olduğu standart bir ürün olduğu aşamadır. Ölçek ekonomileri tarafından oluşturulan giriş engeli kötüye gitmektedir. Ürünü üreten teknoloji, büyük bir yenilik veya üretim değişikliği olmadan üretim sınırına ulaşmıştır. Ürün, bunu yapan şirketin markasından daha önemli bir konuma gelmiştir(Vernon, 1966c: 200-205). Belli bir süre sonra ürün rakip ülkelerde de üreilmeye başlar ve firmanın ürün üzerinde ki üstünlüğü kaybolur. Bu durumda firma kâr marjı yüksek yeni ürün üretimi için ilk aşamaya döner. Firmalar standartlaşan ürünün üretimini işgücü maliyetlerini hesaba katarak ülkesinden daha ucuz maliyette üretebilecek gelişmekte olan ülkelere yatırımlarını yapmaktadır(Yüksel, 2007:10).

1.4.2.3. Eklekrık Paradigma (OLI Paradigması) teorisi

1970'li yıllarda teorileri farklı bir bakış açısı ile inceleyerek kapsamını genişleten Dunning, daha önce geliştirilen teorilerden yararlanarak yeni bir teori geliştirmiştir. Dunning yapmış olduğu çalışmada ABD ve İngiltere'nin emek üretimlerini karşılaştırmış, ABD'de üretilen emeğin İngiltere'de üretilenden 5 kata kadar daha fazla olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bundan yola çıkarak ABD'deki fazlalığın nedenini konum ve mülkiyet avantajlarından kaynaklandığını belirtmiştir. İş organizasyonundan kaynaklanan mülkiyet avantajını da kendi içinde ikiye ayırarak mülkiyet ve içselleştirme avantajı olarak adlandırmıştır(Demirel, 2006:26).

DYY'nin eklektik teorisi, DYY'nin nedenlerini yeterince karşılayabilecek bir model oluşturmak, yani bir firmayı belirli bir pazara hizmet etmeye motive eden ve neden ihracat ile değil, doğrudan yabancı yatırım yoluyla olması gerektiğini açıklamaya çalışmaktadır. Dunning eklektik teorinin sağlanabilmesi için üç koşulun şart olduğunu ileri sürmektedir(Dunning, 1979: 278-280);

- İlk şart, firmanın dış pazara hizmet veren diğer firmalara göre net mülkiyet avantajına sahip olmasıdır. Bu mülkiyet avantajı bir ürün veya süreç farklılaştırma yeteneği, tekel bir güç, daha iyi bir kaynak kapasitesi veya kullanımı, patentle korunan bir ticari marka veya ürün pazarlarına özel, tercihli bir erişim vb. olarak belirtilebilmektedir.

- İkinci koşul, firmanın kendi iç organizasyonunu benimsemesini yani içselleştirmeyi tercih etmesini gerektirmektedir (dışsallaştırmak yerine mülkiyet avantajları gibi). Bu, mülkiyet avantajlarına sahip olan firmanın, yurtdışına üretim yapmayı, faaliyetlerini yabancı firmalara satmaktan veya kiralamaktan daha kârlı görmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Bir firma, ürünlerinin kalitesini korumak, girdilerin belirlenmesi, satış koşulları ve pazar mağazalarını kontrol etmek için içselleştirmeyi tercih etmeleri faydalı olacaktır.

- Üçüncü koşul olarak, mülkiyet ve içselleştirme avantajına sahip olan firma, daha ucuz işgücü ile daha yüksek işgücü verimliliği sağlanması için yurtdışındaki konum avantajlarını kullanarak üretimi başka bir ülkede yapma kararı verecektir. Bir ülkenin firmalarının mülkiyet ve içselleştirme avantajları diğer ülkelerle kıyaslandığında avantajı yüksek olan ülkelere yatırımlarını yapacaklardır. Mülkiyet, yer ve içselleştirme avantajları statik bir yapıya sahip değildir, yani zaman içerisinde değişime uğrayabilirler. Bu üç koşuldan hiçbiri diğerlerinden daha önemli değildir ve ÇUŞ'ların faaliyetlerini açıklamada her biri önemli bir rol oynamaktadır.

Eklektik DYY teorisinin yapmış olduğu katkı farklı bir yere sahiptir. Bunun nedeni o döneme kadar çalışılmış teorilerin özelliklerinin bir araya getirilerek oluşturulmasıdır. Eklektik teori literatürde bulunan eksik rekabet piyasası modelini benimseyen diğer teorilere göre daha çok benimsenmiştir(Kara, 2019:16). Eklektik teori ile ilgili firma avantajlarının oluşumuyla ilgili tablo aşağıdaki gibidir.

Tablo 1.1. Firmaların Üretim Kararı Açısından Firma, Bölge ve İçselleştirme Avantajları

ULUSLARASI ÜRETİM MODELİ	FİRMA ÖZELLİKLERİ	BÖLGESEL ÖZELLİKLER	İÇSELLEŞTİRMENİN GETİRMİŞ OLDUĞU AVANTAJLAR
Doğal Kaynak Arama	-Sermaye Üstünlüğü -Sahip Olduğu Teknoloji -Piyasalar Hakkında Bilgi -Piyasa Büyüklüğü -Pazarlık Yeteneği	-Doğal Kaynak Zenginliği -Taşıma olanaklarının çeşitliliği -Haberleşme Ağının Yeterliliği -Vergi Teşvikleri	-Fiyatları uygun ve sürekliliği olan kaynak bulunması -Piyasaları kontrol edecek güce sahip olma
Doğrudan Sermaye Yatırımı için Pazar Arama	-Sermaye Üstünlüğü -Sahip Olduğu Teknoloji -Araştırma Geliştirme (Ar-Ge) Yatırımları -Yönetim ve Organizasyon Üstünlüğü -Markalaşma -Kârın Maksimizasyonu	-Uygun Maliyet (Hammadde, İşgücü) -Pazarın Durumu -Hükümetin Uygulamış Olduğu Politikalar	-Ulaştırma Faaliyetleri Maliyetini Düşürmek -Mülkiyet Avantajı
Ürün Ve Üretim Süreci	-Sermaye Üstünlüğü -Sahip Olduğu Teknoloji -Ar-Ge Yatırımları -Yönetim ve Organizasyon Üstünlüğü -Markanın Korunması -Kârın Maksimizasyonu -Coğrafi yakınlık -Girdi Temini	-Üretilen Üründe Uzmanlaşma -İş Gücü Maliyetinin Düşük Olması -Yabancı Yatırımı Teşvik Politikaları	-Ulaştırma Faaliyetleri Maliyetini Düşürmek -Mülkiyet Avantajı
Stratejik ve Kapasitesi Yüksek Varlık Arama	-Yukarıdaki faktörlerin hepsi	-Eksik Görülen Alanlarda yukarıdakilerin kullanılması	-Birleşmiş Ekonomiler -Rekabet Edilebilirliğin İyileştirilmesi -Stratejik Avantajların Bulunması -Riskin Düşürülmesi
İthalat – İhracat	-Pazara Olan Yakınlık -Pazar Girişinin Kolay Olması -Dağıtım Hatları	-Yakın Kaynaklar -Piyasaya Kolay Ulaşım -Müşteriye Ulaşımın Kolay Olması İsteği -Satış Sonrası Hizmetler	-Satış Yapılacak Merkezlerin Oluşturulması -Kaliteli Girdinin Sağlanması

Kaynak: John Dunning, “The Eclectic Paradigm of International Production: A Restatement and Possible Extension”, *Journal of Business Studies*, 1988, s. 13.

1.5. Doğrudan Yabancı Yatırımın Belirleyicileri

DYY'ler özellikle gelişmekte olan ülkeler için büyük önem arz etmektedir. Bununla birlikte ülkelere gelişmekte olan ülkelerin yeterli yatırımı çekebilmeleri bazı şartları yerine getirmekle mümkündür. Şartların bazıları ekonomik ve siyasi istikrar, alt yapıya gösterilen önem, piyasaya girişteki yasaların kolaylığı, işgücünün yeterli olması gibi sıralanabilmektedir(Aktürk ve Tüylüoğlu, 2012). Yatırımcılar yatırım yapacakları ülkelerde bu şartların kendilerine avantaj sağlayacaklarını düşünerek yatırım kararı alırlar.

DYY'nin ülkeye çekilmesinde öncelikli şartlardan birisi siyasi yapıdır. Diğer bir şart ise küresel ekonomilerde rekabet gücünün sağlanmasında etkili olan ekonomik oluşum yer almaktadır. Yatırım ortamının getirmiş olduğu etkiler ise son sırada yer almaktadır. Yatırımların artırılması açısından dış ticaret önemli bir duruma gelmiştir. Bu bağlamda belirleyiciler yatırımların yönünü belirlemektedir (Demir, 2006:11).

Dünya Yatırım Raporu(WIR)'nun 1998 yılında yayınladığı belgede, DYY belirleyicilerini üç kategoriye ayırmıştır. Bu kategoriler şu şekildedir(UNCTAD, 1998),

- Siyasi Sebepler
- Ekonomik Sebepler
- Yatırım Ortamının Getirmiş Olduğu Sebeplerdir.

Tablo 1.2. DYY Belirleyicileri

<p>1. Siyasi Belirleyiciler</p> <ul style="list-style-type: none">- İktisadi, siyasi ve sosyal istikrar- Giriş ve işlemler ile ilgili kurallar- Yabancı yatırımcılarla anlaşma standartları- Pazar işleyişi ve yapısı ile ilgili politikalar (bilhassa rekabet, birleşme ve satın alma politikaları)- DYY ile ilgili uluslararası anlaşmalar- Özelleştirme politikaları- Ticaret politikaları (tarifeler), DYY ile ticaret politikalarının tutarlı olması- Vergi politikaları
<p>2. Ekonomik Belirleyiciler</p> <p>A. Pazar Arayışında Olan</p> <ul style="list-style-type: none">- Pazar büyüklüğü ve kişi başına düşen milli gelir- Pazarın Büyüklüğü- Küresel ve bölgesel pazarlara ulaşım- Ülkeye mahsus tüketici öncelikleri- Piyasa yapısı <p>B. Kaynak/Varlık Arayışında Olan</p> <ul style="list-style-type: none">- Hammadde- İş gücü ücretlerinin düşük olması- Nitelikli işgücü- Teknolojik, yenilikçi ve yaratılmış diğer varlıklar(örn. marka vb.)- Fiziki altyapı (Liman, havaalanı, yollar, enerji, telekomünikasyon)- Ar-Ge <p>C. Verimlilik Arayışında Olan</p> <ul style="list-style-type: none">- Kaynakların, varlıkların ve işgücünün maliyeti- Diğer girdi maliyetleri(ulaşım, iletişim, diğer ara ürünler vb.)- Bölgesel entegrasyona üyelik
<p>3. Yatırım Ortamına Dair Belirleyiciler</p> <ul style="list-style-type: none">- Yatırımı özendirme (imaj oluşturulması)- Yatırım teşviki- Zorluk maliyetleri (yolsuzluk, rüşvet, idari verimlilik vb.)- Sosyal olanaklar (iki dilli okullar, yaşam kalitesi vb.)- Yatırım sonrasında hizmet devamının sağlanması

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 1998: Trend and Determinants

1.5.1. Siyasi Belirleyiciler

Siyasi istikrar: Teoride DYY kararı alınırken, yatırım yapılacak ülkenin iktisadi büyüklüğü, büyüme hızı ve düşük maliyet unsurları önemli belirleyiciler arasına girmektedir. Oysa yapılan çalışmalar gösteriyor ki siyasi riski düşük, siyasi hak bakımından diğer ülkelere göre daha elverişli haklara sahip ülkeler en fazla DYY çeken ülkeler sıralamasında yer almaktadır(Öğrül, 2014:14). Siyasi risk, yatırım alan ülkedeki siyasi olaylar neticesinde nakit dolaşımında meydana gelen beklenmedik değişimlerdir. Siyasi risk ÇUŞ'ların yatırımlarında elde ettikleri kârını olumlu ya da olumsuz etkileyebilecek veya yatırım amaçlarına ulaşmama riskini ortaya çıkaracak bir olgudur. Siyasi riskin birden fazla kaynağı vardır. Önemli bazı kaynaklar şunlardır(Emir ve Kurtaran, 2005:41);

- Aralarında rekabet içerisinde olan veya sürekli yenilenen siyasi felsefeler,
- Ekonomik koşulların değişimi,
- Toplumsal karışıklık,
- Terör ve silahlı olaylar,
- Milliyetçilik akımının aşırılığı,
- Muhtemel siyasi bağımsızlık
- Yerel iş prensiplerinin kazanılmış hakları,
- Rekabet içerisinde olan dini örgütler,
- Oluşumu yeni uluslararası anlaşmalar.

Vergi politikaları: DYY'lerin girişlerini etkileyen önemli faktörlerden biri de vergi politikası ve vergi oranlarıdır. Vergiler; devletin kamu hizmetlerini karşılamak amacıyla kişi ve kurumlardan ödeme gücüne göre cebri olarak alınan belirli ekonomik varlıklar olarak tanımlanmaktadır. Verginin kaynağı gelir, harcama ve servetler olarak belirtilebilir. En dikkat çeken özelliği ise karşılıksız olarak verilmesidir. Her ülkenin mali sistemi kendi siyasi ve iktisadi koşullarına göre vergi gelirinin devletin toplam gelirine oranı, sistem ve üretim tarzına bağlı olmakla beraber, karma ekonomi düzenindeki toplumlarda %70 seviyesinde, yüksek derecede sanayileşmiş toplumlarda ise %90 seviyelerine kadar ulaşabilmektedir(Öztüfekçi, 2002:166).

Vergi oranının doğrudan yabancı yatırım faaliyeti üzerindeki etkisi konusu hem uluslararası hem de resmi makro iktisatçılar tarafından uzunca bir süredir çalışılmaktadır. Vergi hipotezi, daha yüksek vergilerin DYY faaliyetini caydıracağı yönündedir, ancak cevaplanmayan soru hâlâ verginin büyüklüğü ile ilgilidir. Ev sahibi ülkenin DYY faaliyetlerinin miktarının (örneğin GSYİH'nin bir payı), vergi türlerinin ve vergi muamelesinin ölçülmesiyle büyük ölçüde değişebileceği vurgulanmaktadır(Wu, 2014: 106). Uygulanan vergi politikaları DYY faaliyetlerinin canlanması gibi olumlu yönü olduğu kadar devletin vergi gelirlerinde azalma gibi olumsuz etkide söz konusudur. Vergi gelirinde ki azalma kaynak dağılımını da etkileyeceğinden ortaya sosyal maliyetler çıkacaktır. Bu sorunun üstesinden gelebilmek için vergi politikalarının denetime açık hale getirilmesi gerekmektedir. Vergi politikaları uygulamasında özenli davranılması ve stratejik planlar çerçevesinde yapılması olumlu sonuçlar elde edilmesine sebep olacaktır(Öğrül, 2014:15).

1.5.2. Ekonomik Belirleyiciler

Piyasa büyüklüğü: Piyasa büyüklüğü bir ülkenin gayri safi yurt içi hasılası baz alınarak ölçülmektedir(Kurtaran, 2007:374). Uzun zamandır DYY kararının en önemli belirleyicilerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Piyasa büyüklüğü hipotezi, kaynakları ve ölçek ekonomilerini verimli bir şekilde kullanmak için yeterince büyük bir pazarı olan ev sahibi bir ülkenin gerekli olduğunu savunmaktadır. Yani piyasa büyüklüğü kademeli olarak belli bir kritik değere ulaştığında, ev sahibi ülkeyi DYY'ye açık konuma getireceği savunulmaktadır. Sonuç olarak, piyasanın büyüklüğü ile DYY arasında pozitif bir ilişki olduğu geniş çapta kabul gören bir görüştür, çünkü yatırımın beklenen getirisini doğrudan etkilemektedir. Ayrıca, ev sahibi ülke pazarının büyüme umutları ile birlikte piyasa büyüklüğü de önemli “çekici” faktörlerdendir ve teorik olarak DYY akışlarının seviyesiyle doğrudan ilişkilidir(Wu, 2014: 95).

Ekonomik veya GSYH büyüme hızı: DYY belirleyicilerinin ortaya çıkarılması için yapılan ampirik çalışmalara konu olmuştur. Büyüme hipotezi, hızla büyüyen bir ekonominin, kâr elde etmek için yavaş büyüyen veya hiç büyümeyen ekonomilere kıyasla nispeten daha iyi fırsatlar sağladığı yönündedir. İşgücü maliyetleri, ticaret durumu ve enflasyon oranı ile ilişkili olarak, ekonomik büyüme oranının DYY üzerinde önemli etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

DYY'nin teknolojik gelişime olan etkisiyle ekonomik büyümeyi arttırmaya yardımcı olacağı savunulmaktadır(Wu, 2014g: 102).

İşçilik maliyetleri: Genellikle ücretle ölçülmektedir ve DYY'nin en tartışmalı belirleyicileri arasında yerini almıştır. Teorik olarak, şirketler emek yoğun malların üretimini emek yoğun ülkelere taşıırken, tesisleri kendi ülkelerinde bıraktıkları zaman kârlı duruma geçecekleri düşünülmektedir. İşçilik maliyetleri DYY üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir, bu da düşük işgücü maliyetlerinin DYY'yi çekme eğiliminde olduğu anlamına gelmektedir. Kısaca, düşük işgücü maliyeti doğrudan yabancı yatırımın belirleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır(Wu, 2014: 97).

Döviz kuru: Arslan (2005) döviz kurunu; iki milli para arasındaki değişim oranı olarak tanımlamaktadır. Başka bir ifadeyle, bir ulusal para biriminin başka bir ulusal para cinsinden değeridir. Bir ulusal paranın değiştirilebileceği yabancı para miktarını bu ifadeyle göstermiş olmaktadır.

Döviz kuru, DYY'nin kritik bir belirleyicisi olarak kabul edilmektedir. Döviz hipotezine göre, yabancı firmaları belirli bir döviz ülkesinde konumlandırmayı seçmeye zorlayan faktörler ülkeye özgü avantajlardır. Bazı finansal faktörlerin sistematik olarak modellenebileceği düşünülmektedir ve DYY modelini, döviz kurunu, sermaye piyasası ilişkisini içeren faktörleri ve belirli para birimlerinde bulunan varlıkları elde tutmak için piyasanın tercihini temel olarak açıklayabileceği savunulmaktadır. Yerel ülke para biriminin değer kazanması, ev sahibi ülkede doğrudan yabancı yatırımları teşvik edecektir, özellikle de yerel para birimi cinsinden yabancı yatırım fonu sermaye gereksinimlerini düşürmektedir ve ihracat ürünlerinin nominal rekabetçiliğini azaltırken bu durum ön plana çıkmaktadır(Wu, 2014: 98). Gelişmekte olan ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırım girişleri döviz kurunun değer kazanmasına (Hollanda hastalığı), ticaret ve gelir hesabı dengesinin kötüleşmesine neden olabilmektedir, böylece genel ödemeler dengesi ve döviz rezervleri için ciddi etkileri ortaya çıkarabilmektedir(Nguku, 2013:4).

1.5.3. Yatırım Ortamına Dair Belirleyiciler

Şeffaflık: Ev sahibi ülkenin şeffaf olması ya da olmaması, diğer yandan kamu yetkilileri tarafından yabancı yatırımcıların yasal olmayan kazanç olarak görülmesi yatırım alacak ülkeyi dezavantajlı konuma getirmektedir. Nedeni ise şeffaflık ilkesine bağlı kalınmayan ekonomik politikaları ticarete daha fazla maliyet yüklenmesi anlamına gelmektedir. Şeffaflığın birçok unsuru vardır. Bunlar yolsuzluk ve rüşvet, mülkiyet haklarının korunması, bürokratik düzensizlikler ve kanuna uyumun tam olması, siyasi alanda beklenmeyen değişimlerdir(Öğrül, 2014:21-22).

Eğitim düzeyi: İşgücünün kalitesi için eğitim düzeyinin yüksek olması ev sahibi ülke için önemli detaylardan biridir. Teknolojik üretimin karmaşık olması nedeniyle yatırım yapacak firma ülkede ki işgücü potansiyelinden etkilenecektir. Bundan dolayı eğitim düzeyi DYY kararı alırken özellikle imalat sanayinde önemli bir belirleme unsurudur(Öğrül, 2014:22).

Yatırım teşvikleri: Teşvikler yatırım yapacak firmaları ev sahibi ülkeye çekmek için özendirici kararlardır. Belirli firmalar ya da firma gruplarını yatırım yapmaya yönlendirmek için kullanılan bir araç olup, ülkeler yabancı yatırımcılara cazip gelebilmek için bu aracı kullanmaktadır(Öğrül, 2014:22).

Ülkelerin DYY'leri çekmek için uyguladıkları teşvikler şu şekilde sıralanabilir(Kaymak, 2005:85);

- Mali Teşvikler;
 - o Kâra Dayalı Teşvikler; Kurumlar vergisi oranının düşürülmesi, vergi indirimi, vergi muafiyeti, istisnalar.
 - o Sermaye Yatırımına Yönelik Teşvikler; Yatırım indirimi ve hızlandırılmış amortisman.
 - o İşgücü Maliyetlerine Yönelik Teşvikler; Sosyal güvenlik primi desteği, sosyal güvenlik prim indirimi, sosyal güvenlik vergi indirim ve muafiyeti.
 - o Satışa Yönelik Teşvikler
 - o İthalat Teşvikleri; Gümrük vergisi muafiyeti.

- İhracat Teşvikleri; İhraç mallarında vergi indirimi.
- Diğer Masraflara Dair Teşvikler
- Katma Değer Teşvikleri
- Yabancı Çalışanlar İçin Vergi İndirimi
- Finansal Teşvikler
 - Yatırım Destekleri; Doğrudan yapılan sübvansiyonlar.
 - Kredi ve Kredi Teminatı Destekleri
 - Devlet Sigortası veya Risk Sermayesi Ortaklığı
- Diğer Teşvikler
 - Yasal Düzenlemeler Yönünden Teşvikler
 - Hizmet Destekleri
 - Yatırımcılara Verilen pazar Ayrıcalıkları
 - Yatırımcılara Özel Döviz Kuru

Bununla birlikte, vergi oranlarını düşürmek şeklinde yapılan teşvikler, DYY'leri etkilemede büyük bir rol oynamaktadır. Çünkü uygulanan bu politika olabilecek olumsuzluklar için tazminat niteliği taşımaktadır. Ev sahibi ülkelerin yabancı yatırımcılara kendi yatırımcılarına göstermiş olduğu yaklaşımı ile eşit duruma getirmesi DYY yapacak firmaları motive edici faktörlerden biri olacaktır(Kurtaran, 2007:375).

1.6. Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri

Doğrudan yabancı yatırım türleri, Yatay, Dikey ve İhracat Platformu şeklinde sınıflandırılabilir. Bu üç DYY türüne ait detaylı bilgiler aşağıdaki başlıklarda yer almaktadır.

1.6.1. Yatay Doğrudan Yabancı Yatırım

Yatay DYY, hem kaynak hem de ev sahibi ülkede kabaca aynı ürünler üretildiğinde veya kaynak ve ev sahibi ülkelerdeki tesislere uygulanan benzer işlemler sırasında ortaya çıkmaktadır. Bu tür doğrudan yabancı yatırımlar, firmaların yerel ülke üretiminin bir kısmını yatay olarak firmanın yabancı tesislerine aktardığı imalat sektöründe oldukça yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Yatay DYY'nin amacı genellikle firmanın küresel rekabet gücünü (pazar arayışı) artırmaktadır. Yatay DYY, çoğunlukla bir sanayi ülkesinden bir firmanın ev sahibi

ülkede bir firma satın alması veya başka bir sanayi ülkesinde yan kuruluş kurması durumunda, endüstriyel ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Örneğin, Ford Motor Company, İngiliz otomobil üreticisi Jaguar'ı ve İsveçli otomobil üreticisi Volvo'yu satın almıştır(Ardiyanto, 2007d: 26). Satın alma veya kuruluşların yatay DYY tercih sebepleri aşağıdaki şekilde olabilmektedir(Feenstra ve Taylor, 2012: 21):

- Yurtdışında bir tesis kurarak, ev sahibi firma, ülkeden ülkeye ihracattan kaynaklanan herhangi bir tarife veya tarife dışı engelden kaçınabilmektedir, çünkü firma yalnızca ev sahibi ülkede yerel olarak üretim yapabilir ve satabilir.
- Yurtdışında bir yabancı iştiraki olan firma, yerel pazarlara daha iyi imkânlarla erişmek istemektedir ve sonrasında yerel pazar bilgilerine sahip olacağı için yerel pazara erişimi geliştirmektedir.
- Yurtdışında çeşitli üretim tesislerine sahip olan firma, firma içindeki üretim bölümleri arasında ittifaklar kurabilir, böylece teknik uzmanlık kolayca farklı tesisler arasında paylaşılabilir. Ayrıca, ürünlerin olası gereksiz üretilmesini de önlemektedir. Satıcının müşteriye yaklaşırken daha iyi müşteri hizmeti ve ürün yönetimi sunması beklenmektedir.

1.6.2. Dikey DYY

Dikey DYY coğrafi olarak üretimin parçalanma aşamaları ile karakterize edilmektedir. Bu durumda, bir firma daha ucuz girdiler ve maliyetlerden (kaynak arayışı ve verimlilik arayışı) faydalanmak amacıyla gelişmekte olan bir ülkede üretim sürecinin bir bölümünü taşıyabilir. Gelişmiş ülkelerdeki firmalar, gelişmekte olan ülkelerde dünya pazarına mal üretmek için teknolojik ve yönetsel yeteneklerini taşıyabilir. Örneğin, Chrysler, Volkswagen, Peugeot, General Motors, Honda, Suzuki, daha düşük üretim maliyetlerinden yararlanmak ve otomobillerini Çin'de daha iyi pazarlamak için (pazar arayan) Çin'de yan kuruluşlara ve tesislere sahiptir(Ardiyanto, 2007e: 27). Dikey DYY' nin diğer makul nedenleri aşağıdaki gibidir:

Çokuluslu Ticaret Merkezleri, gelişmekte olan bir ülkede ticaretini yapamadığı ürün veya hizmet pazarları sebebiyle pazara girmek için ev sahibi ülkede bir tesis kurmaktadır. Bir ürünün

taşıma maliyetleri, işlem maliyetleri ve tarifeleri yüksekse veya hatta yasaklıysa, kaynak ülkedeki ÇUŞ'lar ürünü ev sahibi ülkedeki yerel pazarda satmaktadır ve yerel ülkeden ihraç etmemektedir(Chen, 2000: 19).

Ek olarak, ÇUŞ, ürünlerini daha iyi satmak ve ev sahibi ülkedeki pazar gelişimi hakkındaki bilgilere erişmek için yerel ortaklar edinebilir.

Çok uluslu çalışan şirketler, düşük ücretli çalışanlar ve yüksek taşıma maliyetine sahip hammaddeler ve taşınmayan kaynaklarla ilgili olarak söz konusu kaynakların bulunduğu yerde bir tesis kurmaları iyi bir fikir olabilir. Bu durumda yüksek taşıma maliyetine sahip hammaddelerden ev sahibi ülkedekini kullanarak fiyat avantajı sağlayabilirler. Bu nedenle, ÇUŞ'ların rekabet gücü artmaktadır, çünkü ev sahibi ülkede yerel kaynakları kullanarak düşük girdi maliyetlerinden yararlanabilmektedirler.

İletişim, veri işleme, müşteri hizmetleri, çağrı merkezleri ve taşımacılık alanındaki gelişmeler, küresel üretim ağlarının yüksek verimlilikle gelişmesini ve çalışmasını sağlamıştır. Coğrafi uzmanlık farklı ülkelerde farklı ürünler için maliyet avantajlarından yararlanmaktadır. ÇUŞ, uluslararası faktör-fiyat farkından yararlanarak üretim maliyetini en aza indirebilmektedir(Ardiyanto, 2007f: 28).

1.6.3. İhracat Platformu

Bir şirketin ihracat üssü olarak kullanıldığı bir ülkede gerçekleşen yatırım, ihracat platformu DYY olarak adlandırılmaktadır. Firma bir ev sahibi ülkede üretimin bir kısmını veya tamamını gerçekleştirebilir ve ardından ürünlerini bölgesel veya uluslararası pazar olabilecek üçüncü pazarlara ihraç edebilir. İhracat platformu DYY üçüncü bir ülkeye ihraç edilmesi sebebiyle yatay veya dikey olarak adlandırılabilir. Örneğin, Toyota Japonya, Orta Doğu ve Avustralya'da Tayland'ı kamyon üretimi için pazarlanacak bir ülke haline getirmiştir. Japon bir şirket olan Shinetsu Chemical, dünyanın en büyük vinil klorür monomeri (inşaat için kullanılan plastikler için bir hammadde) üreticisi olup Portekiz'de tüm Avrupa ülkelerine tedarik ettiği tesislere sahiptir. Bu tür DYY'nin nedeni, esas olarak üretim maliyetleridir; çünkü şirketler, ev sahibi ülke hükümeti tarafından sunulan teşviklerden yararlanarak, dünyanın dört bir yanından

ara mal ve hammaddeleri ülke üretim tesislerine ev sahipliği yapmak için getirebilirler(Ardiyanto, 2007g: 29).

1.7. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülkeye Giriş Şekilleri

ÇUŞ'ler başka ülkelere yatırım yapma kararı alırken piyasaya hangi şekilde gireceği kararını da almak durumundadır. DYY'lerin özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu artışın fark edilmesi üzerine dünya ülkeleri de DYY'leri ülkelere çekme mücadelesine girdikleri görülmektedir. Her ülke kendi özelliklerine ve üretimde bulunmak istedikleri alana göre farklı giriş şekilleri kullanmaktadır. Firmalar dış yatırımlarını gerçekleştirmeden önce ihracat yoluyla piyasaya girmeye çalışırlar. Sonraki aşamalarda DYY şekillenerek, şirket birleşmeleri ve satın almalar, özelleştirme, lisans anlaşmaları, ortak girişim gibi şekillerde yatırımlarına yön verirler(Bissaliyeva, 2011:34).

DYY'nin ülkelere giriş şekillerini

- Ortak girişim,
- Özelleştirme,
- Birleşme ve satın almalar,
- Sıfırdan yapılan yatırımlar(Greenfield)

şeklinde sıralanmaktadır.

1.7.1. Ortak Girişim

Ortak girişim, işletme sahibi olmak ve gereken kaynaklara katkıda bulunmak için birden fazla tarafın katılımını gerektirmektedir. Bu kaynaklar, varlıklar, risk ve kâr paylaşımı olarak belirlenmiştir. Çok uluslu şirketleri içeren öz kaynak ortak girişimleri, çoğunluğu ana kuruluşa sahip bir öz kaynak hisse yapısı ile gerçekleştirilmektedir. Ana kuruluş tarafından %95 öz kaynak, diğer küçük ortaklara %5 veya yeni tesislerin kurulması şeklinde gerçekleştirilebilir. Çok uluslu şirketler bu tür bir yatırımın öz kaynak payının yaklaşık %100'üne sahiptir(Ogiemwonyi, 2011:28). Uluslararası ortak girişimler, bölgedeki mevcut bir şirketi satın alarak veya yeni bir girişime başlayarak elde edebileceğinden çok daha hızlı ve daha az maliyetli bir şekilde yabancı

pazarlara erişime imkân sağlamaktadır. Dağıtım kanallarına hızlı erişim sağlamaktadır ve yerleşik olmayan ortağa yerel piyasa hakkında bilgi ve teknik bilgi birikimi için erişim sağlamaktadır. Bu durum da girişim için başarı olasılığını büyük ölçüde artırmaktadır. Asıl ortak ayrıca, kilit tedarikçilerle ve müşterilerle güçlü ilişkilere ve yerel dil ve geleneklerde uzmanlığa sahiptir. Bu avantaj uluslararası bir ortak girişim gibi bir ittifak yoluyla risklerin ve maliyetlerin paylaşmasıdır. Bu avantajı değerlendirmek yeterli sermayeye, kaynağa veya uzmanlığa sahip olmayan küçük veya orta ölçekli bir işletme için kritik bir öneme sahiptir. Ortak girişimler, ortakların yerel pazarda hızlıca, maliyet etkin ve güvenilir bir şekilde (yerleşik ortağın itibarı ile sağlanır) hareket etmelerini sağlamaktadır(Stewart ve Maughn, 2011:2).

1.7.2. Özelleştirme

Yaygın bir uygulama olan özelleştirme, kapsamlı olarak özel kesimin kamu kesimi aleyhine olan kazanımı anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle, özel ve kamusal karar tercihleri alanı içinde özel karar tercihlerinin nüfus etmesini ifade etmektedir(Baimukhamedova, 2008a: 20). 1980’li yıllardan itibaren itibar kazanan özelleştirme uygulamaları, piyasa ekonomisine geçiş yapma sürecinde olan ülkelerin özelleştirme kapsamını genişlemesiyle 1900’lü yıllara gelindiğinde öneminin daha fazla arttığı görülmektedir. Özelleştirme ile belirlenen hedef, piyasa ekonomisine geçiş ile belirlenen kurallara uyarak kaynak dağılımının gerçekleştirilmesi ve bunun neticesinde ekonomik ilerlemeye katkı sağlamaktır(Bissaliyeva, 2011:37).

Bir ülkeye yabancı sermayeyi getirmek ve ülkenin döviz gelirlerini arttırmak için yabancı şahıslar ve kuruluşlara hisse senedi ve mülk satışına müsaade edilmelidir. Bu durum da özelleştirme uygulaması ile hayata geçirilebilir. Ev sahibi ülkenin tasarruf eksikliğini tamamlamak üzere; kaynak bulmak, uluslararası piyasalarda birleşme ve istikrar sağlamak, modern teknoloji transferini gerçekleştirebilmek için yabancı sermaye ev sahibi ülkeye getirilmek istenmektedir(Baimukhamedova, 2008:22).

1.7.3. Birleşme ve Satın Almalar

Her kuruluşun temel amacı, yüksek temettüler vererek, hissedarların zenginliğini artırmak için her yıl maksimum kâr elde etmektir. Her kuruluş kârını maksimize etmek için farklı teknikler ve araçlar kullanarak hızlı büyüyen pazarda ayakta kalabilmektedir. Yeni pazarlara girmek, yeni ürünler başlatmak, portföyü artırmak gibi maksimum kazanç elde etmek için her organizasyonun kendiliğinden yanıt vermesi gereken belirli bir olaylar mevcuttur. Ardından firmalar, hedeflerine olabildiğince çabuk ulaşmak için finansal kaynaklara ihtiyaç duymaktadırlar. Bu olaylar ve işlemler, büyüyen pazarın gereksinimlerini karşılamak için finansman ayarlaması olmayan firma ve kuruluşlar için büyük sorunlar yaratmaktadır. Daha az kâr odaklı kuruluşlar, piyasadan ayrılmak zorundadır veya finansal olarak sağlam firmalarla birleşmek veya o firmalar tarafından satın alınmak dışında başka bir seçeneğe sahip değildir. Birleşmeler ve satın almalar diğer seçeneklere nispeten kolay bir seçenektir. Küçük veya daha az kâr yapan kuruluşların gelişmekte olan piyasalarda kalması için tek seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Birleşmeler ve satın almalar, firmaların yeni potansiyel pazarlara veya yeni bir iş alanına girmelerini sağlayan küresel bir iş stratejisidir. Birleşme ve devralma aynı anlama gelmemektedir, fakat çoğu zaman birbirinin yerine kullanılmaktadır. Birleşmede iki veya ikiden fazla örgüt bir örgütü meydana getirmektedir(Alao, 2010:554-560). Birleşme, iki veya daha fazla kuruluşun birleştiği ve yalnızca bir firmanın tüzel kişilik olarak varlığını sürdürdüğü yasal faaliyet olarak bilinmektedir. Bir birleşmede iki veya daha fazla firma birlikte, tek bir firma haline gelirken, küçük şirketi satın almaktadır, büyük ve finansal açıdan sağlam bir firma haline gelmektedir. Birleşme “iki veya daha fazla firma birbirine yakın ve bir firma haline gelir” olarak tanımlanmaktadır. Birleşme ve satın alma anlaşmasına giriş yapan firmanın asıl amacı, pazarda tek başına çalışmaktan daha faydalı olabilecek diğer firmalarla çalışmak istemesidir. Birleşme ve satın alma nedeniyle öz kaynak kârlılığı ve hissedarların refahı artmaktadır ve firma için ilgili masraflar (işletme maliyeti) azalmaktadır. Hızlı, verimli pazarda hayatta kalmak için, hissedarların servetinin maksimize edilmesi, birleşme ve satın almaların bir sonraki önemli hedefidir. Firma yönetimi için yetkileri artırılacağından ve firmanın hem kısa hem de uzun vadeli hedeflerine ulaşabileceğinden birleşme ve satın alma avantajdır(Georgios ve Georgios, 2011:157-165).

1.7.4. Sıfırdan Yapılan Yatırımlar (Greenfield)

Bir ‘‘Sıfırdan Yapılan Yatırım’’, bir ana Şirketin yabancı bir Őlkede yeni girişim baŐlattıĐında sıfırdan yeni operasyonel tesisler inşa ettiği bir DYY Şekli olarak ifade edilmektedir. Yeni tesisler inşa etmenin yanı sıra, çoğu ana Şirket de yeni çalışanlar işe alarak yabancı Őlkede yeni uzun vadeli işletmeler açmaktadır. Bu Özellikle gelişmekte olan Őlkeleri çekici hale getirmektedir. Çünkü ev sahibi Őlke yatırım yapabilmek için tasarruf sağlaması gerekmeyecektir. Őlke dışından gelen yatırım sayesinde Őlke potansiyel yatırımcılardan uygun bir vergi geliri elde etmektedir ve bu durum istihdama da katkı sağlamaktadır(Fisher, 2009: 10).

Sıfırdan Yapılan Yatırım, %100 denizaŐırı mŐlkiyeti içeren ve işi iŐletmek için sıfırdan başlayarak gerekli tŐm altyapıların kurulmasını gerektiren bir dış pazara giriş yŐntemidir. Projeleri daha az rekabetçi pazarlara, gelişmekte olan pazarlara veya beklenen ekonomik bŐyŐme ve daha yŐksek getiri nedeniyle gelişmekte olan pazarlara yapılan popŐler bir yatırım tŐrŐdŐr. Bununla birlikte, bu piyasalardaki bir miktar belirsizlik, kredi derecelendirme, politik istikrarsızlığın potansiyel veya askeri mŐdahalesi nedeniyle, aynı zamanda riskli bir yatırım olarak kabul edilmektedir. Kur riski, sermaye artırma zorluğu, zayıf kurumsal yönetim sistemi ve likidite kısıtlamaları ek riskler olarak karşımıza çıkmaktadır. Aksine, ev sahibi Őlkede yeni kurulan Şirket, eğer ana Şirket Őzerinde finansal bir yŐk oluŐturursa tehlike altında girebilir. Sıfırdan Yapılan Yatırım, birleşme ve satın alma iŐleminde farklı olan i bŐyŐme stratejisini temsil etmektedir. Ayrıca, bu yatırımın zamanlamasını Őlmek de oldukça zordur, çünkü Sıfırdan Yapılan Yatırım’ın tam olarak ne zaman gerçekleŐtirildiĐi açıkça bilinmemektedir. Bu, yatırımın yeşil alan yatırımı olarak gŐrŐlmesi gerektiği anlamına gelmektedir(Mockevicius, 2014: 20).

1.8. DŐnya’ da Doğrudan Yabancı Yatırım

Gelişmekte olan Őlkelerin kalkınma amaçları, sŐrdŐrebilir bir ekonomik bŐyŐmenin sağlanmasını, Őlke içi yatırımların çoğaltılmasını, uluslararası piyasalarda rekabet edebilirliğin istenen seviyede artırılmasını, istihdam olanaklarının daha fazla oluŐturulmasını ve teknolojideki geliŐmeyi sŐrdŐrŐlebilir bir konuma getirilmesini zorunlu hale getirmektedir. Gelişmekte olan Őlkelerin yatırım yapmakta kullandıkları mevcut kaynakları liberalleşen ve

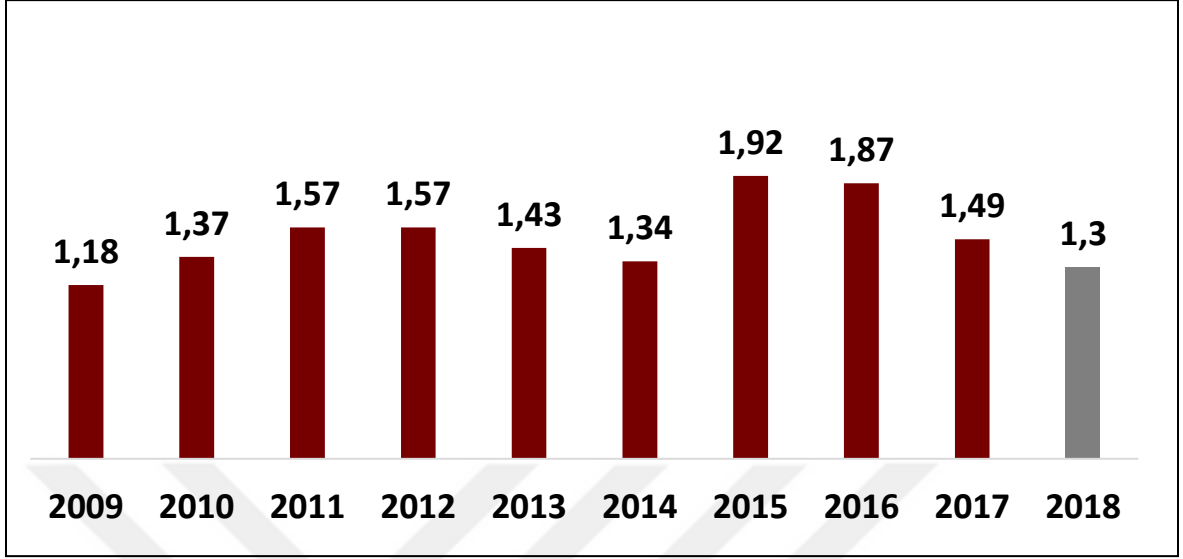
küreselleşmeye meyilli dünyada artırmaya çalışmaları gerekmektedir. Genel çerçeveden bakıldığında gelişmekte olan ülkeler yapısal anlamda bozulmalara müsait ve sermaye açısından yetersiz ülkeler grubudur. Bu yüzden gelişmekte olan ülkeler iç piyasadan karşılayamadıkları kaynakları dış piyasalardan karşılamak zorunda kalmaktadır(Bayraktar, 2003:1).

Küresel DYY 2018 yılında %13 oranında düşerek 1,3 trilyon \$ seviyelerine gerilemiştir. Son üç yılda doğrudan yabancı yatırımlarda meydana gelen bu düşüş 2017’de Amerika Birleşik Devletleri tarafından yapılan vergi reformlarının sonucudur (Dünya Yatırım Raporu (WIR), 2019:2). Gelişmiş ekonomilere yapılan DYY akışları 2004’ten bu yana %27 azalış ile en düşük seviyeye ulaşmıştır. Avrupa’ya giren DYY miktarı 200 milyar \$’ın altına gerilemiş, fon geri dönüşlerinin sonucu olarak birkaç büyük ev sahibi ülke ve İngiltere’de de düşüş görülmüş olup ABD’ de de yabancı yatırım girişleri %9 düşerek 252 milyar \$ seviyesine gerilemiştir. Bu düşüş sınır ötesi birleşme ve satın almalara rağmen gerçekleşmiştir (Dünya Yatırım Raporu (WIR), 2019:3). Aşağıdaki tabloda dünya da DYY teşviklerinin 2017-2018 yılları karşılaştırması bölgeler esas alınarak gösterilmiştir.

Tablo 3.3. Dünya’da Bölgesel Doğrudan Yabancı Yatırım Değişimi 2017-2018 (Milyar Dolar)

	2017	2018	% Değişim
Dünya	1.497	1.297	-13
Gelişmiş Ekonomiler	759	557	-27
Avrupa	41	46	+11
Latin Amerika ve Karayip	155	147	-6
Asya	493	512	+4
Geçiş Ekonomileri	48	34	-28

Kaynak: Dünya Yatırım Raporu (WIR) 2019

Grafik 1.1. Küresel Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin Dağılımı

Kaynak: Dünya Yatırım Raporu (WIR) 2019

Tablo 1.3'te 2017 yılına göre 2018 yılında dünya genelinde DYY'lerin azaldığı görülmektedir. Azalışlardan etkilenmeyen iki bölgeden biri olan Avrupa' da Hollanda ve İspanya' ya yapılan yatırımlar sonucunda 2017 yılına göre %11 artış gerçekleşmiştir. Asya kıtasındaki artış ise gelişmekte olan DYY alıcısı Çin Halk Cumhuriyetine yapılan yatırımlar neticesinde %4 artış yapmıştır. Latin Amerika ve Karayip'e bakıldığında 2017 yılına göre %6 düşüş göze çarpmaktadır. Güney Amerika'da ki bu düşüş Kolombiya ve Brezilya' ya yapılan düşük yatırım akışından kaynaklanmaktadır. 2017'de ki düşüşün ardından Dünya genelinde DYY'ler geçiş ekonomilerine yönelmesine rağmen 2018'de yabancı yatırımlar %28 azalma göstermiştir.

Dünya'da ki en büyük 20 ev sahibi ekonominin yarısı gelişmiş ülkelerden diğer yarısı ise gelişmekte ve geçişe devam eden ülkelere olmaktadır. Aşağıdaki tablo 1.4'te görüleceği üzere DYY'lerde genel çerçevede düşüş yaşanmasına rağmen ABD'leri bu sıralamada başta yer almakta olup ABD'yi Çin, Hong Kong, İngiltere ve Singapur takip etmektedir. Seçilen bölgeler ve bölgeler arası ekonomik gruplara baktığımızda nispeten istikrarlı bir akış görülmektedir. Dünya ekonomik raporunda yer alan 20 ülkenin yer aldığı tablo 1.4'te DYY yatırımlarının 2017-2018 yıllarında ki yatırım tutarları ve değişim yüzdeleri yer almaktadır.

Tablo 1.4. Dünya’da En Büyük Doğrudan Yabancı Yatırım Alan 20 Ev Sahibi Ülke 2017-2018 (Milyar Dolar)

	2017	2018	% Değişim
ABD*	277	252	-9
Çin	134	139	4
Hong Kong, Çin	111	116	5
Singapur	76	78	3
Hollanda*	58	70	20
İngiltere*	101	64	-37
Brezilya	68	61	-10
Avusturalya*	42	60	43
İspanya*	21	44	110
Hindistan	40	42	5
Kanada*	25	40	60
Fransa*	30	37	23
Meksika	32	32	-
Almanya*	37	26	-30
İtalya*	22	24	9
Endonezya	21	22	5
İsrail	18	22	22
Vietnam	14	16	14
Kore	18	14	-22
Rusya	26	13	-50

Kaynak: Dünya Yatırım Raporu (WIR) 2019

*Gelişmiş Ekonomileri göstermektedir.

II. BÖLÜM

2. TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM TEŞVİKLERİ

2.1. Teşvik Kavramı ve Kapsamı

Türk Dil Kurumu’nun yapmış olduğu tanımlama da teşvik “isteklendirme, özendirme olarak tanımlamıştır. Teşvikler, bir başka tabirle belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı bir şekilde gelişimini katkı sağlamak için, kamu tarafından çeşitli şekillerle verilen genellikle maddi veya gayri maddi destek, yardım ve özendirmelerdir(Eser; 2011:9).

Ekonomik anlamda teşvik kavramı, belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi ve/veya gayri maddi destek, yardım ve özendirmeler olarak tanımlanmaktadır(Saygılıoğlu; 1991:57). Avrupa Topluluğu’nu kuran anlaşmanın 87(1). Maddesinde “...bir üye devlet tarafından veya devlet kaynakları vasıtası ile herhangi bir şekilde yapılan ve belirli teşebbüsleri veya belirli malların üretimini kayırarak rekabeti bozan veya bozmakla tehdit eden uygulamalar” olarak tanımlamıştır(Devlet Planlama Teşkilatı, 2007:73).

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma taktikleri, gelişmiş ülkelerin sosyal ve ekonomik politikaları, teşvik sistemlerini belirlemektedir. Eğer ki bir ülke ihracata dönük ve rekabete açık bir sanayileşme stratejisi kabullenmişse, teşvik araçları da buna göre dizayn edilerek faydalı hale getirilmeli. Bunun karşılığında dışarıya kapalı bir kalkınma modelini seçmiş bir ülkenin, koruma önlemlerini ön plana çıkarmış bir politika izlemesi gerekir(Bıyık ve Kıratlı, 2001:5). Yatırımcıların en temel önceliği kârını maksimize edecek ülke tercihi yapmaktır. Kârını belli bir seviyeye getiren yatırımcı aynı zamanda kârın devamlılığını da istemektedir. Bunun sağlanmasında yatırım alan ülkelerin ekonomik ve siyasi alanda istikrarlı olması gerekir. Yatırıma söz konusu ülkenin gelişmişlik düzeyi, dış ticaret serbestliği, vergi uygulamaları ve teşvik politikaları gibi özellikleri yatırımcılar için önem arz etmektedir. Yabancı yatırımcıların gelişmekte olan ülkeleri tercih etmesi için ev sahibi ülkeler yatırımı cazibeli hâle getirecek

düzenlemeler hazırlamaya başlamıştır. Serbest piyasanın oluşturulması, vergisel teşvikler, yatırım indirimi gibi düzenlemeler şeklinde ortaya çıkmaktadır(Bal ve Göz, 2010:451).

Vergi kanunlarında yer alan teşvik önlemleri çeşitli istisna, indirim ve ertelemelerle yerine getirilir. Vergi gelirlerinde azalmaya yol açması bu özelliği ile ilk bakışta göze çarpmaktadır. Görünüşte böyle olmakla birlikte, uygulamada farklı sonuçlar doğurmaktadır. Gerçek anlamda amacına uygun olarak, genel anlamda ölçülü ve selektif bir plana göre uygulandığı zaman, vergi teşvikleri, milli tasarrufun artan bir kısmının verimli yatırımlara özellikle sınıai yatırımlara kanalize ettiği, dolayısıyla üretim ve verimliliğin artmasını sağladığı, iş ve çalışma alanlarının genişlemesine yol açtığı ölçüde vergi geliri kaybını fazlasıyla telafi ettiği gibi, uzun vadede vergi gelirlerinin önemli ölçüde artmasını sağlayabilir(Bıyık ve Kıratlı, 2001:7)

Teşviklerin genel olarak uygulama alanları ekonomideki birimler olmakla birlikte bu birimleri mutlak alanlarda en iyi duruma getirmek ve izleyecekleri adımları bu taraftan etkilemekte kullanılmaktadır. Teşvikler genellikle yatırım alanında uygulamaya konularak ekonomide bu alanda istihdamın artırılması, üretim değerlerinin ve büyüme hızının iyileştirmesi hedeflenmektedir. Bununla birlikte ülkenin artan yatırımlarla birlikte sektörel alanda güç kazanılması, bölgeler arası farkın azaltılması böylelikle küresel anlamda komşu ve rakip ülkelere karşı rekabetin artırılması beklenir(Altay ve Karabulut, 2017:190).

Rasyonel bir teşvik politikasının işleyebilmesi için gerekli koşullar aşağıdaki gibidir(TÜSİAD, 1990:V);

- Teşvik sisteminin doğru işleyebilmesi için sistemin baştan kurulması bu kapsamda bir “ülke kalkınma stratejisi” saptanmalıdır,
- Özendirici bir teşvik paketi düzenlenerek özel sektör kârlılık oranlarının artırılması benimsenmelidir,
- Teşviklerde küresel rekabet edilebilirlik ve istihdam alanı oluşturma kapasitesi ön planda tutulmalıdır,
- Çıkarılan teşvikler denetlenerek gereğini kaybetmiş olanlar yürürlükten çıkarımladır,
- Teşviklerin uygulanacağı başlangıç ve bitiş tarihleri belirlenmelidir,

- Teşvikler Ar-Ge ve pazarlama faaliyetlerinde yoğunlaştırılmalıdır.

2.2. Teşviklerin Sınıflandırılması

Devletler döviz kazandırıcı hizmetleri ve işletmelerin teşviki, yatırıma yönlendirilmesi amacı ile birçok teşvik aracı kullanmaktadır. Bu teşvik araçları sektörel olarak farklılık göstereceği gibi coğrafi bölgelerin ihtiyaçlarına göre de şekillenmektedir. Firmaların desteklenmesi için yapılan her türlü programı içeren teşvik tedbirleri farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Teşviklerin sınıflandırılması genel anlamda klasik ve modern olarak ayırmak mümkündür.

Tablo 2.1. Teşviklerin Sınıflandırılması

Teşvik Türü	Klasik Teşvikler			Modern Teşvikler
	Vergisel Teşvikler	Doğrudan Finansal Teşvikler	Dolaylı Finansal Teşvikler	
Temel Özellikler	Genel itibariyle belirli kıstasların yerine getirilmesiyle otomatik olarak uygulanır. En yaygın kullanımı yatırımların ve istihdamın teşvik edilmesinde kullanılır.	Genel itibariyle seçici mahiyette uygulanır. Bazı durumlarda detaylı iş planları ve fizibilite etütleri istenilebilir. Pazarlık usulü ile destek miktarları belirlenebilir.	Ortak Kamu faydasına hizmet edecek projelerde özel sektörün desteklenmesidir.	Yenilikçilik ve Ar-Ge faaliyetleri ve yığın ekonomilerinin artırılması için kullanılır. Firmalara orta ve uzun vadede kalıcı rekabet gücü kazandırmayı amaçlamaktadır.
Örnekler	-Kurumlar vergisi indirimi, -Vergi tatili, -Hızlandırılmış amortisman, -Yatırım indirimi, -Sosyal güvenlik katkı payı indirimi, -Gelir vergisi stopaj desteği, -Katma Değer Vergisi (KDV) ve gümrük vergisi muafiyeti	-Hibe, -Sübvansiyon edilmiş borçlar, -Borç garantileri, -Nakit istihdam destekleri, -Düşük faizli veya faizsiz krediler	-Altyapı sübvansiyonları, -Ortak kamu hizmetlerine yönelik sübvansiyonlar, -Bireysel işgücü geliştirme programları	-Girişimcilik programları, -Ar-Ge teşvikleri, -İşgücü eğitimi, -Kuluçka merkezleri, -Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ)'lere danışmanlık destekleri

Kaynak: Emre Eser, Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler Kitabı, Basım: İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü

2.2.1. Klasik Teşvikler

Ülkelerin yabancı yatırım çekmek için en yaygın kullandıkları teşvik türleri klasik teşviklerdir. Bunun içinde kullanımına en sık rastlanan teşvikler ise vergisel teşvikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Vergi yükünü azaltan bu teşvik yatırımcıların karar almasında önemli bir paya sahiptir. Dünyada uygulama alanının geniş yer kapladığı diğer teşvik ise finansal teşviklerdir. Finansal teşvikler çoğunlukla nakdi ödeme şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte diğer bir teşvik türü olarak ortaya çıkan modern teşvikler ise, günümüzün şartlarına uyum sağlamak için firmaların rekabet edebilirliğini artırmak adına uygulayacakları çalışmalara yapılan destek olarak ortaya çıkmıştır.

2.2.1.1. Vergisel teşvikler

Vergisel teşvikler, ülkelerin makroekonomik hedeflerine ulaşmasına katkı sağlamak için, vergi kanunlarında yapılan değişikliklerle bir takım ekonomik faaliyetlere kolaylık ve ayrıcalık sağlanmasıdır(Eser, 2011b:18). Yaygın olarak kullanılan teşvik türü olan vergisel teşvikler genel olarak, vergi oranlarında indirim, muafiyet, erteleme, diğer indirimler v.b. şeklinde sıralamak mümkündür. Gelişmek olan ülkelerin bu teşvik türünü tercih etmelerinin sebebi, direkt olarak nakdi yardım olmaması sebebiyle devlet bütçesine doğrudan tesir etmemektedir(Günem, 2007:55).

Genel olarak vergi teşviklerinin sıralaması şu şekildedir;

- Vergi Ertelemesi; belirlenen konularda belli bir zaman dilimi içerisinde verginin ödenmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Özetle vergi ödemesinin ileri dönemlere ertelenmesi olarak sağlanan vergi kolaylığıdır. Bu teşvikin firmaların gelirleri üzerindeki vergi maliyetini azaltarak ya da tamamen ortadan kaldırarak gerçekleşmesi düşük uygulama maliyeti nedeniyle uygulanmasını kolaylaştırmaktadır(Kutbay; 2017:8).
- Vergi Tatili; Vergiden muafiyetin sınırlı bir süreyi kapsadığı veya vergi indiriminden sağlanan faydayı anlatmaktadır. Vergi tatili, firmaların işlerinin ilk yıllarında hızlı bir şekilde sermaye toparlanması ve mali durumunun iyileştirilmesini sağlamakta olup yatırımların etkinliğini artırmaktadır (Nematulla, 2007:53).

- Vergi Kredisi; Vergiler düşülmeden önceki kârın belirli bir bölümünü belirli bir süre için daha sonraki yatırımlarda kullanmak üzere fon olarak bekletilmesidir. Diğer bir deyişle yatırım için harcanan tutarın belli bir kısmının vergi borcuna karşılık olarak indirilmesidir. Nakdi bir çıkış olmadığından dolayı yatırımcılar için avantajlı bir durumdur(Kutbay, 2017:10).
- KDV İadesi ve İstisnası; Malların alımı esnasında KDV'nin tahakkuku neticesinde, çıkan KDV tutarının iadesi ve istinası şeklinde uygulanmaktadır. Çoğunlukla ihraç ürünlerine uygulanan bu teşvik üretimi canlandırmak için kullanılmaktadır. Üretim sürecinde kullanılan ana ve ara mallar için ödenen KDV, ürünlerin ihracı sonrasında iade olarak veya firmanın ödeyeceği diğer vergiler yerine mahsup edilir(Pashalieva, 2015:43).
- Yatırım İndirimi; Yapılan yatırım tutarının tamamı ya da belli bir oranının vergiye tabi gelirden indirilmesi demektir. Ekonomik kalkınmada önemli bir yeri olan yatırım indirimleri stratejik öneme sahip bölgeler ve belirli üretim alanlarına yapılacak yatırımları teşvik edici niteliktedir(Kutbay, 2017:12).
- Hızlandırılmış Amortisman; Amortisman sermayeye konu olan malların maliyetlerinde meydana gelen yıpranma için ayrılan payların muhasebeleştirilmesi esasına dayanmaktadır. Hızlandırılmış amortisman ile sermayenin faydasının yüksek olduğu dönemlerden daha yüksek amortisman payı ayrılmasını sağlamaktadır. Böylelikle duran varlıkların ilk yıllarında daha fazla pay ayrılarak sonraki yıllarda düşük tutulması firmalar için olumlu sonuçlar doğuracaktır(Pashalieva, 2015:41).
- İndirimli Vergi Oranı; Belirli şartları sağlayan yabancı yatırımcılar için düşük oranlı kurumlar ve gelir vergisi uygulaması olarak ifade edilmektedir. İktisadi faaliyet sonucunda oluşan verginin düşürülmesi ya da sıfır orana kadar indirilmesini kapsar(Kutbay, 2017:15).
- Gümrük Vergisi Muafiyeti; İthal edilen sermaye mallarının sonucunda ödenmesi gereken verginin tamamının veya bir kısmının muaf olmasıdır. Yatırım maliyetini düşürmesi nedeniyle yatırımcılar için büyük bir öneme sahiptir(Birsev, 2011:61).

2.2.1.2. Doğrudan finansal teşvikler

Doğrudan finansal teşvikler, kamu kurumları aracılığıyla ya da devletin direk olarak yatırım yapan firmalara destek vermek amacıyla firmalara parasal olarak destek verilmesi anlamına gelir. Devlet belirlemiş olduğu şartları sağlayan yatırımcılara karşılıksız olarak yaptığı ödemedir. Diğer teşvik türlerinden farkı yatırım sonucunda elde edilen kâr üzerinden verilecek vergilerden indirim şeklinde yapılan teşvikler gibi bir yol izlenmemekte, yatırımın kârlı olup olmadığına bakılmaksızın yapılan sübvansiyonlar şeklinde olmasıdır. Bu teşvikler ülke içinde iş gücü ve sermaye akışını belirleme fırsatı vermekte, mali etkinliğin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır(Özker, 2002:230).

Bu destekler nakit hibe, sübvansiyon edilmiş borçlar, garantiye alınmış borçlar, nakit istihdam yardımları(örneğin, İŞKUR tarafından finanse edilen işçi alımları), faizsiz ya da düşük faizli kredi destekleri şeklinde yapılmaktadır.

2.2.1.3. Dolaylı Finansal Teşvikler

Dolaylı finansal teşvikler, kamu yararını da göz önünde tutarak devletin yerel birimlerince sağlanan kaynak ile dolaylı olarak özel sektörün destelenmesidir. Bu destek çoğunlukla su, kanalizasyon, yol yapımı, elektrik şebekesi gibi alt ve üst yapı faaliyetleri şeklindedir.

2.2.2. Modern Teşvikler

Modern teşvikler, küreselleşen dünya ve teknolojinin gelişimi ile firmalar diğer rakiplerine üstün konuma gelmek için yenilikçilik ve Ar-Ge harcamalarına yönelmesi ile devletlerin bu harcamalara konu olan faaliyet alanlarını da destekleyecek teşvikler çıkarmaktadır. Özellikle firmaların Ar-Ge yatırımlarına harcadıkları tutarların vergilendirilebilir gelirden düşülmesi şeklinde yapılan teşvikler son dönemlerde ülkelerin kullanmış oldukları teşvik şeklidir(Kahrıman, 2010:61). Ancak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde Ar-Ge'ye ayrılan teşvik desteği yeterli olmamaktadır. Ülkeler son dönemde bu konuya ağırlık verse de beklenen hedefe ulaşılması zor görünmektedir.

2.3. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımın Gelişimi

Türkiye’nin DYY geçmişi Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar dayanmaktadır. O dönemde yapılan kapitülasyonlar ülkeye gelen özel yabancı sermaye şirketlerinin belirli alanlarda faaliyet göstermesi ile başlamıştır. Yabancı sermaye ilk tanışması 1838 yılında İngilizlerle imzalanan “1838 Ticaret Antlaşması” ile olmuştur. Böylelikle yabancı tüccarlar mallarını ülkeye kendileri getirecek ve Osmanlı tüccarlarının yapmış olduğu ticareti direk yapmaları sağlanacaktı(Toptaş, 1996:195). 1854 yılından başlayarak 1873’da Avrupa ekonomik buhranının yaşanmasına kadar yabancı sermaye akışında herhangi bir düzensizlik ve aksaklık yaşanmamıştır. Bu dönemde özellikle İngiltere’nin yatırım açısından diğer ülkelerden önde yer almaktadır(Yıldız, 2007:114).

1881 yılında kurulan Düyunu Umumiye, Osmanlının dış borçlarının yönetimi dışında yabancı sermayenin ülke topraklarına girmesine sebep olmuştur. İlk yatırım faaliyetleri ise tuz işletmeleri, demiryolları inşası ve işletimi ve tekel işletmeciliği olmuştur(Toptaş, 1996:195). İdare, tuz işletmesini kendi üzerine almış, tütün tekeli işletmesi ise Osmanlı Bankası, Credit Anstalt (Avusturya) ve Gerson von Bleichröder (Almanya) tarafından ortaklaşa kurulan Reji idaresi isimli mültezime verilmiştir. İngiliz ve Fransız sermayeli Osmanlı Bankası zamanla, Ereğli kömür madenlerine, Şam-Hama, İzmir-Kasaba, Selanik İstanbul demiryolları, İstanbul ve Beyrut liman işletmeleri ile İstanbul elektrik, su, tramvay işletmesine hâkim olmuştur(Karluk, 2014:738).

Tablo 2.2 Osmanlı’da Yabancı Sermaye Yatırımları

Yatırım Türü	Yatırım Tutarı	Yıllık Net Getiri	Getiri Oranları
Demiryolları	53.31	1.04	1,95
Elektrik, Tramvay, Su	5.7	170	2,98
Liman ve Rıhtım	4.71	160	3,40
Sanayi	6.5	560	8,61
Ticaret	2.66	-	--
Madenler	3.58	230	6,42
Banka ve Sigorta	8.2	890	10,85
Devletin Ödediği Demiryolu km Güvencesi	-	420	-

Kaynak: Koçtürk ve Meral (2012).

Not: Veriler bin Osmanlı Lirası olarak kullanılmıştır.

Osmanlı döneminde ülkede bulunan yabancı sermayenin değerini ölçmek oldukça zordur. Çalışmalardan birinde verilen verilere göre 1924 yılında Türkiye’de Fransız yatırımlarının miktarı 3,3 milyar Fransız frangına, 1913 yılında İngiliz yatırımları ise 24 milyon İngiliz Sterlini’ne ulaşmıştır. Cumhuriyet dönemine kadar ulaşan yabancı sermayeye ait 94 kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşların yatırım miktarı ise 63,4 milyon İngiliz Sterlini civarındadır(Karluk, 2014:738).

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda devlet liberal ekonomik politikalar uygulama kararı almıştır ve devletin piyasaya müdahalesinin olmadığı bir yöntem izlenmiştir. Ancak 1929’da çıkan Dünya Ekonomik Buhranı nedeniyle ülke içinde geçmişten gelen borçlar ve kapitülasyonların etkilerinin devam ediyor olması 1930 yılından itibaren ülke devletçilik politikası uygulamasına geçmiştir. 1950 yılına gelene kadar ülke kendi ekonomik imkânları ile sanayilerin kurulmasına ve geliştirilmesine çaba göstermiştir(Bayraktar, 2003:46). Ülkeye yapılan yatırımlar çoğunlukla ortaklık biçiminde ve gıda, çimento ve doluma gibi alanlarda gerçekleşmiştir. Böylelikle yabancı sermaye sayısı 114’e ulaşmış ve 30 milyon dolar civarında sermaye akışı gerçekleşmiştir(Koçtürk ve Meral, 2012:39)

İkinci Dünya Savaşı, milliyetçilik ve devletçilik politikalarının etkileri nedeniyle düşük seviyelerde olan yabancı sermayeyi teşvik etmek için 1950’den sonra önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Türkiye'nin Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD) katılımından dolayı Marshall planı kapsamında, ABD'den para ve askeri yardım alan Türkiye Cumhuriyeti, yabancı başkentlerin Türkiye'ye yatırım yapmasını kolaylaştırmak için yasal değişiklikler yapma kararına varmıştır(Karluk, 2001). Alınan karar sonucunda günümüzde hâlâ geçerliliğini sürdürmekte olan 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu kabul edilmiştir. Yasa ile birlikte yabancı sermayeye uygulanan kısıtlamalar ortadan kaldırılmış, yerli sermaye sahiplerinin sahip olduğu bütün alanlarda faaliyetlerini sürdürebilmeleri sağlanmıştır. Yasanın amacı ülkenin mili gelir düzeyini artırmak, istihdam olanakları sağlamak, üretimde kullanılan teknolojinin transferi ve yönetim ile ilgili yeni yöntemlerin geliştirilmesidir(Harmancı, 2004:106). Bu değişikliklerin, özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda yabancı yatırımcılar için kısıtlayıcı bir çerçeve oluşturduğu sonucuna varılmıştır(Şenses ve Taymaz; 2003a).

1980'den sonra, doğrudan yabancı yatırımın teşvik edilmesi amacıyla teşvik politikalarının uygulanmasında birçok değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerle yabancı şirketlerin tüm sektörlere girmeleri ve tüm mülkiyet haklarına erişmeleri sağlanmıştır(Öniş, 1994). 1980'lerin yarısına gelindiğinde yabancı sermaye yatırımları 975,5 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. 1981 yılı içerisinde sermaye girişi 337,5 milyon dolarla en çok izin verilen dönem, 102,7 milyon dolarla 1983 yılı en az izin verilen yıl olmuştur. 1985'ten 1989 yılına kadar 3.429,9 milyon dolarlık sermaye girişi ile bu yıllar trendin arttığı dönemdir(Toptaş, 1996:201).

1984 ve 1990 dönemlerinde yapılan değişiklikler ve küreselleşme kısa vadeli ve portföy yatırımlarında çok önemli olmuştur. Nitekim kısa vadeli ve portföy yatırımları 1990'lı yıllardan sonra önemli etkiler yaratmıştır. Öyle ki, Türkiye ekonomisi kısa vadeli ve portföy yatırımlarının olumlu olduğu yıllarda büyümüştür. 1994 yılında kısa vadeli giriş ve portföy yatırımlarının dalgalanması sonucu ekonomi %6,1 oranında küçülmüştür(Uygur, 2001). Portföy ve kısa vadeli yatırımlarda meydana gelen dalgalanmalarla birlikte yabancı sermayenin ters çevrilmesine 1999 ve 2001 krizleri neden olarak gösterilmiştir. 2001 krizinin etkileri kısmen aşılmaya başladığında, yabancı sermaye girmeye başlamıştır. Bu yıllarda ülkeye gelen DYY yatırımları çok sınırlıdır(Şenses ve Taymaz, 2003).

Tablo 2.3. Türkiye’de 1995-2005 Arası DYY Girişleri (Milyon \$)

	1995	1996	1997	1998	1999
DYY Girişi	885	722	805	940	783
Dünya'daki Payı	%0,267	%0,187	%0,167	%0,136	%0,072

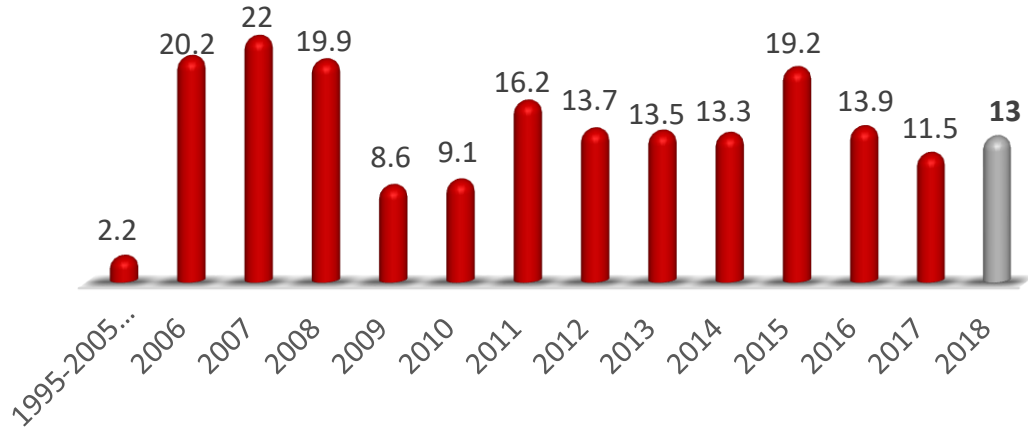
	2000	2001	2002	2003	2004	2005
DYY Girişi	982	3.352	1.137	1.752	2.837	9.667
Dünya'daki Payı	% 0,071	% 0,399	% 0,148	% 0,277	% 0,422	--

Kaynak: Demirel, 2006:92.

Tablo 2.3'te görüldüğü üzere 1995 yılından itibaren DYY girişlerinde başarı yakalanmıştır ve düzenli girişler sağlanmıştır. 2001 yılı değişimin en net yaşandığı yıl görülmektedir. 2000 yılında gerçekleşen 982 milyonluk girişten %241'lik artışla 3.352 milyon dolar düzeyine ulaşan DYY 2002 yılında tekrar 1.137 milyon dolar seviyelerine düşmüştür. Düşüşün nedeni 2001 yılında gerçekleşen ekonomik krizin Türkiye'yi de etkilemiş olmasıdır.

Daha sonraki yıllarda ekonomik politikaların olumlu etkisi ile artış sağlanmıştır.2004'ün aralık ayında AB ile müzakerelere başlamak için alınan karar, özelleştirmeler ve AB'ne girmek için yapılan değişimler artışta etkili olmuştur(Demirel, 2006:92).

Türkiye DYY yatırımları ülkesine çekmek için birçok adım atmıştır. Bunlardan biri de 05.06.2003 tarih ve 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanun'dur. Kanunla birlikte DYY kavramı da güncellenerek dünya literatürüne benzetilmiştir. Yerli ve yabancı yatırımcı hakları eşit duruma getirilmiş, keyfi kamulaştırmalar kontrol altına alınmıştır(Demirel, 2006:93). Yatırımcıyı olumlu etkileyecek reformlar sonucunda siyasi ve genel ekonomik istikrar ortamı oluşturulmuş, doğrudan yabancı yatırımlarda önemli sıçrama gerçekleştirmiştir. Bilhassa 2005 yılından sonra yapılan yatırımlar 10 milyar dolara kadar artış göstermiş, o dönem 2007 yılında yatırımlar en yüksek seviyeye ulaşarak 22 milyar dolara yükselmiştir. 2008 yılı Dünya'nın etkilendiği bir krizle sarsılmış olup bu dönemde Türkiye'de etkisinde kalarak yabancı yatırımlarda düşüş eğilimine girmiştir. Yatırım rakamlarında önemli bir düşüş olmamasına rağmen krizin 2009 yılına sarkması ile büyümenin düşmesi Türkiye'nin yatırım performansını etkilemiş, yatırımcıların iştahını azaltmıştır(UDY, 2017:11).

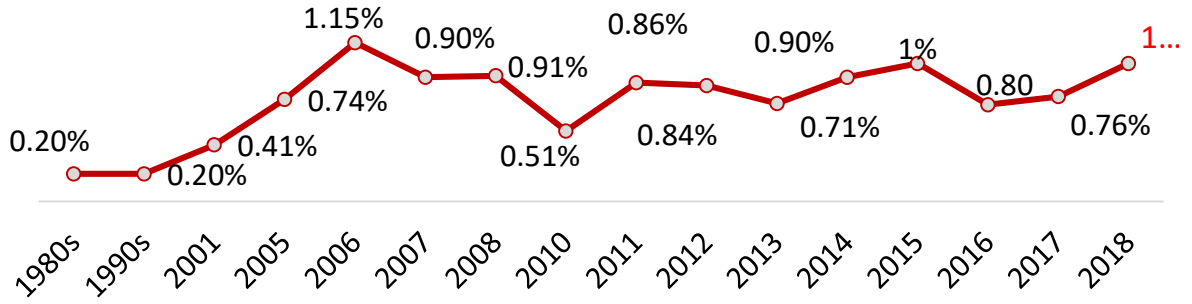
Grafik 2.1. Türkiye'ye DYY Girişleri (Milyon Dolar)

Tablo 2.4' te görülebileceği gibi, Çin ve ABD göz ardı edildiğinde, sanayileşmiş ülkelerin DYY'den pay aldıklarını görebiliriz. Türkiye, 18.903 milyar \$ sermaye ile 2015'te 13'üncü sırada yer alsa da, 2016'da 13.707 milyar \$'a düşmüş olduğu görülmektedir. Buna göre özelleştirmeler dikkate alındığında, yabancı sermaye yatırımlarının yeni bir yatırım şekli olarak görülmesi zordur ve yeterli yabancı sermaye özelleştirmelerden elde edilememiştir.

Tablo 2.4. Dünyadaki DYY Payları (Milyar \$)

<i>Ülke</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>
İngiltere	39.189	196.034	101.290	64.476
ABD	481.502	486.022	291.898	268.441
Çin	242.489	174.750	166.084	203.492
Almanya	30.563	12.614	33.190	11.917
Hollanda	178.950	30.645	60.231	114.235
Belçika	23.536	50.971	-5.765	4.873
Fransa	45.355	23.055	29.812	37.286
İspanya	25.228	39.261	7.532	43.565
Meksika	35.775	30.534	32.915	32.694
Kanada	45.853	35.992	24.826	42.231
Brezilya	49.514	52.751	67.583	61.223
Rusya	11.858	37.176	25.954	13.228
Kore	3.076	7.415	12.699	14.479
Suudi Arabistan	8.141	7.453	1.419	3.209
Çek Cumhuriyeti	465	9.814	9.518	9.477
İsviçre	80.407	60.688	38.999	-87.210
Avusturya	1.295	-8.068	10.897	7.740
Türkiye	18.903	13.707	11.478	12.942

Kaynak: OECD

Grafik 2.2. Türkiye'nin DYY'daki Payı (%)

Tablo 2.5' de Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının stokların özellikleri incelendiğinde, gelen doğrudan yatırım, ağırlıklı olarak mal sahibinin öz sermaye yatırımdır. Türkiye'nin 2000, 2010, 2018 yıllarındaki DYY stoklarına bakacak olursak, yıllar itibariyle artış gözlenmektedir. Dünya genelinde ki payı düşük olsa da son yıllarda yabancı yatırımlara yapılan teşvikler, ülkenin ekonomik göstergelerindeki gelişmeler yatırımcılara cazip bir ülke konumuna getirmiştir.

Tablo 2.5. Doğrudan Yabancı Yatırım Stokları (Milyar \$)

Ülke	İç Stok			Dış Stok		
	2000	2010	2018	2000	2010	2018
Dünya	7.377	19.752	32.272	7.409	20.311	30.975
Avusturya	31	160	209	24	181	228
Fransa	184	630	824	365	1.173	1.508
Almanya	471	956	939	484	1.364	1.645
İtalya	123	328	431	170	491	549
Hollanda	244	588	1674	305	968	2427
İspanya	156	628	659	129	653	563
İngiltere	439	1068	1890	940	1686	1697
Amerika	2.783	3.422	7465	2.694	4.810	6.475
Çin	193	588	1628	28	317	1939
Türkiye	19	188	135	3	23	50

Kaynak: UNCTAD Dünya Yatırım Raporu WIR (2019) .

Tablo 2.6'da firma sayıları incelendiğinde 2013 yılından sonra bir artış görülmektedir. 1954-2012 yılları arasında toplamda 33.386 şirket varken, sadece 2013 yılında bu sayı 3759

artış gösterip sürekli olarak artış göstermiştir. Ticaret Bakanlığı'nın uluslararası doğrudan yabancı yatırım verilerinden alınan bilgiye göre, Türkiye'de 2012 yılına kadar kurulan uluslararası sermayeli firma sayısı toplamda 33 bin 286 olurken, bu sayı 2018 Kasım itibarıyla 65 bin 957'ye yükselmiştir(UDY, 2019).

Tablo 2.6. Sektörlere Göre DYY Şirket Sayısı Dağılımları

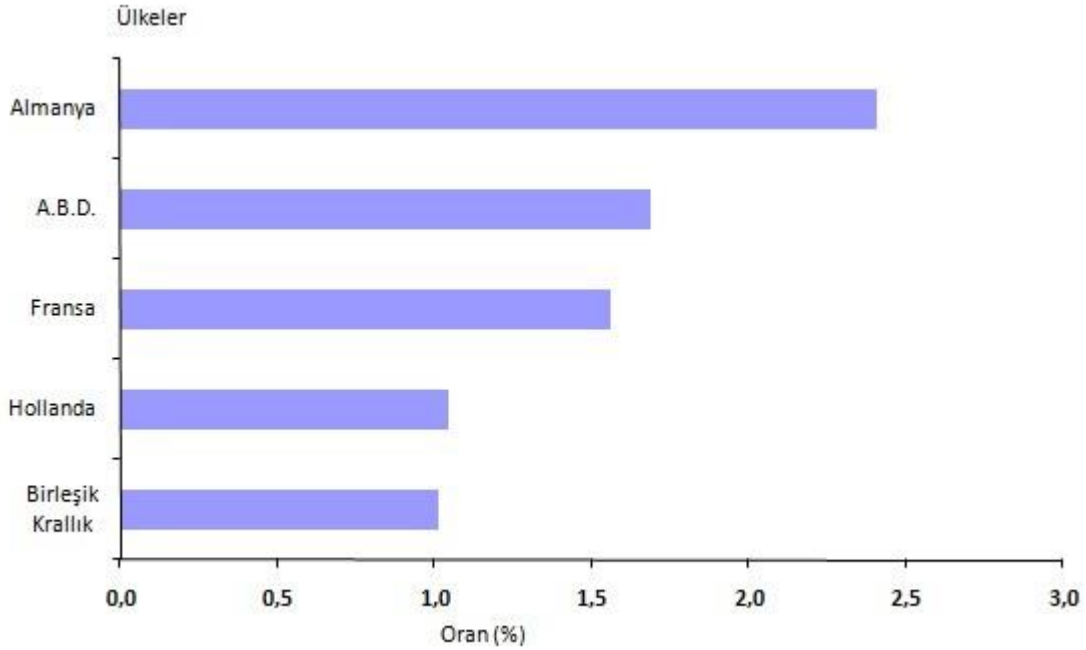
	1954-2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ocak-Kasım	
	Kümülatif						2017	2018
Tarım, Avcılık, Balıkçılık ve Ormancılık	516	39	70	46	83	80	74	92
Madencilik ve Taşocakçılığı	640	25	17	27	21	28	19	23
İmalat	5020	321	379	460	426	432	368	546
Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	517	15	13	16	12	16	15	28
Tekstil İmalatı	485	17	39	63	70	38	30	45
Kimyasaların ve Kimyasal Ürünlerin İmalatı	554	37	48	35	30	28	25	62
Makine ve Teçhizat İmalatı	423	28	37	28	23	34	24	57
Motorlu Kara Taşıtlarının, Römorkların ve Yarı Römorkların İmalatı	265	10	11	18	19	10	7	17
Diğer İmalatlar	2776	214	231	300	272	306	267	337
Elektrik, Gaz ve Su Temini	807	141	141	178	140	129	121	91
İnşaat	3050	300	360	491	555	560	499	531
Toptan ve Perakende Ticaret	10992	1626	2143	2378	2391	2923	2662	3203
Oteller ve Restaurantlar	1866	83	99	111	134	116	105	195
Ulaştırma, Depolama ve İletişim	3092	396	505	584	569	645	572	617
Gayrimenkul, Kiralama ve Ticari Faaliyetler	5342	635	712	958	933	1074	974	969
Diğer Topluluk, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	1719	168	232	306	297	372	347	363
Toplam	33386	3759	4670	5556	5568	6374	5754	6644

Kaynak: Uluslararası Doğrudan Yatırım Raporu, 2019:6.

Doğrudan yabancı sermayenin büyük bir bölümü, 2013 yılında %51,9'u, 2014 yılında %48,7'si, 2015 yılında %57'si, 2016 yılında %65,4'ü, 2017 yılında ise %92,63'ü hizmet sektörüne gelmiştir. 2013 yılında %26 olarak üretim sektörünün payı 2016 yılına kadar %24,4'e düşmüştür(OECD, 2019). Yani, yabancı sermayenin sektörel dağılımına bakıldığında, finans sektörü ve imalat sanayi göze çarpmaktadır.

Tablo 2.6’da görüldüğü üzere 65.957 uluslararası firma toptan ve perakende ticaret, imalat sanayi, emlak kiralama ve ticari işletme sektörlerinde faaliyet göstermektedir. İmalat sanayinde faaliyet gösteren uluslararası yatırım şirketlerinde diğer imalat firmaları öncülük ederken, kimyasal ürünleri ve teçhizat imalatı takip etmektedir. Bununla birlikte, imalat sektöründe faaliyet gösteren firma sayısı, hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren firma sayısına kıyasla hala yetersiz sayıda olduğu söylenebilir.

Türkiye’de toplam üretimin yüzde 2,3’ü Almanya menşeli girişimciler tarafından yapılmakta iken, %1,9’u ABD, %1,5’i Fransa, %1,2’si Hollanda ve %1,1’i İngiltere menşeli girişimciler tarafından yapılmaktadır. Şekil 2.1’de toplam yabancı kontrollü üretimin ülkelere göre dağılımı yer almaktadır. Buna göre Almanya toplam yabancı kontrollü üretimin %17’sini, ABD %14’ünü, Fransa %11,3’ünü, Hollanda %9,1’ini ve İngiltere %8,4’ünü yapmaktadır.

Şekil 2.1. Toplam Yabancı Kontrollü Üretimde İlk 5 Ülkenin Kontrol Oranı (Yüzde, 2015)

Özellikle Planlı Kalkınma Döneminde sıkça vurgulandığı gibi, Türkiye’ye gelen DYY’ler yüksek teknoloji ürünler getirmesi, sürdürülebilir kalkınma sağlaması ve küresel rekabet gücümüzü artırması açısından büyük önem taşımaktadır. Türkiye’nin şu anda teknoloji

düzeyinin orta seviyede olduğu göz önüne alınırsa, bu düzeyi yüksek ve ileri teknoloji seviyesine taşımak büyük önem arz etmektedir. Nitekim hâlihazırda sahip olduğumuz yatırımlara bakıldığında düşük ve orta seviyedeki teknoloji yatırımlarını ülkemize çekmenin küresel rekabet anlamında bize katkısı nispeten çok düşük olacaktır.

Yabancı sermayenin yaklaşık %55'i İstanbul'da yoğunlaşmıştır. Antalya %12 ile ikinci, Ankara %6 ile 3. sıradadır ve İzmir ise %5 ile dördüncü sırada yer almaktadır. Türkiye'de geniş tabanlı bir yatırımdan bahsetmek mümkün değildir. Yabancı sermayenin ülkelere göre dağılımına baktığımızda (Tablo 3.4), özellikle Almanya, AB ülkeleri ve Yakın ve Ortadoğu Ülkelerinin en fazla pay aldığı görülmektedir.

Tablo 2.7. Ülkelere Göre Doğrudan Yabancı Para Dağılımı (Milyon \$)

	2013	2014	2015	2016	2017	Ocak-Kasım	
						2017	2018
Avrupa Birliği (27)	5.371	5329	7015	3783	4809	4451	3340
Diğer Avrupa Ülkeleri	1151	844	4466	823	1887	1869	806
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Tarafından Dışlanan)	1686	1041	968	1067	118	110	209
Afrika	221	42	0	0	43	28	1
ABD	326	334	1619	338	180	170	366
Kanada	16	0	0	70	38	38	0
Orta ve Güney Amerika	1	0	11	0	29	26	35
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	2286	1336	1317	1358	1260	858	858
Diğer Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	1406	954	850	814	1007	632	508
Diğer Asya Ülkeleri	613	550	1147	888	441	433	587
Körfez Ülkeleri	880	364	460	540	252	226	341
Diğer Asya Ülkeleri	613	550	1147	888	441	433	587
Diğer Ülkeler	3	0	0	30	483	459	42
Toplam	10523	8632	12077	7534	7401	6573	5438

Kaynak: Uluslar arası Doğrudan Yatırım Raporu, 2019.

Daha önce de bahsedildiği gibi DYY çekebilmek geliştirmekte olan ülkeler(GOÜ) arasında sıkı bir rekabete sahne olmaktadır. Şüphesiz bunun en büyük sebebi ise DYY'lerin, GOÜ'lerin ekonomik gelişimine sağladıkları katkıdır. Genel olarak bakıldığında, Türkiye 2003-2013 yılları arasında tüm Dünya'da gerçekleşen DYY girişlerinde, GOÜ'ler arasında 0,8 ve 4,1'lik paylar almıştır. Bu durum DYY çekmede sahip olduğu potansiyelden dolayı Türkiye'nin kendisinden beklenen performansı gösteremediği söylenebilir.

2006 yılı Türkiye'de DYY artışın en fazla yaşandığı yıl olmuştur. GOÜ'ler arasında %4,1'lik DYY çekme oranını yakalayan Türkiye ilk kez %4 seviyesine ulaşmıştır. Dünya sıralamasında ise 17. olarak yıllar itibari ile en iyi derecesine ulaşmıştır. Türkiye'nin bu başarısı AB ile müzakere çalışmalarına başlama kararı, AB yolunda yapılan düzenlemeler ve DYY'ler doğrultusunda gerçekleşen özelleştirmeler ile açıklanabilir.

2008 krizi sonrası 2009 yılında Türkiye'nin Dünya genelindeki DYY'lerden aldığı pay %0,7 olurken GOÜ'ler arasında ise bu pay %1,4 olarak gerçekleşmiştir. 2010 ve 2011 yıllarında ise tekrar toparlanma göstermiştir.

DYY girişlerinin GSYH içerisindeki paylarının küçük olduğunu göstermektedir. Elbette bunun en önemli sebebi, Türkiye'nin DYY çekme performansının düşük olmasıdır. Yıllar itibari ile bu pay ortalama %1-1,5 oranında seyretmiştir. 2006 ve 2007 yıllarında en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Türkiye ekonomisinde doğrudan yabancı yatırım açısından bakıldığında, gelen yatırımların yetersiz kaldığı, İstanbul'da yoğunlaştığı ve hizmet sektöründe artan bir yapı sergilediği görülmektedir. 2001-2007 döneminde doğrudan yabancı yatırımların toplamı 50,8 milyar \$'dır. Toplam kâr transferleri doğrudan yatırımların %10' unu teşkil etmektedir. 2004 yılında kar transferinin en yüksek olduğu dönemde bu oran %58 iken, 2005 ve 2006 yılları arasında aynı oranın %6-9'lara düştüğü, 2007' de %10'a kadar yükseldiği görülmektedir.

Yatırımcıların Türkiye'yi tercih etmek için coğrafi, siyasi, iktisadi gibi birçok nedeni olmakla birlikte bunlardan bazıları şunlardır (Ergül, 2004b);

- Dünyanın en büyük 15-20 pazarı arasında yer alması
- Beşeri sermaye açısından yatırımcıya yeterli durumda olması

- Ulaşım, enerji ve yer altı kaynakları açısından konum itibarıyla zengin olması
- İşgücü bakımından eğitime müsait vasıfsız, iyi bir eğitim almış yönetici sınıfı mevcut
- Genç nüfusun fazla olmasıyla birlikte dinamik girişimci sayısı fazla
- Nispi olarak birçok ülkeye göre işgücü maliyetleri ve diğer üretim faktörleri ucuz
- Coğrafi açıdan bulunduğu konum Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan bir köprü niteliğinde olması
- Yabancı yatırım bakımından liberal bir mevzuata sahip olması
- AB ülkeleri ile yapılan Gümrük Birliği antlaşmasının getirmiş olduğu olumlu etki
- 4875 Sayılı "Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu" ile yabancı yatırımcılara engel teşkil eden durumların ortadan kalkmasıdır.

2.4. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım Teşvikleri

Küresel kriz, 2008 yılının ikinci yarısında Türkiye'yi diğer gelişmekte olan ülkeler kadar etkilemiştir. Ülkeler krizin etkisini hafifletmek ve krizin yıkıcı etkisinden kurtulmak için teşvik paketlerini hayata geçirmiştir. Türkiye, diğer ülkelerdeki bu gelişmeleri dikkate alarak 2009 yılında kapsamlı bir yatırım teşvik sistemini uygulamaya geçirmiştir.

Pek çok hükümet, işsizliği azaltmak, ihracat ve vergi gelirlerini artırmak, teknolojiyi geliştirmek vb. için yatırım engellerini kaldırmış ve yabancı yatırımcılara yeni sektörler açmıştır. Günümüzde yatırım sayısını artırmak için devletler birçok teşvik uygulamaktadır. Türkiye devleti, yatırım teşvikleri, işletme dönemsel devlet destekleri ve Ar-Ge teşvikleri gibi özel sektöre çok sayıda teşvik ve destek sunmuştur. Bu teşvikler ve devlet destekleri, yatırım oranının ve ihracatın artırılmasında önemli bir yere sahiptir. Bunlar, Türkiye'nin diğer gelişmekte olan ülkeler gibi iç piyasayı genişletmesini ve rekabet gücünü artırmasını sağlamaktadır(Durgan, 2016).

Teşvikler, ekonomik amaçlara ulaşmak için politika ölçümü olarak uygulanmaktadır. Bu teşvik ve devlet desteklerinin özelliği, devletten özel sektöre doğrudan veya dolaylı fon transferinin sağlanmasıdır. Yatırım teşvikleri, özellikle doğrudan yatırımları etkilemesi nedeniyle diğer finansal teşviklerden farklı bir yere sahiptir. Bu bölümde, Türkiye'de uygulanan yatırım teşvik sistemi analiz edilmektedir.

2.4.1. Ticari Kısıtlamaların Ortadan Kalkması

Ticari kısıtlamaların ortadan kalkması; giriş engelleri, gümrük vergileri ve tarife dışı önlemler ve diğer idari uygulamalardan kaynaklanan normal uluslararası ticaret gelişimi sürecini etkileyen politika ve uygulama türlerinin kaldırılması anlamına gelmektedir.

Uluslararası ticari araştırmalardaki çoğu çalışmanın vurguladığı gibi, firmaların buldukları ülkelerde yatırım yapmak yerine neden doğrudan yabancı yatırımcı olarak başka ülkede yatırımda bulunduğunu açıklayan teoriler mevcuttur. Dunning'in (1977:1988) OLI paradigması tarafından temsil edilen çalışma, firmanın yatırımını nerede yapacağına nasıl karar verdiğini açıkça söylememektedir. Yatırım yerini açıklamak için firmaları yurt dışına yatırım yapmaya yönlendiren motivasyonun ne olduğunu ve neden bir yerin diğerine tercih edildiğini anlamamız gerekmektedir.

Pricewaterhouse Coopers (1999) 'a göre: “Şirket, rekabet stratejisine ve özel projesine özgü karmaşık bir başarı faktörü dizisine güvenilir bir şekilde uyan iş ortamları bulmak zorundadır.” Ancak, geleneksel uluslararası iş teorileri, yatırım yeri kararlarında kurumsal stratejinin değerlendirmelerini ihmal etme eğilimindedir(Avrupa Komisyonu, 1998; Mucchielli, 1991).

Şirketin yatırım stratejilerini bilmeden yatırım yerini belirlemek yanlış olacaktır(Michalet, 1997:23), yatırım yeri genellikle firmanın genel stratejisine bağlı olarak belirlenmektedir(Loewendahl, 1999, Siemens örneği). Dunning(1998), uluslararası yatırımlar için dört genel stratejik motivasyon türü belirlemiştir: pazar, verimlilik, kaynak ve DYY arayan varlıktır. Piyasa (yatay) ve verimlilik (dikey) yatırım arayan açısından DYY mevcuttur. DYY konsantre üretimden piyasaya yakınlık ile ölçek ekonomisi arasındaki bir dengeyi yansıtmaktadır(Di Mauro, 1999; Markusen ve Venables, 1996; Brainard, 1997).

Piyasadaki DYY'nin önemi birçok ampirik çalışmada gösterilmiştir. Doğrudan yabancı yatırım akışlarının pazar büyüklüğü ile ilişkili olduğu gösterilmiştir(Di Mauro, 1999; Bende-Nabende, 1999; UNCTAD, 1998; Mody ve Wheeler, 1992) ve firma düzeyinde yapılan anketler de pazar arayışı amaçlarının çok önemli olduğu vurgulamıştır(Michalet, 1997; OECD, 1997;

NEI, 1992; IBB, 1991). Piyasa arayışında olan DYY, gelişmiş ülkeler arasındaki iki yönlü yatırım için fikirlerini beyan etmektedir(Brenton, 1996).

Maliyet farklılıklarının yakın olduğu, aynı alt bölge pazarının bir parçası olması muhtemel olan, kısa listedeki ülkeler arasından yatırımcının seçim yapması gerekmektedir. Bu durum yatırım yerinin belirlenmesinde kritik bir öneme sahiptir(Loewendahl, 2001).

Piyasa giriş engelleri aşağıdaki gibi listelenebilir:

- Geçici bir durum değildir, başka bir deyişle, hala sistemik bir durumdur.
- Aynı ürünü ihraç etmek isteyen tüm firmalar ihracattan etkilenecektir.
- Sorunun üzerinden belirli bir süre geçmesine ve ilgili ithalatçı ülke birimleriyle iletişime geçmesine rağmen, sonuç elde edilmemiştir.
- Sorun, ithalatçı ülke tarafından bir ölçü veya uygulamadan kaynaklanmaktadır.
- Sorun evrak eksikliği veya usul eksikliği nedeniyle olmayıp şirketlerden kaynaklanmaktadır.
- Genel olarak, piyasa girişine engel olan uygulamalar, çok taraflı ticaret anlaşmaları, bölgesel ticaret anlaşmaları veya DTÖ/tarifeler ve Genel Ticaret Anlaşması (GATT) gibi diğer ikili anlaşmalarda yer alan kurallara aykırıdır.

Pazara Giriş Engelleri Örnekleri:

- Yatırımlarla İlgili Ticari Engeller
- Tarife ve gümrük engelleri
- Menşe kurallarının önündeki engeller
- Fikri mülkiyet haklarının korunmasında sorunlar
- Standartlar, Test etme, etiketleme veya sertifikalandırma engelleri
- Ticaret engelleri
- Diğer Pazarlara İlişkin Engeller

Yatırımlarla İlgili Ticari Engeller:

- Yerli ürünleri belirli oranlarda veya yatırımlarda belirli miktarlarda kullanma yükümlülüğü

- Yabancı bir ülkenin belirli yerli ürünlerin kullanımını karşılığında vergi veya teşvik sağlama vaadi
- Yerli ürünün ihraç koşullarının bir dereceye kadar tahmin edilmesi için gerekli olan yatırım ürünü veya
- Yerli ve yabancı yatırımcılar açısından yatırım kurallarının uygulanması
- Ulusallaşma veya yatırımcılar tarafından yapılan yatırımlar elinden alınmıştır.

Bir diğeri tarife ve gümrük engelleridir ve aşağıdaki gibidir:

- Yanlış tarife kategorisindeki ürünlerin sınıflandırılması
- Gereksiz belge gerekliliğinin gümrük idaresi
- Gümrük komisyonculuğu hizmetlerinde sorunları
- Minimum veya referans fiyat uygulamaları
- Çoğu Ülke tedavi rehberi ve Kayrılan'ı ihlal eden ulusal uygulamalar
- Gümrük vergilerinin uygulanması gerekenden daha yüksek olması
- İthalatçı ülkenin gümrük işlemleri ile ilgili bilgi ve verilere ulaşamamak.

Menş kurallarının önündeki engeller:

- Ülke sertifikasyonu ve menşe işaretlemesi ile ilgili problemler
- Kaynak kazanma ile ilgili problemler
- İthalatçı ülkenin menşei kuralları hakkında bilgi ve verilere ulaşamamak.

Fikri mülkiyet haklarının korunmasında karşılaşılan sorunlar:

- Patentli, ticari marka veya telif haklı ürünlerin dış pazarlarda taklit edilmesi
- Yabancı ülkelerde patent, ticari marka veya telif hakkı
- Yabancı ülkelerde ticari markaların tescili için sunulan ve ticari sırların özelliklerini taşıyan bilgi, teknoloji ve iş tekniklerinin izni olmadan yerel şirketlere patent, ticari marka veya telif hakkı verilmesi.
- Yabancı ülke, ihracatçı firmanın distribütörü, ithalatçı tarafından fikri mülkiyet haklarının ihlali nedeniyle uygulamanın ihmal edilmesini önlemesi

Standartlar, Test etme, etiketleme veya sertifikalandırma engelleri:

- Uluslararası anlaşmalara uymamak ve teknik mevzuat kurallarına uymak, zorunlu standart uygulamalar
- Teknik mevzuat ve standartları çok sık değiştirme
- Zorlu ve zaman alıcı test gereksinimleri
- Zorlu ve zaman alıcı sertifika (sertifika) gereksinimleri
- Belirsiz Süreçler

Ticaret engelleri:

- Uluslararası anlaşmalara ve kurallara uymamak
- Servis sunucu sayısını sınırlama
- Hizmetle ilgili işlemlerin veya varlıkların toplam değerini sınırlama
- Toplam servisle ilgili işlem sayısı ve toplam servis çıktısı
- Hizmet veren gerçek kişilerin sayısını sınırlama
- İşletme türü ve ortak girişimler için kısıtlamalar veya gereksinimler
- Yabancı sermayenin iştirakine ilişkin kısıtlamalar, hisse senedi veya bireysel veya toplu yatırımda azami yüzde limiti
- Bir üye devlet, başka bir üye devletin hizmetlerine ve servis sağlayıcılarına, kendi servislerine ve servis sağlayıcılarına eşit olarak davranmamak.

Diğer Pazarlara İlişkin Engeller:

- Uluslararası kurallara aykırı olarak yerel ürünlerin sübvansedeilmesi nedeniyle pazara erişim eksikliği
- Uluslararası kurallara aykırı olarak anti-damping, sübvansiyon ve önleme önlemlerinin uygulamaları
- Piyasanın yerli bir firma tarafından kontrolü veya uluslararası kurallara karşı tekel olması
- Ülke içinde ürün dağıtımını, pazarlama, satış, belgelendirme satın alma, ruhsatlandırma gibi şartlar gibi toptancı, perakendeci, müşteriye kısıtlama getirmesidir.

2.4.2. 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu

1923-1950 yılları arası Osmanlı döneminden arta kalan özel statülü yabancı şirketlerin bedelleri ödenerek millileştirildiği yıllar olarak bilinmektedir. 1950 yılında iktidarın el değiştirmesiyle yabancı sermaye ile yeni bir dönem başlamıştır. 1954 yılında 6224 sayılı yabancı sermayeyi teşvik kanunu kabul edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası iktisadi sahada iş birliğinin artmasından istifade edilerek, Türkiye'nin yabancı yatırımların teşvikine daha çok önem verilmiştir. Önce 1 Mart 1950 tarih ve 5583 sayılı kanun, sonra 1951 tarih ve 5821 sayılı kanun takip edildi, 1954 yılının ocak ayında 6224 sayılı kanun kabul edilerek, Türkiye'nin gelecek olan yabancı sermayeye daha geniş çalışma imkânı ve hukuki teminat sağlanmıştır. Bu kanunla birlikte;

- 1951 kanununda yabancı sermayenin çalışabileceği sahalar tahdidi olarak sayıldığı halde, yeni kanunda böyle bir tahdide lüzum görülmemiş, Türkiye'nin ekonomisine yararlı ve Türk hususî teşebbüslerine açık bulunan her türlü faaliyet sahası, yabancı sermaye yatırımlarına açık tutulmuştur.

- 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, sermaye anlamını eski kanuna göre daha geniş anlamaktadır. 6224 numara kanunundan önce yatırılan yabancı sermayenin aynı hükümlerden yararlanacağı kabul edildiği gibi, yabancı sermayenin tamamlayıcı parça, yedek parça, ham madde şeklinde ithaline müsaade edilmiştir.

- Eski kanunda, yabancı sermayenin Türkiye'ye yaptığı kârın ve ana sermayenin menşei memlekete transferi bir takım tahdide tabi tutulduğu halde, yeni kanunda bu tahditler kaldırılmıştır. Bilindiği gibi, eski kanuna kıyas olarak faiz ve kârların, yabancı sermayenin %10 unu aşmayan kısmı serbestçe transfer edilebilmekte, ana sermayenin transferi ise 3-5 senelik müddet söz konusu olmuştur. Aşağıda 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanun mevzuu bulunmaktadır.

Madde 1 –

Bu kanun, yatırım yapılacak teşebbüsün:

a) Memleketin iktisadi inkişafına yararlı olması,

- b) Türk hususi teşebbüslerine açık bulunan bir faaliyet sahasında çalışması,
- c) (Mülga: 24/11/1994 - 4046/42 md.)

şartıyla ve Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesinin kararı ve İcra Vekilleri Heyetinin tasvibi ile Türkiye'ye ithal edilecek yabancı sermaye ve dışarıdan yapılacak istikrazlara tatbik olunur. (Ekcümle: 27/4/1995 - 4105/1 md.) Ancak, Türkiye'ye ithal edilecek yabancı sermaye, ülke çapında tekel teşkil edecek faaliyetlerde bulunan kuruluşlarda çoğunluk hissesine sahip olamaz.

Ana yabancı sermaye

Madde 2 –

Bu kanunun tatbikatı bakımından ana yabancı sermaye tabiri aşağıda gösterilen şekilde takdir ve tespit olunan kıymetlerin mecmuunu ifade eder:

a) Bu kanunun mevzuna giren bir teşebbüsün verimli bir şekilde kurulması, tevsii veya yeniden faaliyete geçirilmesi için hariçten ithal edilen:

- 1 - Yabancı para şeklindeki sermaye,
- 2 - Makine, teçhizat, alet ve bu mahiyetteki mallar, makine aksamı, yedek parçalar ve malzeme ile Komitenin kabul ettiği sair lüzumlu mallar,
- 3 - Lisanslar, patent hakları ve alâmetifarika gibi fikri haklar ve hizmetler,
- 4 - 3 üncü madde gereğince yeniden yatırılmak suretiyle sermayeye kaydedilen kârlar,

b) Mal, hizmet veya fikri haklar şeklinde ithal edilen sermayenin kıymeti ve Komitece kabul edilen teşebbüs mevzuu mallar ve kıymetler olup olmadığı Komitece seçilen eksperler tarafından takdir olunur.

2.4.3. 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu

Yatırımcıların Türkiye'ye yatırım yapmalarını teşvik etmek için ve yabancı yatırımcılar ile yerli yatırımcılara eşit olanaklar sağlamak, yabancı yatırımcıların Türkiye'de yapmış oldukları faaliyet ve işlemleri neticesinde ortaya çıkan kâr, satış, tasfiye, temettü, lisans bedelleri ve tazminatlarını yatırımcının kendi ülkesine herhangi bir engel olmadan transfer

etmelerini güvence altına almak için 17.06.2003 tarihli ve 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu çıkarılmıştır(Yılmaz, 2006:174).

Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu, yatırımlarını doğrudan yapan yabancı yatırımcılar ile ikameti yurtdışında olan Türk vatandaşlarının işlemlerini kapsamaktadır. Bu kanunla birlikte portföy yatırımları gibi dolaylı yatırımlarla doğrudan yatırımları birbirinden ayırmaktır(Tiryakioğlu, 2003:11).

4875 Sayılı DYY Kanunun amacı, doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesi, yabancı yatırımcılara verilen hakların korunması, yatırım ve yatırımcı tanımlarında uluslararası standartlara uyumun gerçekleşmesi ile doğrudan yabancı yatırımların artırılmasını sağlamaktır(4875 Sayılı DYY Kanunu). Eski kanun Türkiye'ye getirilecek yabancı sermayeye kısıtlamalar getirmiş, ülke içinde bulunan yabancı sermayenin tekelleşmesinin önüne geçilmesi adına karar alınmıştır. Kanun ile birlikte, yurt dışında ikamet eden kişi ve kurumların Türkiye'de faaliyet göstermek amacıyla şirket kurmak, ortaklığa katılım ve şube açmak için Hazine Müsteşarlığı'ndan alınması gerek izin kaldırılmış, izin sistemi yerine bilgilendirme sistemi uygulanmıştır(Yılmaz, 2006:176).

Kanunda yer alan tanımlamada yabancı yatırımcı; Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım yapan şekilde tanımlanmıştır. Bu tanımda geçen yabancı yatırımcılar, yabancı ülke vatandaşlığında bulunan gerçek kişiler, yurt dışında yerleşik Türk vatandaşları, yabancı ülke yasalarına uygun kurulmuş tüzel kişiler ve uluslararası kuruluşlardır. Kanunda doğrudan yabancı yatırımın tanımı, yabancı yatırımcı tarafından ülke dışından getirilen, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından alım satım yapılan çevrilebilirliği olan para şeklinde nakit sermaye, şirket menkul değerleri, makine ve teçhizat, sınaî ve fikri mülkiyet hakları şeklindedir.

Ancak, 1567 Sayılı 6224 Yabancı Yatırım Teşvik Kanunu, 4059 Sayılı Para Birimi Hazine Teşkilatının Korunmasına İlişkin Kanun Değeri ve "Dış Yatırım Çerçeve Kararı Hakkında Kanun kapsamında Türkiye'ye gelen sermayenin teşvik edilmesini belirleyen esasların" "Madde 3 uyarınca, c/c; yabancı yatırımcı bir şirket kurmak, şirkete katılmak veya en az 50.000 TL hesap açmak, ABD Doları dış sermayeyi getirmek için öngörüldü. Teşvik Yabancı Sermaye Kanunu'nun 10. Maddesi, aynı yasaya ilişkin Yabancı Sermaye Çerçeve

Kararının 3/c maddesine aykırıydı. Eski yasanın yürürlüğe girdiği dönemde, örneğin, 01.01.2003 tarihinde %100 yerli sermayeli bir anonim şirket kurmak isteyen 5 gerçek veya tüzel kişiyi, Türk ortak ise 50.000 TL'lik bir sermaye koymayı taahhüt ederken aynı sahada faaliyet gösteren 5 yabancı sermayeli kişi ile 250.000 ABD \$ sermayesini yurt dışından getirmek gerekiyordu(Tiryakoğlu, 2004).

17.06.2003 tarihinde 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle, bu çelişkili durum ortadan kalkmıştır. Artık yerli sermaye şirketleri gibi yabancı sermayeli şirketler Türk Ticaret Kanunu'nun öngördüğü sermaye limitleriyle kurulabilir. 4875 sayılı yeni yasa, yabancı sermaye olarak kabul edilecek değerleri yurt dışından getirilen ve iç piyasadan elde edilen değerler olarak saymaktadır. 4875 sayılı kanuna göre, yabancı yatırımcı kimliğine dönüştürülen para biriminin yurt dışından veya kurumsal menkul kıymetlerden (devlet tahvili hariç) veya makine ve ekipmandan, endüstriyel fikri mülkiyet haklarının fikri olarak doğrudan yabancı yatırım olarak kabul edilmektedir(Tiryakioğlu, 2004).

4875 Sayılı Kanun, Türkiye Cumhuriyeti'nin yurt dışından Merkez Bankası'nın tek bir sermayesinden getirdiği yabancı yatırımcıların kimliğini, dönüştürülebilir para birimi veya şirket menkul kıymetleri (devlet tahvili hariç) veya makine ve teçhizat veya endüstriyel veya fikri mülkiyet hakları doğrudan yabancı yatırım olarak kabul etmektedir. 4875 sayılı Kanun, yukarıda belirtilen türde bir sermayeye sahip olan yabancı yatırımcıları doğrudan yurt dışından getirmemişlerdir, ancak belirli koşullar altında yabancı yatırımcılar yurtiçinden almış olsalar bile yabancı yatırımcı olarak kabul etmektedir. Yabancı yatırımcı kimliğine sahip olanlar, yeni şirketleri aramak veya yeni bir şirket kurmak veya yeni bir şube edinmek veya bir pay almak için ekonomik varlıkları kullanmışlar, mevcut bir şirketle ortak bir kazanım elde ettikleri takdirde en düşük pay sayısı veya aynı oranda oy kullanma hakkı ortaklık yapmışlarsa yabancı bir yatırımcıdır(4875 Sayılı Kanun Madde 2/b/ 2).

4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu'nun 2/b/2 nci maddesindeki düzenleme, önceki yasaya dâhil edilmeyen yeni bir düzenlemedir. Bu düzenleme ile dış yatırım kavramı genişletilmiştir. Önceki kanunda, yabancı yatırımcıların yurtiçinden getirdiği yatırım, yabancı yatırım olarak kabul edilmiyordur (yani, kâr başka bir işletmeye yatırılmıştır). Para veya yatırımla ilgili hakların finansal bir değere sahip yeni bir yatırıma dönüştürülmesi veya yeni bir şirketin kurulması veya bu ekonomik varlıklarla bir şube açılması yabancı yatırım olarak kabul

edilemiyordur. Aynı şekilde, yeni bir şirketin kurulması veya yabancı yatırımcı tarafından sağlanan doğal kaynakların keşfi ve çıkarılması yoluyla elde edilen ekonomik varlıklarla şube açılması veya bu ekonomik varlıklarla borsa dışındaki hisse senetlerinin alınması veya borsaların en az %10' u veya aynı şirkete ortak olan oy kullanma oranları yabancı bir yatırım olarak değerlendirilmemiştir.

2.4.4. Mali Teşvikler

Yeni yatırım teşvik programı, ülkenin stratejik sektörleri için hayati önem taşıyan ara malların ithalatına bağımlılığı azaltma potansiyeli olan yatırımları teşvik etmek için özel olarak tasarlanmıştır. Yeni yatırım teşvik planının ana hedefleri arasında şunlar yer almaktadır: Cari işlemler açığını azaltmak; daha az gelişmiş bölgeler için yatırım desteğini artırmak; destek araçlarının seviyesini arttırmak, kümelenme faaliyetlerini teşvik etmek ve teknoloji transferini yaratacak yatırımları desteklemektir.

1 Ocak 2012' den itibaren geçerli olmak üzere, yeni yatırım teşvik sistemi dört farklı programdan oluşmaktadır.

Tablo 2.8. Yatırım Teşvik Rejimleri

Destek Aletleri	General Genel Yatırım Teşvik Programı	Bölgesel Yatırım Teşvik Programı	Büyük Ölçekli Yatırım Teşvik Programı	Stratejik Yatırım Teşvik Programı
KDV muafiyeti	+	+	+	+
Gümrük Vergisi Muafiyeti	+	+	+	+
Vergi indirimi		+	+	+
Sosyal Güvenlik Prim Desteği (İşveren Payı)		+	+	+
Gelir Vergisi Stopajı Ödeneği *		+	+	+
Sosyal Güvenlik Prim Desteği (Çalışan Payı) *		+	+	+
Faiz Oranı Desteği **		+		+
Arazi Tahsisi		+	+	+
KDV iadesi ***				+

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi-Invest in Turkey, <http://v1.invest.gov.tr/TR/investmentguide/investorguide/Pages/Incentives.aspx> (Erişim Tarihi: 24.11.2019)

* Yatırımın Bölge 6'da yapılması şartıyla.

** Yatırımın, Bölgesel Yatırım Teşvik Programı çerçevesinde, 3, 4, 5 veya 6. Bölgelerde yapılması şartıyla.

*** minimum sabit yatırım tutarı 500 milyon TL olan stratejik yatırımların inşaat harcamaları içindir.

2.4.4.1. Genel yatırım teşvik uygulamaları

Ülkeye girecek yatırıma yapılacak teşvikte herhangi bir bölge ayrımı yapılmaksızın, belirlenen şartları karşılayan ve minimum sabit yatırım tutarını tutturana projeler Genel Yatırım Teşvik Uygulamaları alanında destek alır. Yatırım teşvik sistemine girmeyen yatırım türleri bu uygulamadan faydalanamamaktadır. Belirlenen minimum sabit yatırım tutarı 1. ve 2. Bölge için 1 milyon Türk Lirası, diğer 3, 4, 5, ve 6'ncı bölgeler için de 500.000 Türk Lirası'dır(www.invest.gov.tr, Erişim: 24.11.2019).

Genel yatırım kapsamında KDV muafiyeti ve gümrük vergisi muafiyeti uygulanmaktadır. Bu kapsamda, yurt dışından getirilen makine ve teçhizattan gümrük vergisi muafiyeti, yurt içi ya da yurt dışı tedariklerde ise KDV muafiyeti uygulanmaktadır.

2.4.4.1.1. KDV muafiyeti

Katma Değer Vergisi (KDV), harcamalar üzerinden alınan vergilerin en gelişmiş ve modern türüdür. Bu vergi genel olarak tüm mal ve hizmetleri vergilendiren, üretim aşamasından tüketim aşamasına kadar tüm iktisadi aşamaları kapsayan çok aşamalı ve bu aşamaların her aşamasında yaratılan katma değer vergilendiren bir yayılı muamele vergisidir(Sarılı, 2015:262).

Türk KDV Kanununa göre, Yatırım Teşvik Belgesi (YTB) olan vergi mükellefine makine ve teçhizat temini 01.08.1998 yılından itibaren “Katma Değer Vergisi İstisnası” kapsamında KDV'den muaf tutulmaktadır. İstisna, ithal edilen makine ve donanım için de geçerlidir. Ancak, yatırım programında herhangi bir aksaklık olması durumunda, muaf tutulan tüm KDV tutarları Vergi İdaresi tarafından gecikmiş ödeme ücreti ve cezası ile tahsil edilir.

KDV muafiyeti tam muafiyet ve kısmi muafiyet olarak ikiye ayrılmıştır. KDV Kanununun 32. Maddesi gereğince ve aynı kanunun 11, 13, 14, 15. maddelerinde yer alan istisnalar kapsamı dahilinde mal tesliminde bulunan ya da hizmet işi yapanların, bu işlemler sırasında ödemiş oldukları KDV'den indirecekleri tutar tam muafiyet kapsamındadır. Kısmi istisna ise, KDV kanununun 29/1 maddesine göre vergi mükellefleri, yapmış oldukları faaliyetler üzerinden hesaplanan KDV' den taraflarına yapılan teslim ve hizmetler için yüklendiği KDV'yi indirerek aradaki farkın vergi dairesine ödenmesi durumudur(Demir, 2010:10)

Yatırım teşvik uygulamalarında desteklerin uygulanması açısından iller, sosyo-ekonomik açıdan 6 bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgeler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2.9. Yatırım Teşvik Uygulamalarında Bölgeler ve Bölgeler Kapsamındaki İller

1. Bölge	2. Bölge	3. Bölge	4. Bölge	5. Bölge	6. Bölge
Ankara	Adana	Balıkesir	Afyonkarahisar	Adıyaman	Ağrı
Antalya	Aydın	Bilecik	Amasya	Aksaray	Ardahan
Bursa	Bolu	Burdur	Artvin	Bayburt	Batman
Eskişehir	Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada İlçeleri Hariç)	Gaziantep	Bartın	Çankırı	Bingöl
İstanbul	Denizli	Karabük	Çorum	Erzurum	Bitlis
İzmir	Edirne	Karaman	Düzce	Giresun	Diyarbakır
Kocaeli	Isparta	Manisa	Elazığ	Gümüşhane	Hakkari
Muğla	Kayseri	Mersin	Erzincan	Kahramanmaraş	Iğdır
	Kırklareli	Samsun	Hatay	Kilis	Kars
	Konya	Trabzon	Kastamonu	Niğde	Mardin
	Sakarya	Uşak	Kırıkkale	Ordu	Muş
	Tekirdağ	Zonguldak	Kırşehir	Osmaniye	Siirt
	Yalova		Kütahya	Sinop	Şanlıurfa
			Malatya	Tokat	Şırnak
			Nevşehir	Tunceli	Van
			Rize	Yozgat	Çanakkale' ye bağlı Gökçeada ve Bozcada ilçeleri
			Sivas		

Kaynak: www.invest.gov.tr Yatırım Teşvikleri (Erişim Tarihi:25.10.2019)

2.4.4.1.2. Gümrük vergisi muafiyeti

Gümrük vergisi, ithalat ya da ihracat yapımı aşamasında ve bu aşamalarda meydana gelen ekonomik faaliyetlerden dolayı alınan bir vergidir. Ülkelerin kamu gelirine sahip olmasının kolay olduğu kadar güvenilir kaynaklardan birisi olmasıyla birlikte satış vergilerinin tarihi eskilere dayanan bir vergi türüdür(Kılınç, 2014).

Türk Gümrük mevzuatına göre, tüm makine ve teçhizatın yatırım teşvik belgesi kapsamında olması şartıyla makine ve teçhizat ithalatı yapılması durumunda gümrük vergisi muaf tutulmaktadır. Ülkeler DYY'leri çekmek için gümrük vergisi muafiyetini sıklıkla kullanırlar. Gümrük vergisi teşviki ithal edilen sermaye malları neticesinde ortaya çıkan verginin belli bir kısmının veya tamamının vergiden muaf tutulması biçiminde uygulanmaktadır(Günem, 2007:65).

2.4.4.1.3. Vergi indirimi

Vergi indirimi; gelir veya kurumlar vergisinin yatırımın sağlanmasını gerektirecek düzeye gelinceye kadar indirim yapılmasıdır. Yeni teşvik sisteminde vergi indirimi desteği 2, 3, 4, 5 ve 6. bölgelerde yatırım teşvik belgesinde belirtilen yatırım koşulları çerçevesinde bir kısmı olmakla birlikte yatırım döneminde yapılan bütün faaliyetler sonucu oluşan kazanç üzerinden uygulanmaktadır. Yatırımlara verilecek indirim desteği bölgelerin gelişmişlik düzeyine göre değişiklik göstermektedir. Bu sebeple en az gelişmiş olan 6. bölgeye en fazla teşvik desteği verilecektir. 5520 sayılı kanununun 32/A maddesi kapsamında gelir vergisinde tabi ya da kurumlar vergisine tabi yatırımcılara yapmış oldukları yatırıma katkı tutarına varıncaya kadar oranlarda yapılan indirimler Tablo 2.8.'de gösterilmiştir.

Tablo 2.10. Vergi İndirimi Oranları

Bölgeler	Bölgesel Teşvik Uygulamaları				Büyük Ölçekli Yatırımlar			
	Yatırıma katkı oranı (%)		Kurumlar vergisi veya gelir vergisi indirim oranı (%)		Yatırıma katkı oranı (%)		Kurumlar vergisi veya gelir vergisi indirim oranı (%)	
	31.12.2013 Sonrası	31.12.2013'e Kadar	31.12.2013 Sonrası	31.12.2013'e Kadar	31.12.2013 Sonrası	31.12.2013'e Kadar	31.12.2013 Sonrası	31.12.2013'e Kadar
1	10	15	30	50	20	25	30	50
2	15	20	40	55	25	30	40	55
3	20	25	50	60	30	35	50	60
4	25	30	60	70	35	40	60	70
5	30	40	70	80	40	50	70	80
6	35	50	90	90	45	60	90	90

Kaynak: 3305 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar.

Tablo 2.10'da görüldüğü üzere büyük ölçekli yatırımlarda uygulanan indirim oranı diğer yatırımlara istinaden daha yüksektir. Bununla devletin amacı yapılan yatırımların miktarını artırarak yapılan teşviklerin etkinliğini sağlamaktır. Özellikle stratejik yatırımlarda bu oranlar yatırıma katkıda %50, vergi indiriminde %90 seviyesine çıkmaktadır(3305 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar).

Türkiye’de uygulanan gelir vergisi artan oranlı bir yapıya sahiptir. Gelir vergisi kanununun 103’üncü maddesi birinci fıkrasında yer alan tarife tablo 2.11’de verilmiştir. Kurumlar vergisi oranı ise %22 şeklinde uygulanmaktadır.

Tablo 2.11. Gelir Vergisi Oranları (Yüzde)

18.000 TL'ye Kadar	%15
40.000 TL'nin 18.000 TL'si için 2.700 TL, fazlası	%20
98.000 TL'nin 40.000 TL'si için 7.100 TL, (ücret gelirlerinde 148.000 TL'nin 40.000 TL'si için 7.100 TL), fazlası	%27
98.000 TL'den fazlasının 98.000 TL'si için 22.760 TL, (ücret gelirlerinde 148.000 TL'den fazlasının 148.000 TL'si için 36.260 TL), fazlası	%35

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, Gelir Vergisi Tarifesi 2019 (Erişim Tarihi 24.11.2019).

2.4.4.1.4. Sosyal güvenlik prim desteği (işveren payı)

3305 Sayılı karara istinaden 6’ncı bölgede, bölgesel teşvik uygulamaları, büyük ölçekli ve stratejik yatırımlar bağlamında teşvik belgesi gereğince yapılacak olan yatırımlarda sağlanan ek istihdam için işveren aracılığıyla Sosyal Güvenlik Kurumuna (SGK) ödenen sigorta primi işçi payının, asgari ücrete denk gelen kısmı 10 yıl süre ile işveren yerine Bakanlık tarafından karşılanacaktır.

Destekten yararlanabilmek için, aylık hizmet ve prim belgelerinin kanuni süre zarfında SGK’na beyan edilmesi ve Bakanlık tarafından karşılanmayan kısma ait tutar kanuni süresinde ödeme yapılması şarttır. Yatırımcıya düşen ödenmesi gereken kısmın süresinin geçirilmesi durumunda, gecikmeden kaynaklanan gecikme zammı işveren tarafından tahsil edilir. Bu teşvik, tamamen yeni yatırımların yarattığı istihdam için geçerlidir. Bu nedenle, diğer yatırım türleri için ek olarak yaratılan işyerlerine uygulanabilir. Başka bir deyişle, istihdam seviyesi mevcut istihdamdan düşükse, sosyal güvenlik prim desteği geçerli değildir.

2.4.4.1.5. Gelir vergisi stopajı ödeneği

Gelir vergisi stopaj ödeneği 3305 sayılı karara istinaden, teşvik belgeleri kapsamında yapılacak yatırımlarla sağlanan ek istihdam için, teşvik belgesinde belirli olan sayıyı aşmamak koşuluyla, işçi ücretleri üzerinden alınan gelir vergisi, yatırımın tamamının ya da bir kısmının faaliyette bulunmasına geçilen tarihten itibaren 10 yıllık süre kapsamında muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden düşülür. Yatırımın sonuçlandırılmaması veya teşvik belgesinin geçerliliğinin ortadan kalkması durumunda, gelir vergisi stopajı ödeneği gecikme faizi ile birlikte tahsil edilir. Yatırım faaliyete geçmeden önce devir edilirse devralan koşulların sağlanması koşuluyla ödenekten yararlanabilir. Yatırımın faaliyete geçmesinden sonra yapılan devirde ise gelir vergisi stopajı ödeneği uygulamasından devir olunan tarihe kadar geçen süreyi devreden, uygulamadan yararlanma devirden sonra yapılmış ise devralan yararlanır.

2.4.4.1.6. Sosyal güvenlik prim desteği (çalışan payı)

3305 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında karar göre, 6. bölgede yapılan ve büyük çapta yapılan tek yatırım, stratejik yatırım ve bölgesel teşvik programları bu teşvikten yararlanabilir. Bu önlem, yatırımın yarattığı ek istihdam için, çalışanın sosyal güvenlik priminin yasal asgari ücret miktarına kadar olan ücretlerindeki payının Ticaret Bakanlığı tarafından karşılanacağını öngörmektedir.

2.4.4.1.7. Faiz oranı desteği

Faiz desteği, sadece YTB çerçevesinde elde edilen ve en az bir yıl vadeli krediler için sağlanan bir tür maddi destektir. Teşvik, sertifikada kayıtlı sabit yatırım tutarının en fazla %70'inin dış finansman eşdeğeri ile ilgili faiz payının belli bir kısmının Ticaret Bakanlığı tarafından karşılanmasını gerektirmektedir.

Bu teşvik yalnızca bölgesel teşvik ve stratejik yatırım programları, Ar-Ge ve çevresel yatırımlar kapsamında yapılan yatırımlarla ilgili krediler için geçerli olabilir. Faiz desteği oranları, yatırım planına ve bölgeye göre değişmektedir.

2.4.4.1.8. Arazi tahsisi

29/06/2001 tarihli 4706 sayılı kanun kapsamında YTB'ye sahip yatırımlar ve büyük ölçekli yatırım kapsamındaki yatırımlar, stratejik yatırımlar ve bölgesel teşvik programları arazi tahsisi desteğinden yararlanabilir. Arazi tahsisi, Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından Ekler dikkate alınarak yapılmalıdır. Kurumlar vergisi indiriminin düşürülmesinden faydalanamayan hiçbir yatırım, arazi tahsis desteğinden de yararlanamamaktadır.

2.4.4.1.9. KDV iadesi

500 milyon TL sabit yatırım tutarı olan stratejik yatırımlar çerçevesinde yapılan bina ve inşaat harcamaları için KDV, tüm yatırımın tamamlanmasını beklemeden iade edilecektir.

KDV Kanununa göre, stratejik yatırım programında yapılan bina ve inşaat harcamaları için ödenen girdi KDV ilk önce yatırımcı firmanın KDV'si ile dengelenebilir. Ancak, KDV'den çıkmadığı için mevcut takvim yılı sonuna kadar hiçbir KDV'den mahsup edilemeyecek ve bir sonraki takvim yılında yatırımcıya iade edilecektir. Bir yatırımın tamamlanamaması durumunda, yatırımcılar geri ödenen tüm KDV'yi geç ödeme ücreti ve ceza ile ilgili vergi dairesine öderler. Bu teşvik yatırımcılara özellikle yatırım süresi 2-3 yıldan uzun olan yatırımlar için önemli bir finansman desteği sağlamaktadır.

III.BÖLÜM

3. KAZAKİSTAN’ DA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM TEŞVİKLERİ

3.1. Kazakistan Cumhuriyeti Hakkında Genel Bilgiler

Kazakistan’ a coğrafi açıdan bakıldığında, yüzölçümü itibariyle Türk cumhuriyetleri arasında en geniş alana sahip olup, Bağımsız Devletler Topluluğu arasında ise Rusya’ dan sonra en büyük ikinci ülkedir. Kazakistan’ın doğusunda Çin Halk Cumhuriyeti, güneyinde Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan, batı ve kuzeyde ise Rusya Federasyonu bulunmaktadır. Başkenti Astana ülkenin tam merkezi konumundadır(Kara ve Yeşilot, 2011a:55).

Kazakistan’ının başkenti Astana olup 14 ayrı idari bölgeye ayrılmıştır. 1991 yılının Ekim ayında bağımsızlığını ilan ederek Bağımsız Devlet Topluluğu anlaşmasını imzalamıştır. Topraklarında birçok milleti barındıran bir ülke konumundadır. Bu durum bazı zorlukları da beraberinde getirmiştir. Bağımsız Kazakistan’ da SSCB’nin çöküşü ile birlikte parlamenter sistem yönetim biçimi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ülkede “başkanlık cumhuriyeti” sistemi 1995’ te düzenlenen anayasa ile birlikte kabul edilmiştir(Kara ve Yeşilot, 2011b:74).

Parlamento Meclis ve Senatodan oluşan ikili sistem ile oluşmaktadır. Toplam 47 senatörden oluşan Senato, 6 yıllık dönemler ile seçilmektedir. Bu senatörlerin 14’ ü Oblasttan, Almatı ve Astana şehirlerinden seçilerek Maslihat adı verilen yerel meclislerde görev yapmaktadır. Cumhurbaşkanı’nın 15 senatör atama hakkı vardır. Meclis ise 107 milletvekilinden oluşmakta ve bunların 98’ i siyasi partilerin kendi listelerine göre, kalan milletvekili sayısı ise Kazakistan Halklar Asamblesi tarafından 5 yıllığına seçilmektedir(<http://www.mfa.gov.tr> Erişim Tarihi: 21.10.2019).

Kazakistan geniş petrol yataklarına sahip bir ülke konumundadır. Bunun yanında zengin ve çeşitli maden ve metal kaynaklara sahiptir. Ülkede çıkarılan çeşitli madenler şöyle sıralanabilir; uranyum, krom, çinko ve kurşun yataklarının zenginliği açısından dünya sıralamasında 2. sırada, mangan rezervi ile 3., bakır rezervi bakımından da 5. sıradadır. Aynı zamanda altın, kömür ve demir rezervleriyle dünya sıralamasında ilk 10 ülke arasında yer

almaktadır. Ülke doğalgaz, alüminyum ve petrol rezervleri bakımından da dünya sıralamasında ilk 20 ülke arasındadır. Maden dışında hayvancılık ve tarım alanlarında da büyük potansiyele sahiptir(Bissaliyeva, 2011:66).

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Kazakistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi üzerine Türkiye bağımsızlığı resmen kabul ederek büyükelçi gönderen ilk ülke olmakla birlikte ülkeye giren ilk işadamları da Türk iş adamları olmuştur(Bissaliyeva, 2011:67).

Kazakistan Ekim 2000'den itibaren Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun (EURASEC) bir üyesi olmuştur. Topluluğun içinde yer alan diğer ülkeler; Rusya, Belarus, Tacikistan ve Kırgızistan'dır. Üye olduğu diğer topluluk ise Orta Asya İşbirliği Teşkilatı'dır (CACO). Ancak topluluk üyeleri arasında yaşanan görüş sorunları nedeniyle tam olarak işlev görmemektedir. Kazakistan, Orta Asya'da bölücülük, köktendinci İslami hareketler, organize suç girişimine karşı ülkeler arasında düzeni hedefleyen Şanghay İşbirliği Örgütü'ne (SCO) girmiştir. Bu topluluğun üyelerinden olan Çin'in yatırımlarını ülkeye çekmeye ve böylece batılı yatırımcılara olan bağımlılığı azaltmaya çalışmaktadır(Nematulla, 2007:92).

Birkaç uzman görüşüne göre gelecekte yeni Asya Kaplanı olarak belirtilen Kazakistan'ın önemli miktarlarda sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervleri ile dünya enerji pazarı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Kazakistan önümüzdeki on yılda dünyanın önde gelen petrol üreticisi ve ithalatçısı olma yolunda aday ülke konumundadır. Kazakistan'ın ekonomik anlamda yapmak istediği küresel ekonomi ile bütünleşik yapı içerisine girmek ve katma değeri yüksek ve modern teknoloji unsurlarına sahip olmaktır. Uyguladığı ekonomi politikalarında müdahaleci tavır sergileyen Kazakistan'ın amacı, petrol rezervlerinden gelecek gelirlerle, ekonomide yer alan diğer sektörleri desteklemek, böylelikle ekonomide petrol bağımlılığını azaltarak sektörel çeşitliliği sağlamaktır(Rysbayev, 2009:76,77).

Kazakistan Cumhuriyeti 16 Aralık 2018 itibariyle 27 yıllık bir bağımsızlık süreci içerisinde bağımsızlığa geçtiği ilk yıllara göre ekonomisinde güçlü ilerlemeler gerçekleştirmiştir. Uluslararası plâformda kendini kabul ettirmesinin yanı sıra devletin uygulamaya koyduğu politikaları doğru ve yerinde gerçekleştirmesi, dış ilişkiler, siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda yaptığı düzenlemelerle doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekmeyi başarmıştır. Yapılan yatırımlar neticesinde finansal olarak yeterli düzeye erişmiş ve ekonominin

birçok sektöründe üretim artışı ile birlikte teknolojik yenilikler, ihracat düzeyinde artış ve altyapı gelişimi sağlanmıştır(Bissaliyeva, 2011:64,65).

Tablo 3.1. Kazakistan'ın Başlıca Ekonomik Göstergeleri

	2016	2017	2018	2019
Reel GSYİH Artışı (%)	1,1	4,1	4,1	3,2
Nominal GSYH milyar \$	137.289	162.887	170.539	164.207
Tüketici Fiyatları Enflasyonu (%)	357.245	383.787	406.91	429.145
Nüfus (milyon kişi)	17,9	18,2	18,4	18,7
Cari İşlemler Dengesi (milyar \$)	-8.885	-5.389	0.982	0.221

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, Genel Ekonomik Durum www.ticaret.gov.tr Erişim: 24.11.2019

3.2. Kazakistan'da Doğrudan Yabancı Yatırımın Gelişimi

Yabancı yatırımlar için rekabetin yüksek olduğu bu dönemde ülkeler kendilerine düşen payı almak için yatırım mevzuatlarında, vergi kanunlarında yapmış oldukları değişimlerle yabancı yatırımcıları ülkelerine çekmeye çalışmaktadırlar. Daha önce yabancı yatırımcılara kapılarını kapatan ülkeler bu rekabet ortamı ile kapılarını yabancı yatırımcılara açmayı kendileri istemişlerdir. Kazakistan'da bu süreçte yerini almış ülkeler arasındadır(Gövdere ve Kaleli, 2008:5).

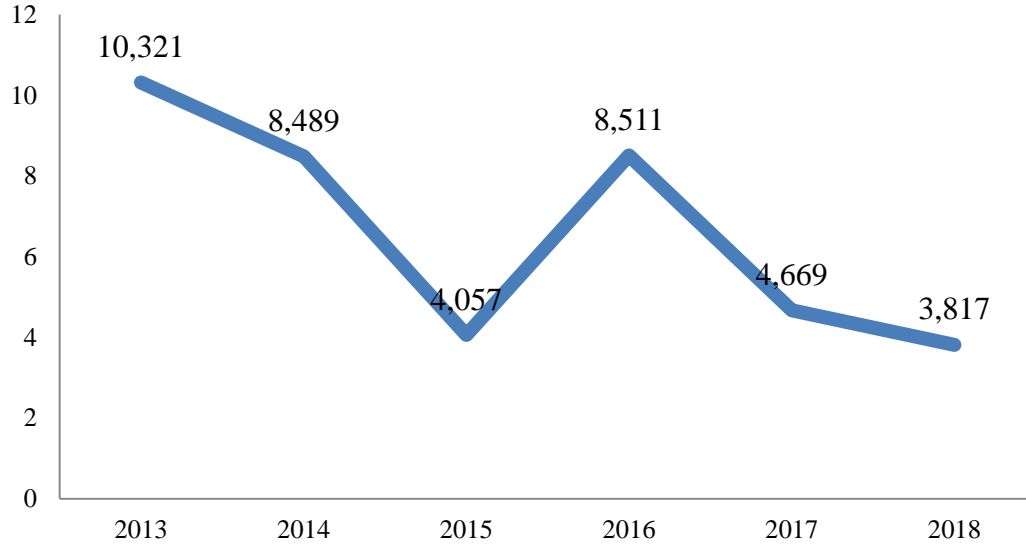
Kazakistan, Rusya hariç, eski Sovyetler Birliği'nin en büyük cumhuriyetlerinden birisi olduğu bilinmektedir. Ülke, metal, uranyum, bakır ve çinko gibi büyük fosil yakıt ve mineral rezervlerine sahiptir. Kazakistan hayvancılık ve tahıl gibi geniş bir tarım sektöründe de kendisine yer edinmiştir. 2002 yılında Kazakistan, eski Sovyetler Birliği de dahil olmak üzere, eski bir yatırım notu alan ilk ülke olmuştur. Dünya Bankası, Kazakistan'ı iş ortamında başarılı reformların yapıldığı bir ülke olarak tanımıştır. Kazakistan, iyi iş koşullarına sahip ülkeler sıralamasında 183 ülke arasında 47. sırada yerini almıştır.

Kazakistan'da yatırım çekmenin etkili faktörleri şu şekilde özetlenebilir:

1- Uygun yatırım yasaları, yatırım ve ekonomik ve politik istikrarı destekleme önlemleri ile şekillendirilmiş uygun bir iş ortamı.

2- Doğal kaynakların ve bol minerallerin var olmasıdır. Bilim adamları, Kazakistan'ın dünyadaki doğal kaynaklar açısından altıncı ülke olduğunu tahmin etmektedirler. Kimya Element Tablosunda listelenen 110 maddeden Kazakistan'da 99 element bulunmaktadır, 70 element incelenmektedir ve 60 tanesi çıkarılmaktadır. Kazakistan dünyanın en büyük çinko, tungsten ve borat rezervine sahiptir. Kazakistan dünya sıralamasında gümüş, kurşun, uranyum ve kromit, bakır ve floritte rezervi olarak sırasıyla üçüncü, dördüncü, altıncı, altıncı ve altıncı sırada yerini almıştır.

3- Kazakistan Avrasya' nın kalbinde yer almaktadır ve bu ülke sayesinde başlıca Asya ve Pasifik bölgeleri Orta Doğu, Orta Asya ve Avrupa'ya bağlanmaktadır.

Grafik 3.1. Kazakistan'ın DYY Akışı (milyar dolar)

Bağımsızlıktan günümüze, Kazakistan ekonomisini serbestleştirmek ve dış yatırımı çekmek için bir seri reformlar hayata geçirilmiştir. 1999-2009 yıllarında gerçekleştirilen petrol ve gaz üretimi DYY'yi 10 kat artırarak etkilemiştir. 2005 ve 2015 arasında, ülke 215 milyar

ABD \$ değerinde DYY çekmiştir. Ancak, bölgesel çatışmalar, Rusya'ya uygulanan yaptırımlar ve olumsuz büyüme beklentileri yabancıları bölgeye yatırım yapmaktan alıkoymuştur. UNCTAD Küresel Yatırım Raporu 2018'e göre, girişler 2017'de %43 oranında azalarak 4,6 milyar dolara gerilemiştir. Aktagay Mys altın madeninin 1,6 milyon dolara, bir Rus şirketi tarafından satın alınmasından faydalanmasına rağmen, bu yıl ülkede çok az satın alma gerçekleşmiştir. Petrol endüstrisi ve metalürji ülkeye doğrudan yabancı yatırım çeken başlıca kaynaklardır. Son on yılda, Sovyet sonrası Orta Asya'nın "lokomotifi" olarak bilinen ülke, petrol üretimini üçe katlamıştır. Bununla birlikte, petrol endüstrisine doğrudan yabancı yatırım akışı, 2015 yılından itibaren dünya petrol fiyatlarındaki keskin düşüş nedeniyle tehdit altındadır. Ancak, ülke, Rusya'nın ardında geçiş yapan ülkelerdeki en büyük ikinci doğrudan yabancı yatırım ülkesi olmaya devam etmektedir. Toplam DYY stoku, 2017 sonunda 147 milyar ABD \$ (GSYİH'nin %93,2'si) seviyesinde gerçekleşmiştir. Ülkenin en büyük zorluğu, petrol çıkarma dışındaki sektörlerle ve faaliyetlere yapılan yatırımları çekmeyi başaramamasıdır. Toplam DYY stokunun %70'inden fazlasını oluşturan ve halihazırda ekonomide bulunan yatırımcıları elinde tutan doğal kaynaklardır. Ülke, 500 milyon dolara mal olduğu tahmin edilen Avrasya petrol arama projesini finanse etmek için yabancı şirketler aramayı planlamıştır. Projede ümit verici katılımcılarla ilk görüşme turu Şubat 2017'de Astana'da yapılmıştır(Dünya Bankası Yıllık Raporu, 2018).

Kazakistan'ın çok iyi bir yatırım ortamına sahip olduğu kabul edilmektedir ve birçok uluslararası şirket burada bölgesel merkezlerini kurmaktadır. Genel olarak, hükümet kademeli olarak yabancı yatırımcılar için iş ortamını iyileştirmektedir ve yabancı yatırımcıların Kazakistan'daki faaliyetlerini kolaylaştıracak bir "Qazaq Invest" şirketini kurmuştur. 2018 yılında Kazakistan, Dünya Bankası'nın 2019 İş Yapma Raporu'nda 189 ülke arasından 28. sırada yer almıştır. Aynı zamanda piyasalara erişimin kolay olması, geniş doğal kaynak rezervi, sağlam ulaştırma ve haberleşme ağlarının güçlü olması gibi birçok özelliğe de sahiptir. Ülke, işletmelerin kurulmasını, komşu ülkelerle değiş tokuş yapılmasını kolaylaştırmıştır (daha düşük idari maliyetler ve elektronik raporlama) ve sözleşmelerin uygulanmasını güçlendirmiştir(www.invest.gov.kz).

Tablo 4.2. Yatırımcıların Korunmasında Ülke Karşılaştırmaları

	Kazakistan	Doğu Avrupa ve Orta Asya	ABD	Almanya
İşlem Şeffaflığı Endeksi *	10.0	7.0	7.0	5.0
Yönetici Sorumluluğu Endeksi **	6.0	5.0	9.0	5.0
Pay Sahiplerinin Gücü ***	9.0	6.0	4.0	8.0
Yatırımcı Koruma Endeksi ****	8.0	6.4	6.5	6.0

Kaynak: Doing Business, 2019

Not: * Endeks Ne Kadar Büyükse, İşlem Koşulları Daha Şeffaf. ** Endeks Ne Kadar Büyükse, Yönetici Şahsen Daha Sorumludur. *** Endeks Ne Kadar Büyükse, Hissedarların Hukuki İşlem Yapmaları Kolaylaşır. **** Endeks Ne Kadar Büyükse, Yatırımcı Koruması Seviyesi Yüksek

3.2.1. Kazakistan’da Yabancı Sermaye Mevzuatının Gelişimi

Kazakistan, 1990’lı yıllarda bağımsızlığını kazandığında yabancı yatırım son derece sınırlandırılmıştır ve yabancı sermayenin faaliyetlerini düzenleyen uygun yasal düzenlemeler (mevzuat) yetersiz kalmıştır. Kazakistan Cumhuriyeti’nde yabancı yatırım ortamını belirleyen yasal çerçevenin gelişmesi ve yetkinleşmesi dört önemli dönemden geçmiştir.

Birinci dönem: İlk yatırım kanunlarının temelini oluşturan Kazak Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Yabancı Yatırımlar Hakkında Kanun 7 Aralık 1990 tarihinde yürürlüğe girmesi bu dönemin özelliğidir. Kanunun amacı yabancı sermayeye gerekli garanti koşullarını sağlayarak teknolojik yenilikler ve firma yönetimi deneyiminden faydalanmak üzere yabancı yatırımları teşvik etmektedir. Kanunla birlikte, ülke ekonomisini dış pazara açmayı ve Kazakistan ekonomisinin küresel ekonomiye en kısa zamanda ve en etkili şekilde uyumunu sağlayacak koşulları oluşturmaya yöneliktir(Khoich ve Madiyarova, 2013:26).

İkinci dönem: Yatırım düzenlemelerinde yapılan değişiklikler, Kazakistan Cumhuriyeti'nin önceki Yabancı Yatırımlar Hakkında Kanunu iptal ederek 27 Aralık 1994 tarihinde Yabancı Yatırımlar Hakkında Kanun'un çıkarılmasıyla devam etmiştir. Bu kanunun temel özelliği Kazakistan'a doğrudan yabancı yatırımları teşvik edecek hukuksal çerçeveyi belirlemesidir. Bu kanun ile doğrudan yabancı yatırımlara garanti sağlanmıştır ve örgütsel-hukuksal ortamı kurmuştur. Bununla birlikte, yabancı yatırımcı yabancı firmalarla ihtilafların çözümü evrensel değil özel kurallara bağlanmıştır(Khoich ve Madiyarova, 2013:26).

Üçüncü dönem: Yabancı yatırım kanunlarını geliştirme ve olgunlaştırma amacına yönelik 28 Şubat 1997 yılında çıkarılan Kazakistan Cumhuriyeti'nin Yabancı Yatırımlara Devlet Yardımları Hakkında Kanun'un önemi büyük gelişmelerdendir. Bu kanunun başlıca amaçları şöyle sıralanabilir: Yeni teknoloji uygulamalarına teşvik sağlama, teknik ve üretilecek ürün hakkında önemli bilgilerin alışverişini özendirmek, iç pazarda yüksek kaliteli tüketim malları ve hizmetlerin yerli üretimini özendirmek, ihracata yönelik ve ithal ikameci üretimi geliştirmek, yeni iş yerleri oluşturmak, çevre şartlarını iyileştirmektir(Khoich ve Madiyarova, 2013:26).

Dördüncü dönem: 2001 yılının başlarında hazırlanan yeni yasa tasarısı(Turganbayev, 2007:188) Yatırımlar Hakkında Kanun adıyla 8 Ocak 2003 tarihinde onaylanmıştır. Bu kanun yerli yatırım ile yabancı yatırımlar arasındaki farklılığı esas itibariyle ortadan kaldırmıştır ve yerli ve yabancı yatırımları düzenleyen normları güçlendirmiştir. Kazakistan ekonomisine çekilen bütün yatırımlara devlet garantisi verilerek yatırımlar teşvik edilmiştir. Yabancı yatırımlar kanununda önemli bazı vergi muafiyetleri ve teşvikler verilmiştir. Yeni kurulacak şirketlere on yıla kadar gelir vergisi muafiyeti; 5 yıla kadar mülkiyet vergisi muafiyeti; yatırım projesi çerçevesinde yapılacak makine-teçhizata gümrük vergisi muafiyeti; arsa, bina, yapı, makine ve cihazlar, ölçme ve kontrol cihazları, ulaştırma vb. için sağlanan devlet destekleri şeklinde sıralanabilir(Khoich ve Madiyarova, 2013:26).

3.3. Kazakistan'da Doğrudan Yabancı Yatırım Teşvikleri

DYY'ler ülkelerin cari açıklarının finansmanı, ileri teknoloji aktarımı ve ekonomik büyüme gibi birçok alanda yatırım alan ülkelere katkı sağlamada potansiyeli yüksek yatırım türlerinden biridir. 1990'ların ortasından ve 2000'li yılların başından günümüze Kazakistan, DYY konusunda daha fazla yatırım çekmek için neler yapabileceği sorusunu sormuştur. Bunun

neticesinde Kazakistan yabancı yatırım teşvikleri açısından birçok yõteme başvurmuştur(Rysbayev, 2009:107,108). Yabancı yatırımcılara verilen yatırım avantajlarından bazıları aşağıdaki başlıklarda verilmiştir.

3.3.1. Vergisel Ayrıcalıklar

Kazakistan'ın mevcut vergi rejimi 12 Haziran 2001 tarihli Vergi Kanunu'na dayanmaktadır. Söz konusu Kanun 1 Ocak 2002'de yürürlüğe girmiş olup, kanunda değişiklikler yapılmaya devam edilmektedir. Vergi Kanunu'nda en son değişiklik 29 Ekim 2008 tarihinde yapılmış olup, 1 Ocak 2009'da yürürlüğe girmiştir.

Ülkede faaliyet gösteren yabancı yatırımcıları ilgilendiren başlıca vergi türleri şöyledir:

- Kurumlar Vergisi,
- Gelir Vergisi,
- KDV,
- Kişisel Gelir Vergisi
- Sosyal Vergi
- Gümrük Vergi, Resim ve Harçları

Kazakistan'da faaliyet gösteren iş adamlarının tabi olduğu diğer bazı vergi ve harçlar da bulunmaktadır. Bunlar; özel tüketim vergisi, emlak vergisi, arazi vergisi, taşımacılık vergisi şeklinde sıralanabilir.

1 Ocak 2009'da yürürlüğe giren yeni Vergi Kanunu takaslama ve hedging (finansla üstlenilen yatırım riskini minimize edecek veya yok edecek karşıt bir işlem yapma faaliyeti) işlemleri dahil olmak üzere finansal türevlere de vergi uygulaması başlatmıştır. Bu nedenle vergi mükelleflerinin söz konusu finansal işlemlerden elde ettikleri gelirleri yıllık toplam gelirleri içine katmaları gerekmektedir. Türkiye ve Kazakistan arasındaki Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması kapsamında Türkiye için belirlenen stopaj vergisi oranı %10'dur. Kazakistan'da vergi yılı, bir takvim yılından oluşmaktadır.

Kazakistan'a ithal edilen mallara uygulanan gümrük vergileri ürünün türüne göre değişmektedir. Gümrük vergisi muafiyetleri sınırlı sayıdaki ürün grubu için söz konusudur. Söz

konusu muafiyetler, yatırım mevzuatı çerçevesinde uygulanan muafiyetler ve yeraltı maden işleri ile ilgili muafiyetleri kapsamaktadır. Gümrük vergileri %0 ila %30 arasında değişmektedir. Ortalama gümrük vergisi oranı yaklaşık %7,9' dur. Gümrük vergileri ortalamasının düşük olmasının esas nedeni ülkenin başlıca ticari partneri olan Rusya'ya (Avrasya Ekonomik Topluluğu Gümrük Birliği Anlaşması nedeni ile) muafiyet uygulanması ve diğer taraftan Rusya, Beyaz Rusya, Kırgızistan ve Tacikistan gibi Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine tercihli oranlar uygulanmasıdır.

Gümrük vergilerine ilave olarak, gümrük işlemleri sırasında 50 € tutarında bir gümrükten mal çekme harcı talep edilmektedir. Söz konusu harç, gümrük beyannamesinin esas sayfası ile ilgili işlemlerinin tamamlanması için tahsil edilmekte olup, her bir ilave sayfa için 20 € talep edilmektedir. İhracatta bazı istisnalar haricinde (bazı hayvan deri ve postları, hurda metaller gibi) gümrük vergisi uygulaması bulunmamaktadır(www.invest.gov.kz).

Tablo 3.3. Özel Ekonomik Bölgeler İçin Vergi Tercihleri

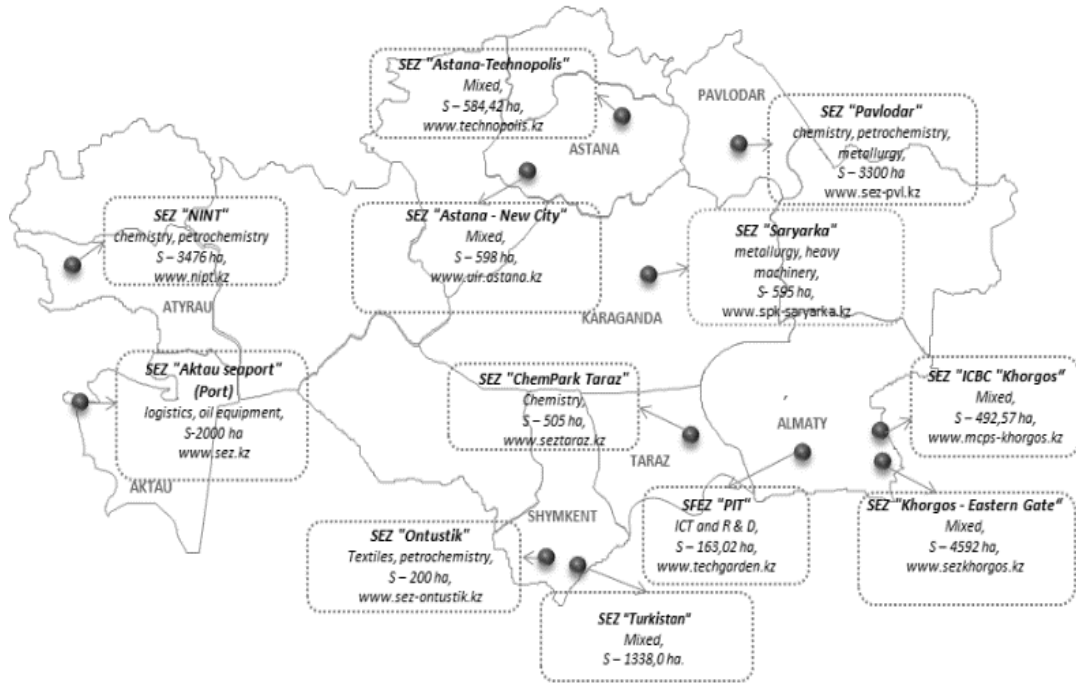
Vergi türü	Özel Ekonomik Bölgelerin İçinde (%)	Özel Ekonomik Bölgelerin dışında
İthalat tarifesi	Vergi Yok	%6.9
İhracat vergisi	Vergi Yok	çeşitli oranlar
KDV (standart oran)	Vergi Yok	%12.0
Kurumlar vergisi	Vergi Yok	%20.0
Mülkiyet vergisi	Vergi Yok	%1.5
Arazi vergisi	Vergi Yok	\$0.26–\$31.30/ha

Kaynak: Kazakistan Hükümeti, Dünya Ticaret Organizasyonu

Kazakistan serbest bölgelerinde çok çeşitli muafiyetler bulunmaktadır. Bunlar; vergi çeşitlerinin bulunan muafiyetler, KDV muafiyeti, makine, aksesuar ve yedek parçaları, hammadde ve malzemelerin ithalatında gümrük vergi muafiyeti ve serbest ekonomi bölgesinde 10 seneye kadar bedava arazi tahsisi örnek olarak verilebilir.

3.3.2. Ekonomik Açından Serbest Bölgeler

Özel Ekonomik Bölge (SEZ) - öncelikli faaliyetlerde faaliyetleri yürütmek için gerekli tüm altyapıya sahip özel bir yasal rejime sahip olan Kazakistan Cumhuriyeti topraklarının bir parçasıdır. Kazakistan Cumhuriyeti topraklarında, farklı sektörel yönelimlere sahip 12 özel ekonomik bölge bulunmaktadır. Bu araştırmada 3 önemli serbest bölgelerden *Ontustık*, Aktau ve Astana – Jana Kalay serbest bölgelerinin amaçları ve uygun faaliyetleri burada anlatılacaktır (invest.gov.kz).

Şekil 3.1. Kazakistan Ülkesinin Serbest Özel Bölgelerinin Tanıtımı

3.3.2.1. Ontustık Serbest Bölgesi

Aşağıdakiler bölgenin amacı olarak tanınmaktadır.

- Kazakistan Cumhuriyeti pamuk işleme, tekstil ve giyim sanayi işletmelerinin gelişimi; tekstil endüstrisi gelişimi,
- Tekstil ürünlerinin üretimi için dünya markalarının üreticilerini çekmek;
- Yüksek teknoloji endüstrileri yaratmak, kaliteyi artırmak

Ontustik serbest bölgesinde yapılabilecek uygun faaliyetler şöyle sıralanabilir. Bunlar; tamamlanmış tekstil ürünlerinin imalatı hariç, giyim; başka örme ve triko imalatı; kürkten yapılan giysiler hariç, kıyafet üretimi ve deri; eğirme, dokuma ve terbiye üretimi; giyim eşyası hariç, dokunmamış kumaş üretimi; halı ve kilim üretimi; odun hamuru ve selüloz üretimi; kağıt ve karton imalatı; tabaklama hariç, deri ürünleri imalatı ve deri giydirme, pansuman ve kürkle lekelenme; kırtasiye imalatçıları; öncelikli faaliyetlerin tasarım ve maliyet-tahmin belgesine uygun olarak uygulanması için tesislerin inşa edilmesi ve işleme alınmasıdır (Asian Development Bank, 2018).

3.3.2.2. Astana – Jana Kala Serbest Bölgesi

Serbest bölgenin kurulmasının amacı:

- Sermayenin yeni bir idari ve iş merkezinin inşaatının hızlandırılması;
- Endüstri Parkı'nda yeni endüstrilerin açılmasıdır.

Astana – Jana Kala serbest bölgesinde yapılabilecek uygun faaliyetler aşağıdaki faaliyetlerden ibarettir.

- Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı;
- Makine ve teçhizat üretimi;
- Elektrikli ev aletlerinin imalatı;
- Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı;
- Kimyasal ürünlerin üretimi;
- Metalürji endüstrisi;
- Elektrikli aydınlatma ekipmanı dahil olmak üzere elektrikli ekipman üretimi;
- Aydınlatma ekipmanı için cam bileşenlerin imalatı;
- Gıda üretimi;
- Odun hamuru ve selüloz, kâğıt ve mukavva üretimi;
- Mobilya üretimi;
- Motorlu taşıt, römork ve yarı römork imalatı;
- Demiryolu lokomotiflerinin ve vagonlarının imalatı;

- Hava ve uzay uçaklarının imalatı;
- Temel farmasötik ürün ve preparatların üretimi;
- Elektronik parçaların imalatı;
- Depolama ve taşımacılık destek faaliyetleri;
- Tasarım ve maliyet tahmini dokümantasyonuna uygun olarak altyapı, idari ve konut komplekslerinin inşaatı ve işletmeye alınması;
- Hastane ve poliklinikler, okullar, kreşler, müzeler, tiyatrolar, yüksek ve orta öğretim kurumları, kütüphaneler, okul çocukları sarayları, spor komplekslerinin tasarım ve maliyet-tahmin belgesine uygun olarak inşa edilmesi ve devreye alınması;
- Tasarım ve maliyet tahmini dokümantasyonuna uygun olarak, öncelikli faaliyetlerin uygulanması için özel olarak tasarlanmış tesislerin inşaatı ve işleme alınmasıdır(Asian Development Bank, 2018).

3.3.2.3. Morport Aktau Serbest Bölgesi

SEZ "NINT" in oluşturulmasının amacı:

- Elverişli bir yatırım ortamı yaratma ve ihracat yönelimli yatırım projelerini uygulamak için yerli ve yabancı yatırımları çekmektir;
- İthal ikame için bölgesel ekonomide modern üretimin ve yenilikçi teknolojilerin gelişimini hızlandırmaktır;
- Yeni işler yaratmak ve yerel personelin becerilerini geliştirmektir;
- Yatırımcılara ileri teknoloji endüstrileri yaratmaları için uygun koşullar sağlanmasıdır.

Morport Aktau Serbest bölgesinde yapılabilecek uygun faaliyetler aşağıdaki belirtilmiştir.

- Elektrikli ev aletlerinin imalatı;
- Deri ve ilgili ürünlerin imalatı;
- Kimyasal ürünlerin üretimi;
- Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı;

- Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin üretimi;
- Metalürji endüstrisi;
- Bitmiş metal ürünlerin imalatı;
- Makine ve teçhizat imalatı;
- Petrokimya ürünlerinin üretimi;
- Temel farmasötik ürünlerin ve preparatların üretimi;
- Depolama ve yardımcı ulaştırma faaliyetleri;
- Elektrik motorları, jeneratörler, transformatörler, elektrik dağıtım ve kontrol ekipmanı imalatı;
- Elektrik kabloları ve elektriksel olarak iletken cihazların imalatı;
- Öncelikli faaliyetlerin tasarım ve maliyet-tahmin belgesine uygun olarak uygulanması için tesislerin inşa edilmesidir ve işleme alınmasıdır(Asian Development Bank, 2018).

3.3.2.4. Yenilikçi Teknolojiler Parkı (PIT) Özel Ekonomik Bölgesi

Özel Ekonomik Bölge “Yenilikçi Teknolojiler Parkı” (SEZ PIT), DYY’nin 2017 Yılı Küresel Serbest Bölgelerinde Asya-Pasifik kategorisinde birinci olmuştur. Uzmanlar, yatırımcıların yüzde sıfır mülk, kurumsal gelir ve arazi vergileri ve sosyal dahil olmak üzere tercihli vergi oranlarından yararlandığını belirtmiştir. Girişim finansmanına dayalı yerli ve yabancı yeni şirketler için uluslararası programlar da özel olarak kabul edilmiştir. SEZ PIT, Almatı şehrinin Medeo bölgesinin bir parçası olan Alatau mikro bölgesinde yer almaktadır. Almatı, Kazakistan’ın en büyük şehridir ve şimdi PIT’i geleneksel sektörlerdeki (madencilik ve metallere, petrol ve gaz, tarım işletmeleri) projelerin ortak uygulanması için gerçek bir test alanı olarak kullanabilen 68 araştırma enstitüsü ve 50’den fazla üniversite içermektedir (yeşil teknolojiler, yeni enerji, akıllı çevre, yeni malzemeler vb.).

PIT inovasyon kümesi, PIT’in katılımcı işletmelerine, Almatı’daki büyük araştırma ve eğitim kurumlarına ve diğer tüzel kişiliklere katılmaktadır. Araştırma ve eğitim enstitüleri, daha sonra PIT’de test edilen ve pilot olarak işletilen fikirlerin üretilmesi ve geliştirilmesi için bir platform görevi görmektedir. PIT yenilik kümesinin gelişim öncelikleri, diğerlerinin yanı sıra, mobil ve multimedya teknolojileri dahil olmak üzere, uzay teknolojisi ve bilgi ve iletişim

teknolojisi olacaktır. Kazakistan Cumhuriyeti başkanlığındaki Mütevelli Heyeti tarafından yönetilmektedir(Asian Development Bank, 2018).

PIT'in avantajları, teşvikleri veya serbest bölge katılımcılarının muafiyetleri aşağıdakilerdir:

- Kurumlar vergisi
- Mülkiyet vergisi
- Arazi vergisi
- Arazi kullanma hakkı, ancak arsaların tahsis tarihinden itibaren 10 yıldan fazla olmamak üzere
- Devlet tarafından belirlenen mallar listesine göre, bu tür SEZ kuruluşunun amaçlarını karşılayan faaliyetlerin uygulanmasında tamamen tüketilen SEZ malları bölgesine sıfır oranlı KDV uygulamasının getirilmesidir(Asian Development Bank, 2018).

3.4. Türkiye – Kazakistan Doğrudan Yabancı Yatırım Teşvik Karşılaştırması

Bu bölümde Türkiye ve Kazakistan'a 2008-2018 döneminde girmiş olan doğrudan yabancı yatırımların ülkelerin ekonomisinin büyümesine nasıl bir etkide bulunduğunu açıklamak amaçlanmıştır. Bir başka deyişle ülkelerin büyüme oranı ve ülkelere girmiş olan doğrudan yabancı yatırımları, enflasyon düzeyi, petrol ve elektrik enerjisi üretimi, milli döviz kuru değerleri arasındaki ilişkisi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Araştırmada değişkenlerin 2008'den 2018'e kadar ülkelerin milli istatistik kurumlarından veya uluslararası kurumlarından alınan resmi yıllık verileri kullanılmıştır.

Kazakistan DYY'yi miktar en fazla çekebilen ülkelerden biri olmasına rağmen yatırım ortamının iyileştirmesine ihtiyacı bulunmaktadır. Bunun sebebi, ülkede eğitim düzeyinin düşük, eğitim harcamaları oranının az, döviz kuru ve enflasyon oranlarının dalgalı bir seyir izlenmesinden kaynaklanmaktadır. DYY'yi daha fazla miktarda çekebilmek için bazı geliştirmeler hayata geçirilse de yeterli etki bulunmamaktadır. Ülkenin finansal sektöründe istikrar sağlanmalı (döviz, enflasyon düzeyi gibi), DYY çekmek için yapılan teşvik

politikalarının yanında eğitim düzeyi yüksek işgücü yetiştirilmeli, bunun için eğitime yapılan harcamaların artırılması gerekmektedir.

Kazakistan Orta Asya'daki DYY çekmeyi başaran bir ülke olmakla birlikte en büyük toprağa sahip olan ülke olarak da bilinmektedir. Ülkede petrol ve doğalgaz kaynakları çokluktur. Petrol ve doğalgaz üretimi Kazakistan'ın GSYİH'sının %31'ine denk gelmektedir. Bu durum Kazakistan'a DYY'lerin çekilmesinde avantaj sağlamaktadır.

1991 yılından itibaren Kazakistan ülkeyi geliştirmek amacıyla belirli reformları gerçekleştirmeyi başarmıştır. Ülke daha çok milli kurumların gelişmesine özen göstermiş ve reformlar yavaş ve itina ile gerçekleştirilmiştir. İlk olarak Kazakistan öncelikli sektörleri belirlemiş ve bu sektörlerine DYY'nin akımını sağlamaya yönelik politikalar uygulamıştır. Ülkenin gelişimini gerçekleştirmek için gerekli sermayeyi borç almak yeri yabancı yatırımlardan gelecek sermaye ile iyileştirmeye çalışmıştır. 1998 yılında Kazakistan için dönüm noktası olabilen 'Kazakistan 2030' kalkınma stratejisinin kabul edilmesi ile ülkede, ilan edilen amaç ve planlar hayata geçirilerek büyüme sağlanmıştır. Bu stratejik plan yabancı yatırımların ülkeye girmesini teşvik etmesine destek sağlayan mevzuatlarda yapılan değişimler olmuştur. Kazakistan'ın büyük miktarda DYY çekmesinde kalkınma stratejisinin yanında, ülkede sağlanan istikrarlı ortam, kişi başına düşen yüksek gelir etkili olmuştur. Bunların yanında Asya ülkelerinin ortasında bir konuma sahip olması, petrol ve doğalgazı yakıt rezervlerine çok miktarda sahip olması önemli DYY çekme sebeplerinden en önemlisidir. Kazakistan ülke imajını yükseltmek için uluslararası festivallere ve yuvarlak masa toplantılarına sürekli olarak katılmaya önem vermiş, ülke gelişimine katkı sağlayacak uluslararası antlaşmalar ve birlikteliklere girişimde gönüllü olmuştur. Kazakistan hükümeti, yabancı yatırımcılar için uygun yatırım ortamını oluşturmakta büyük çaba sarf etmiştir. Kazakistan'ın yatırım ortamının gelişmesi ülkeye giren DYY giriş miktarının artmasına sebep olmuştur. Ülkenin makro iktisadi, altyapı düzeyi ve kurumların faaliyetlerini belirleyen değerlerin geliştirilmesine ülkeye girmiş olan DYY miktarının etkisi olmuştur.

Büyüme ve DYY'nin arasındaki ilişkiyi araştırarak Kazakistan'da doğrudan yabancı yatırımların ağırlıklı bölümü (%80'dan fazlası) petrol ve doğalgaz üretmeye yönelmiştir. Kazakistan'a gelen DYY'nin çoğu sürükleyici olan sektörlerle (imalat sanayi, madencilik (petrol ve gaz üretimi), gayrimenkul faaliyetleri ulaşım, iletişim ve inşaat) yönelerek ülkenin

büyümesine katkıda bulunmuştur. Büyüme (GSYIH) ve enflasyon oranı, petrol ve elektrik enerjisi üretimi, eğitim harcamaları, milli döviz kuru, ülkeye giren DYY'nin arasındaki ilişki pozitifdir. Diğer bir deyişle DYY Kazakistan'ın büyümesine etkisi olmuştur. Bu sonuçlar DYY'nin ülke için oldukça büyük önem taşıdığını göstermektedir. Kazakistan ülkesinin geçmiş ekonomik değerlerine bakılacak olursa ülkenin büyümesini çoğunlukla DYY'lerin sağladığı gözlenmektedir. Bununla birlikte Kazakistan'da döviz kuru istikrarsızdır, elektrik enerjisi üretimi düşüktür. Kazakistan'da yatırımların ülkeye girmesini engelleyen faktörler mevcuttur. Bunlar: bankacılık sektörünün zayıf olması, bölgeler arasındaki seviye farklılığı, doğrudan yabancı yatırımlara olan bağımlılık, iş yapmanın zor olması, bürokrasi, yolsuzluk seviyesi, altyapı düzeyinin düşük olmasıdır. Aslında DYY'nin çoğu petrol üretimine yönelmiştir. Böylece DYY'nin büyümeyi olumlu etkilemesi petrol üretiminin değil söz konusu sektörün verimliliğine bağlıdır.

Kazakistan'da iş yapma kolaylıkları geliştirmelidir. Bunun için lisanslama türleri azaltılmalı, dokümantasyonların kolaylaştırılması, iş açma süre ve maliyetleri azaltılmalıdır. Yatırımcıların mülkiyetinin korunması, dokunulmazlığı, garantilerin sağlanması kuvvetli hukuki ve yasalar ile temellendirilmelidir. İşletmelerin kayıt prosedürlerinin basitleştirilmesi, tek pencere prosüderlerinin işe girmesi, kontrol yapan kurumun açık saydam bir faaliyette bulunması gerekmektedir. Bunun sayesinde yolsuzluk ve bürokrasi gibi sorunların ortadan kalkması beklenmektedir. Ülke bununla ilgili çalışmalar yürütmektedir.

İncelenen dönemden elde edilen verilere göre Türkiye'nin küreselleşmeye ayak uydurmasına başlamasından hemen sonra DYY akışının hızlandığı söylenebilir. Bunun anlamı, yabancı şirketlerin ürünlerini Türkiye'de satmak için Türkiye'ye yatırım yaptıklarını söyleyebiliriz. Diğer bir deyişle, Türkiye'ye DYY girişlerinin temel amacı Türkiye pazarına ulaşmaktır.

Türkiye'ye yapılan yabancı yatırım girişi, yurt içi tasarruf sıkıntısından kaynaklanan yatırım sorunlarının çözümünde önemli bir rol oynamaktadır. Bir ekonomide, yatırımın artması ekonomik gelişmeye ve büyümeye önemli katkı sağlamaktadır. ÇUŞ'lar ürünlerini sadece yatırım yaptıkları ülkelerin pazarlarında değil aynı zamanda diğer ülkelere de satmak istemektedir. Yabancı yatırımcılar tarafından yapılan ihracat, Türkiye'ye döviz girişini mümkün

kılmaktadır ve ticaret dengesinde iyileşme sağlamaktadır. Böylece döviz sıkıntısından kaynaklanan krizler önlenmektedir.

GSYİH'nin Türkiye'deki etkisinin, kaynak ülkelerin GSYİH seviyelerinin olumlu katkısından neredeyse 10 kat daha yüksek olduğu görülmektedir. DYY'yi ülkeye çekmenin daha uzun bir süreç olduğu ve ekonomik durgunlukların ekonomi üzerinde kısa vadeli olumsuz etkileri olan DYY akışlarını etkilemediği söylenebilir.

Maliye politikalarının ekonomik istikrar, ekonomik büyüme ve gelirin eşit dağılımını sağlama gibi bir sürü amacı bulunmaktadır. Maliye politikasının kalitesi, Türkiye'yi yatırımcı ve yabancı yatırımcılar açısından daha cazip hale getirecektir.

DYY'yi Türkiye'ye çekmeye yönelik politikaların performansı istenen düzeye ulaşamamıştır. Türkiye'nin ekonomik büyümesine ve kalkınmasına önemli bir katkısı olan DYY için bazı politikaların uygulanması gerekmektedir:

- Yabancı yatırımcıların Türkiye'ye getirdiği döviz, lüks tüketimden ziyade yatırım için kullanılmalıdır.

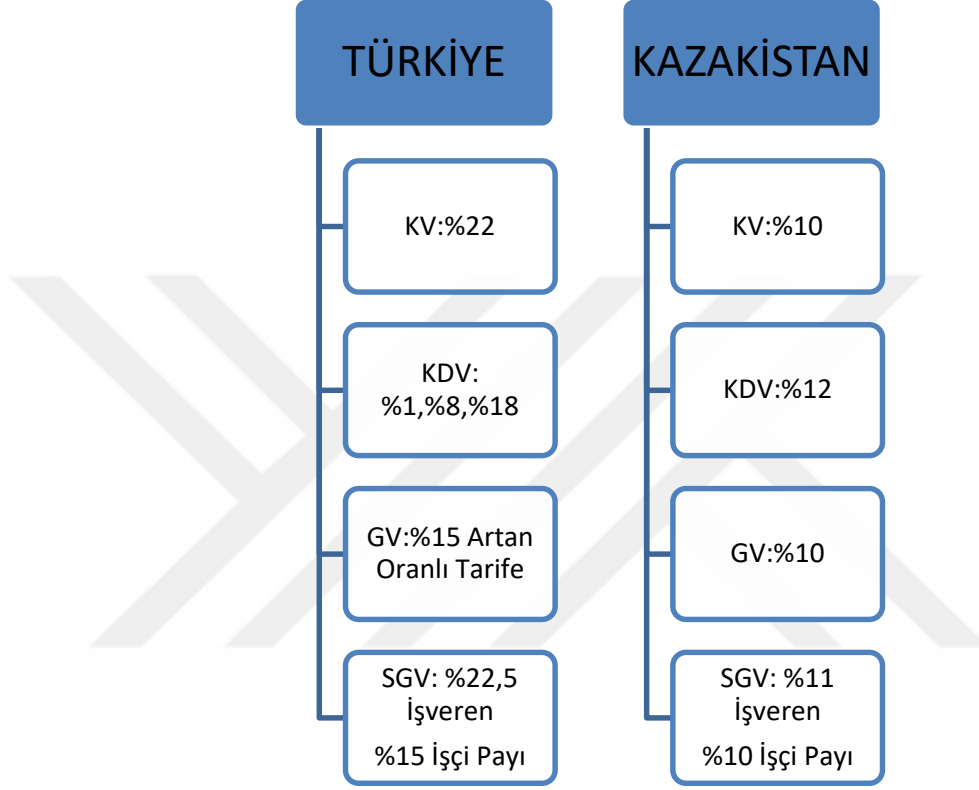
- Yabancı yatırımcılar tarafından kullanılan üretim teknolojisi yerli üreticiler tarafından da kullanılmalıdır, bu sayede üretimde verimlilik artacaktır. Bu durum, ev sahibi ülke üreticilerinin hem iç pazarlarda hem de dış pazarlarda daha rekabetçi olmasını sağlamaktır.

- Yabancı yatırımcılar için vergi muafiyeti gibi yasal düzenlemeler yapılmalıdır, böylece faaliyetlerini kolaylıkla gerçekleştirebilmelidir.

- Piyasada karşılaşılan sorunlar nedeniyle yabancı yatırımcılara danışmanlık hizmeti verilmelidir.

Ülkelerin mevcut durumları incelendiğinde ve her iki ülkede de benzerlik gösteren birçok özellik bulunmaktadır. Her iki ülkedeki yabancı yatırımcılar, kurumların şeffaflığını ve istikrarlı ekonomik koşulları talep etmektedirler. Altyapının ve işçilik maliyetlerinin büyük bir sorun olmadığı söylenebilir. Bunun yanında DYY'nin ülkelere akışı açısından farklılıklar mevcuttur. Bu farklılık; Kazakistan' a DYY akışının sebebi doğal rezervlerin işletilmesi için yapılan yatırımlar iken, Türkiye' ye DYY akışının sebebi ise Türkiye pazarında kendi

ürünlerinin satışını gerçekleştirmek olmasıdır. Bunun yanında Kazakistan'da uygulanan vergi oranları ile Türkiye'de uygulanan vergi oranları arasında ki fark DYY'lerin Kazakistan'a kaymasına sebep olabilmektedir.

Şekil 3.2. Türkiye ile Kazakistan Vergi Karşılaştırması

Şekil 3.2'de de görüldüğü gibi iki ülke arasındaki vergisel farklılıklar DYY girişlerini etkilemektedir. İki ülkede uygulanan vergi oranları üzerinden yapılacak indirimlerin sonucunda Kazakistan'nın avantajı daha fazladır. Kazakistan bağımsızlığını yeni alan bir ülke olmasına rağmen ekonomisini canlandırmak için kısa sürede birçok girişimde bulunmuştur. Sonuçları istenilen seviyede olmasa da Türkiye ile karşılaştırıldığında DYY'leri çekmek için çok çaba sarf etmektedir.

3.5. Değerlendirme ve Sonuç

Küreselleşme çağında, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerle ekonomik açığı kapatmak için yatırımlarını artırmaları gerekmektedir. Ancak, gelişmekte olan ülkeler yeterli sermayeye sahip olmadığında yabancı kaynaklara ihtiyaç duymaktadırlar. Bugün, küreselleşme ile uluslararası ticaret-ekonomik ilişkilerin gelişmesinin bir sonucu olarak, Doğrudan Yabancı Yatırım, gelişmekte olan ülkelerin gelişimi için büyük önem taşımaktadır.

Ekonomiye sağladığı katkılar nedeniyle günümüzde birçok ülke, özellikle de gelişmekte olan ülkeler arasında yabancı sermaye çekme yarışı yaşanmaktadır. Üstelik bu yarışta giderek artan dozda bir rekabet söz konusudur. Bu çerçevede, gelişmekte olan ülkeler, bir yandan yatırım ortamlarını yabancı yatırımlar için daha cazip bir hale getirebilmek amacıyla önemli politika değişikliklerine gitmekte, diğer yandan da ilgili mevzuatlarını mümkün olduğu kadar basitleştirmeye çalışmaktadırlar. Örneğin, daha çok doğrudan yabancı yatırım çekmek isteyen ülkeler, bu amaçla 2006 yılında 147 adet politika değişikliği yapmışlardır. Yapılan değişikliklerin yüzde 74'ü gelişmekte olan ülkeler tarafından yapılmıştır.

Türkiye ile küreselleşme çağındaki diğer ülkeler arasındaki açığı kapatmak için bunun geliştirilmesi gereken bir ülke. Bu, ya iç tasarruf yoluyla sermaye birikimi yoluyla ya da dış kaynaklardan elde edilecek yatırımlar yoluyla olacaktır. İki seçeneğin ilki geliştirmek için yeterli olmayacağı açıktır. Bu nedenle, gelişmekte olan Türkiye'ye doğrudan dış yatırım yapılmasına ihtiyaç vardır. Hizmet sektöründeki serbestleşme süreci ve dolayısıyla birçok ülkede bu sektördeki kısıtlamaların azaltılması doğrudan yabancı yatırımları çeken faktörlerden biri olmuştur.

2000'li yıllarda rutin derslerde yabancı sermaye yatırımları devam ederken, 2003 yılında yapılan yasal düzenlemeler yabancı sermaye seviyesini arttırmıştır. Özellikle yeni yasal düzenlemeler ve azami yabancı sermaye yatırım tutarı ve yetkilendirme sisteminin kaldırılmasıyla, yatırım sürecinde önemli değişikliklere neden olan yabancı sermaye prosedürü basitleştirilmiştir.

Günümüzün gelişmiş ekonomilerini teşvik etmek, sadece sanayileşmeyi değil, aynı zamanda uluslararası pazarlarda rekabet edebilirliği arttırmak amacı ile yapılmaktadır. Bu

nedenle, büyük ölçekli yatırımları desteklemek için yüksek bir teknoloji ve Ar - Ge içeriği ve küresel anlamda rekabet gücümüz, dünya pazarının ileri teknoloji ürünlerinin ihracatını teşvik etme açısından payı önemlidir. Ancak, büyük ölçekli yatırım teşviki, Türkiye'de yatırım yapmak isteyenler, yatırımlarını diğer ülkelere kaydırmamak için daha elverişli yatırım koşulları koymak gerekmektedir. Teşviklerin asıl amacı, özellikle 2009 yılında uygulamaya konan ve 2010 yılında faaliyete geçen pakete yapılan yatırım teşviki, Türkiye tarımını, ticaretini ve endüstrisini teşvik etmek, rekabet ve ayrıca ihracat için onları desteklemek amacı olduğunu ekonomistler arasında uzun süredir tartışmaktadır. 2009'dan 2010'a uygulanan yatırım teşvikleri uygulamasının sonuçlarına göre, yatırım kararlarının miktarında önemli bir artış olduğu görülmüştür.

Yabancı firmaları cezp etmenin daha etkili bir yolu olarak, Türkiye'nin ulusal ve il hükümetleri, doğrudan yabancı sermaye girişlerini doğrudan belirlediği gösterilen diğer bölgesel özelliklerin geliştirilmesine odaklanmalıdır.

Kuşkusuz, Türkiye, diğer gelişmekte olan ülkeler gibi, doğrudan yabancı yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Elbette, genişlemesi gereken hedef ve alınacak önlemler ile potansiyelin altındaki performansı artırmak mümkündür. Bunun yolu; yatırım ortamının iyileştirilmesi, yatırımların önündeki engellerin kaldırılması ve yabancı yatırımları teşvik eden düzenlemelerin yapılması yoluyla gerçekleştirilmektedir. Yatırımcı sermayesine gelen yabancı yatırımcıya, yani yeni tesisler kurmak için her türlü teşvik ve desteğin sağlanması, daha fazla yabancı yatırım çekmek için neredeyse zorunludur.

Öte yandan, iç pazar amacıyla değil, ihracat amacıyla gelen yatırımcı sermayeye yönelik düzenlemelerin yapılmasının, Türkiye'nin bu alandaki performansını belirlemede etkili olacağı beklenebilir. Daha çok yabancı yatırım çekmek için yapılan düzenleme ve değişiklikler, yabancı yatırımcılar kadar, yerli girişimciler için de destekleyici ve teşvik edici olacaktır. Kuşkusuz, doğrudan yabancı yatırımlar her derdin ilacı değildir. Dolayısıyla, ekonomide umudu sadece yabancı yatırımlara bağlamanın da doğru bir yaklaşım olmayacağı açıktır.

4. KAYNAKÇA

- Accolley, D.** (2003). The Determinants And Impacts of Foreign Direct Investment.
- Aktürk, L.N. ve Tüylüoğlu, Ş.** (2012). Yatırım Promosyon Araçlarının Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekme Başarılarının Çekim Modeli İle İncelenmesi. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Sayı 1, 137-147.
- Akın, N.** (2004), Investment in Turkey and the Role of TOBB on Improving InvestmentClimate, TOBB.
- Alao, R. O.** (2010). Mergers and Acquisitions (M&As) in the Nigerian Banking Industry: An Advocate of three Mega Banks. European Journal of Social Sciences, 15(4), 554-563.
- Altay, A. ve Karabulut, Ş.** (2017). Türkiye’de Mali Teşvik Sitemi ve Yatırımlara Sağlanan Mali Teşviklerin Değerlendirilmesi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 4, 189-202
- Ardiyanto, F.** (2007). *Foreign direct investment and corruption* (Doctoral dissertation, Colorado State University. Libraries).
- Arslan, C.** (2005). Döviz Kuru Riski ve Yönetimi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Asian Development Bank** (2018), A Diagnostic Study Of Kazakhstan’s Special Economic Zones And Industrial Zones.
- Aslan, H.** (1998). Hizmet Ekonomisi. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Avrupa Komisyonu** (1998) Foreign Direct Investment *The Single Market Review IV.*
- Baimukhamedova, G.** (2008). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Teşvik Vergi Politikaları ve Kazakistan Uygulaması.* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İzmir.
- Bal, H. ve Göz, D.** (2010). Doğrudan Sermaye Yatırımları ve Türkiye. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 2, 450-467.
- Bayar, M.** (2013). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi:Türkiye Örneği.* Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak.
- Bayraktar, F.** (2003). Dünya’da ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları. Kalkınma Bakanlığı Genel Araştırma Raporu,1-59.
- Bende-Nebende, A.** (1999) *FDI, Regionalism, Government Policy and Endogenous Growth.* Ashgate: Aldershot.

- Bıyık, R. ve Kıratlı, A.** (2001). Vergi Teşvikleri ve Korumaları. İstanbul: Yıldız Ofset
- Bilgin, M. H., Danış, H. ve Demir, E.** (2008). İhracat Yönelimli Yabancı Yatırım Ortamı: Karşılaştırmalı Bir Analiz ve Politika Önerileri. İTO Yayını, Yayın No: 2008-12.
- Birsev, Ö.** (2011). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Uygulanan Vergi Teşviklerinin Etkinliği – Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Bissaliyeva, G.** (2011). *Kazakistan’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Büyüme ve İstihdam Üzerine Etkisi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bölükbaş, B.**, (2008) Hizmet Sektörünün Artan Öneminde Müşteri Memnuniyetinin Yeri ve Bir Araştırma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Brainard, S. L.** (1997). An Empirical Assessment of The Proximity-Concentration Trade Off Between Multinational Sales And Trade, *American Economic Review*, 874, 520
- Brenton, P., Di Mauro, F., & Lücke, M.** (1999). Economic İntegration And FDI: An Empirical Analysis of Foreign İntestment İn The EU And in Central and Eastern Europe, *Empirica*, 26, 95-121.
- Çeken, H.** (2003). *Küreselleşme, Yabancı Sermaye ve Turizm Sektör*. İstanbul:Değişim Yayınları.
- Çengeller, K.** (2014). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kurumlar Vergisi Oranına Duyarlılığı. *Vergi Dünyası*, Sayı 392, 1-10.
- Chen, John-ren.** (2000). Foreign Direct Investment, International Financial Flows and Geography. John-ren Chen, ed., Foreign Direct Investment, pp. 6-32. London.: Macmillan
- Coase, R. H.** (1937). The Nature of The Firm. *Economica*, 4(16), 386-405.
- Demir, B.İ.** (2006). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Türkiye ve AB-8 Ülkelerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Isparta.
- Demir, E.** (2010). *Türkiye’de İhracatta KDV İstisnası ve Avrupa Birliği Uygulaması İle Karşılaştırması*. Yüksek Lisans Tezi. Kütahya.
- Demirel, O.** (2006). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ekonomik Büyümeye Etkileri ve Türkiye Uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi. Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Di Mauro, F.** (1999). The Effects of Economic İntegration on FDI Flows: An Empirical Analysis and a Comparison with Trade” *Centre for European Studies Working Document* 135.

- Dinler, Z.** (2014). *Mikro Ekonomi*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Doing Business** (2019).
https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf (Erişim Tarihi: 26.08.2019).
- DPT** (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Hizmet Ticaretinin Serbestleştirilmesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT: 2543 – ÖİK: 559, Ankara.
- DPT** (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT: 2514 – ÖİK: 532, Ankara.
- DPT** (2007). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013), Devlet Yardımları Özel İhtisas Komisyon Raporu, DPT: 2730 – ÖİK: 682, Ankara.
- Dunning, J. H.** (1979). Explaining changing patterns of international production: in defence of the eclectic theory. *Oxford Bulletin of Economics And Statistics*, 41(4), 269-295.
- Dunning, J.H.** (1977). Trade, Location of Economic Activity and the MNE: A Search for an Eclectic Approach in Hesselborn, P.O., Ohlin, B. & Wijkman, P.M. (eds.) *The International Allocation of Economic Activity*. London: Macmillan.
- Dunning, J.H.** (1988). The Eclectic Paradigm of International Production: A Restatement and Possible Extension, *Journal of Business Studies*.
- Dunning, J.H.** (1998). Location and the Multinational Enterprise: A Neglected Factor. *Journal of International Business Studies* 29 (1): 45-66.
- Durgan, S.** (2016). Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Çekim Modeli Kullanılarak Belirlenmesi. T.C. Kalkınma Müdürlüğü Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Yayın No:2954.
- Emir, M. ve Kurtaran, A.** (2005). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararlarında Politik Risk Unsuru. *Muhasebe ve Finans Dergisi*, Sayı:28, 37-47.
- Ercan, T.** (2018). *Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Yaralandığı Vergi Avantajlarının Değerlendirilmesi*. Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Erdilek, A.** (1982). Direct Foreign Investment in Turkish Manufacturing: An analysis of the Conflicting Objectives and Frustrated Expectations of a Host Country. Tuebingen: J. C. B. Mohr.
- Ergül, N.** (2004). Ülkemizde Doğrudan Yabancı Yatırımların Durumu. *Vergi Dünyası*, Sayı 270, 25-34.
- Eser, E.** (2011). *Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler*. Uzmanlık Tezi. Devlet Planlama Teşkilatı.

- Ethier, W. J.** (1995). *Modern International Economics*, 3rd edition, Norton International Student Edition.
- Feenstra, Robert and Alan Taylor.** (2012). *International Economics*. Second edition. New York: Worth Publishers.
- Fisher, C. C.** (2009). *Foreign Direct Investment in Greenfield Port Projects in Developing Countries: A Determination of Leading Indicators for Successful Investment*. Erasmus University.
- Georgios, K., & Georgios, H.** (2011). Du Pont Analysis of a Bank Merger and Acquisition between Laiki Bank from Cyprus and Marfin Investment Group from Greece. Is there an increase of profitability of the new bank?. *Kyriazopoulos-Hadjimanolis, MIBES 2011–Oral*, 157-176.
- Gövdere, B. ve Kaleli, H.** (2008). Kazakistan'daki Doğrudan Yabancı Yatırımlar. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 20, 1-18.
- Günem, O.E.** (2007). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Teşviklerin Etkileri: 1980 Sonrası Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Harmancı, M.** (2004). Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları. Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Araştırma Müdürlüğü, Ankara.
- Hazine Müsteşarlığı** (2006) Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu s.7 www.yased.org.tr/.../dr/.../Hazine-20070613_UDYatirim_Rapor.pdf (Erişim Tarihi: 23/05/2019)
- Hazine Müsteşarlığı** (2008), Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu s.13 www.ekonomi.gov.tr/upload/F9A364E9-D8D3.../2008_Rapor.pdf (Erişim Tarihi: 23/05/2019)
- Hazine Müsteşarlığı**, (2008), Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni Şubat 2008, s.20.Ankara.
- Hirst, P. & Thompson, G.** (2000). Globalization In One Country? The Peculiarities of The British. *Economy and Society*, 29(3), 335-356.
- Horne, J. C. V., & John M. Wachowicz, J.** (2004). *Fundamentals of Financial Management* (12th ed.): Prentice Hall.
- IBB (Invest in Britain Bureau)** (1991) *Inward Investment in the UK: A Market Report*. London: IBB, July.
- İSO** (2006) İlk Beş Yüz Büyük Firma. <http://www.iso500.org.tr/500-buyuk-sanayi-kurulusu/2016/> Erişim:08/10/2019.

- Kahriman, H.** (2010). *Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Araştırma-Geliştirme Faaliyetlerine Yönelik Mali Teşviklerin Karşılaştırmalı Analizi*. Doktora Tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Kahveci, ř.** (2016). *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.
- Kanlı, N.** (2015). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri ve Ekonomik Etkileri: Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme*. Doktora Tezi, İzmir.
- Karlık, R.** (2001). Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı. Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Paneli.
- Karlık, R.** (2014). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Beta Basım A.ř.
- Kaymak, H.** (2005). Yabancı Doğrudan Yatırımları Artırmak İçin Teşvikler Gerekli ve/veya Yeterli mi? *Maliye Dergisi*, Sayı 149, 74-104.
- Khoich, A. ve Madiyarova, D.** (2013). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Gelişme: Kazakistan Örneği. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 2, 20-31.
- Kılınc, S.** (2014). *Gümrük Vergisi Uyuşmazlıklarının İdari ve Yargısal Aşamada Çözüm Yolları*. Yüksek Lisans Tezi. Manisa.
- Kurtaran, A.** (2007). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri. *Atatürk Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 2, 367-382.
- Koçtürk, O.M. Eker, M.** (2012). Dünya’da ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu şirketlerin Gelişimi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, Sayı 18, 35-42.
- Kutbay, H.** (2017). *AR-GE Faaliyetlerine Yönelik Uygulanan Vergi Teşviklerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde Ekonometrik Bir Analiz*. Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Lawler, K. A., & Seddighi, H.** (2001). *International Economics: Theories, Themes, and Debates*. Pearson Education.
- Lipsey, R. E.** (2001). *Foreign direct investment and the operations of multinational firms: concepts, history, and data* (No. w8665). National bureau of economic research.
- Loewendahl, H.B.** (1999) “Siemens Anglo-Saxon Strategy: Is Globalising Business Enough” *German Politics*, April.
- Loewendahl, H., Ebru Ertugal- Loewendahl,** (2001), Turkey’s Performance in Attracting FDI: Implications of Eu Enlargement, CEP Working Documents, Nov: 157, Brussels: Centre for European Policy Studies.
- Markusen, J. & Venables, A.** (1996) “Multinational Production, Skilled Labour and Real Wages” *NBER Working Paper* 5483.

- McManus, J.C.** 1972. “The Theory of the International Firm”. In G. Paquet, ed., *The Multinational Firm and the Nation State*, pp. 66–93. Toronto: Collier-Macmillan.
- Michalet, C-A.** (1997) “Strategies of Multinationals and Competition for Foreign Direct Investment: The Opening of Central and Eastern Europe” *FIAS Occasional Paper 10*. Foreign Investment Advisory Service, International Finance Corporation and World Bank, December.
- Mockevicius, P.** (2014). *The Effects of FDI on Economic Growth in Central and Eastern Europe: Mergers & Acquisitions, and Greenfield Investment*.
- Mody, A. & Wheeler, D.** (1992) “International Investment Location Decisions: The Case of US Firms” *Journal of International Economics* 33: 57-76.
- Mucchielli, J.L.** (1991) “Strategic Advantages for European Firms” in Burgenmeir, B. & Mucchielli, J.L. (eds.) *Multinationals and Europe 1992: Strategy for the Future*. London Routledge.
- NEI** (1992) (in co-operation with Ernst & Young) *New Location Factors for Mobile Investment in Europe. Final Report for the European Commission. DG XVI, Brussels: CEC.*
- Nematulla, G.** (2007). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Yatırım Teşvik Tedbirleri ve Kazakistan Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Nguku, E. K.** (2013). *Relationship between foreign direct investment and balance of payments in Kenya. Unpublished M. Sc Research Paper, University of Nairobi.*
- OECD** (1997) *Economic Survey Germany*.
- OECD Statics**, http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=FDI_FLOW_PARTNER (Erişim Tarihi: 23/05/2019).
- OECD Statics**, <https://data.oecd.org/fdi/inward-fdi-flows-by-industry.htm#indicator-chart> (Erişim Tarihi: 26.08.2019)
- OECD Statics**, <https://data.oecd.org/fdi/fdi-flows.htm#indicator-chart> (Erişim Tarihi: 26.08.2019)
- Ogiemwonyi, T.** (2011). *Foreign Direct Investment (FDI). Choice of entry mode by American multinational companies (MNCs) in Ireland* (Doctoral dissertation, Dublin, National College of Ireland).
- Öğrül, E.** (2014). *Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörler* (Sektörel Karşılaştırmalar). Yüksek Lisans Tezi. Bolu.
- Öniş, Z.** (1994). *Globalization and the Nation State: The Possibilities and Limits of State Intervention in Late Industrialization. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.*

- Özker, A.N.** (2002). Konjektürel Denge Hedefleri Açısından Sübvansiyon Olgusu ve 1990 Sonrası Konumu. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, 225-242.
- Öztüfekçi, M.** (2002). ÖTV Niteliğindeki Vergi, Harç, Fon, ve Payların, Tek Yasal Düzenlemede Konumlandırılması. *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı 166, 7-18.
- Pashalieva, M.** (2015). *Kırgızistan'da Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Teşvikler ve Orta Asya Ülkeleri İle Kıyaslanması*. Yüksek Lisans Tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- PricewaterhouseCoopers** (1999). *Doing Business and Investing in Turkey*.
- Sarılı, M.A.** (2015). *Türk Vergi Sistemi*. Ankara: Hermes Tanıtım Ofset Baskı Hizmetleri Ltd. Şti.
- Rysbayev, S.** (2009). *İktisadi Kalkınmaya Katkı Sağlayabilecek Doğrudan Yabancı Yatırımları Kazakistan'a Çekebilecek Teşvikler*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Sattarov, K.** (2012). Determinants of Foreign Direct Investment in Transition Economies: a case study of Kazakhstan and Uzbekistan.
- Saygılıoğlu, N.** (1991). Ülkemizde Vergi Kayıplarının Boyutları ve Ölçülebilirliği. Türk Vergi Sistemi ve Ekonomi Üzerindeki Etkileri Sempozyumu, İstanbul Mülkiyeliler Vakfı Yayını, İstanbul.
- Şenses, F., Taymaz, E.** (2003). Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme. Ne Oluyor? Ne Olmalı? İktisat Üzerine Yazılar II, İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Stewart, M. R., Maughn, R. D.** (2011). International Joint Ventures, a Practical Approach. *Davis Wright Tremaine LLP. Seattle*.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi-Invest in Turkey, <http://v1.invest.gov.tr/tr-TR/investmentguide/investorsguide/Pages/Incentives.aspx> (Erişim Tarihi: 24.11.2019)
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2017). *Uluslar arası Doğrudan Yatırımlar Raporu*. <https://tuys.sanayi.gov.tr/Handlers/DokumanGetHandler.ashx?dokumanId=5758cfa4-7120-4281-a722-e40e429ac159> (Erişim Tarihi: 24.11.2019).
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2019). *Uluslar arası Doğrudan Yatırımlar Raporu*. <https://tuys.sanayi.gov.tr/Handlers/DokumanGetHandler.ashx?dokumanId=c2b1d5fa-c5b3-4a29-a5ed-68dc65434498> (Erişim Tarihi: 28.08.2019).
- T.C. Merkez Bankası (2000), <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/057b26ea-125b-4144-99ae-f0b848229ff2/IHRTESVIKUYGTALIM.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWO>

[RKSPACE-057b26ea-125b-4144-99ae-f0b848229ff2-m4fwKPV](https://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24866) (Erişim Tarihi: 26.08.2019)

- Tiryakioğlu, B.** (2004). Doğrudan Yatırımların Uluslararası Hukukta Korunması, Ankara, 2004.
- Toptaş, M.** (1996). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Analizi*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TÜİK** (2017). Haber Bülteni. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24866> Erişim Tarihi: 24.11.2019
- UNCTAD** (1998). World Investment Report: Trends and Determinants. New York: United Nations.
- Uygun, E.** (2001). Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri. Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metini, No: 2001/1, Ankara, 2001. <http://www.econturk.org/turkiye.htm>, Erişim Tarihi: 15/07/2019.
- Vernon, R.** (1966). International Investment and International Trade in the Product Cycle. *Quarterly Journal of Economics* 80: 190-207.
- Wakyeza, R.** (2017). *The Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth, Employment and Poverty Reduction in Uganda* (Doctoral dissertation, Victoria University).
- Williamson, O. E.** (1981). The economics of organization: The transaction cost approach. *American journal of sociology*, 87(3), 548-577.
- World Bank Reports** (2016). Kazakhstan: Adjusting to Lower Oil Prices; Challenging Times Ahead Kazakhstan Economic Update.
- World Bank** (2018). Yıllık Rapor. <https://www.worldbank.org/en/about/annual-report#targetText=The%20World%20Bank%20approved%202416.5,%2415.4%20billion%20in%20IDA%20commitments> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).
- Wu, L. S.** (2014). *Foreign direct investment in Taiwan: post-1980s* (Doctoral dissertation, Middlesex University).
- Yapraklı, S.** (2006). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Belirleyicileri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 2, 21-27.
- Yıldız, A.** (2007). Osmanlı İmparatorluğu’nun Borçlanmasında Yabancı Sermayenin Etkisi. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 37, 113-124.
- Yılmaz, D.** (2004) Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Tahkim Yoluyla Çözümü ve ICSID. İstanbul:Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Yılmaz, L. (2006). 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun Getirdiği Yenilikler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 10, 173-190.

Yüksel, E. (2007). Doğrudan Yatırımlar Bağlamında Avrupa Birliği Genişlemesi (Doğu Avrupa Ülkeleri ve Türkiye Örneği).Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zilibotti, F. (2009). The Impact of Foreign Direct Investments on Economic Growth in China during the Era 1979—2009.

<http://www.mfa.gov.tr/kazakistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> Erişim:21.10.2019

<https://invest.gov.kz/about-kazakhstan/economy/> Erişim:22.11.2019

5. ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Hülya TOĞAÇ

Doğum Yeri ve Tarihi: Kayseri / 08.10.1988

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi 1 : Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü

Lisans Öğrenimi 2 : Aydın ADÜ, Aydın İktisat Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü

Lisansüstü Öğrenimi : Aydın ADÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonomi ve Finans
Anabilim Dalı, Ekonomi ve Finans Tezli Yüksek Lisans Programı

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

İŞ DENEYİMİ:

2006-2009 Sevgi Hastanesi – İK, Muhasebe, Kurumsal İlişkiler

2009-2015 Makine Ticaret – Muhasebe

2017-2018 Garage Otomotiv – Muhasebe, Servis Danışmanlığı

İLETİŞİM:

E-posta Adresi : hulyaunal1302@gmail.com